

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

DÁVID FERENC, DOMONKOS OTTÓ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HILLER ISTVÁN *titkár és technikai szerkesztő*, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC *olvasószerkesztő*, KOCSIS JÓZSEF, KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ, MAJOR JENŐ, PAPP ISTVÁN, PINTÉR FERENC, PRÖHLE JENŐ, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SZAKÁL ERNŐ, SZITA SZABOLCS *jegyző*, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR

Szerkeszti: MOLLAY KÁROLY

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Winkler Oszkár: Az elmúlt 26 esztendő soproni építészetéről I. rész

Winkler Oszkár: Az elmúlt 26 esztendő soproni építészetéről I. rész

1. Sopront a második világháború utolsó szakaszában több súlyos légitámadás érte, amelyek nagy pusztítást okoztak épületállományában, létesítményeiben; a rombolás nem kímélte a város műemlékeit sem. A 40-es évek végén a helyreállítási munkákon kívül kevés új épület létesült, az 50-es években sem sok, ami szembetűnő más középvárosaink rohamos fejlődéséhez képest. A 60-as években már megélnék az építő tevékenység itt is olyannyira, hogy ennek hatása a város arculatán is megmutatkozik. Időszerű tehát, hogy az elmúlt több mint negyedszázados időszakra visszapillantva, szemléltessük és egyben vizsgáljuk a városkép alakulását, változását, a városképet alakító épületeket, egyéb létesítményeket, és megemlékezzünk mindarról a szervező, építő tevékenységről, ami ezzel kapcsolatos (a képek Bummer Antalné, Varga Ferencné és a szerző felvételei).

Sopron az elmúlt 26 év alatt kétségkívül fejlődött. Sor került szanálásra érett lakóterületek rekonstrukciójára, új lakókerületek kijelölésére és beépítésére, közöttük olyanokéra is, amelyek áttörték a lakosság tudatában a megrögződött városhatárokat. Az új lakótelepek – beépítésük befejeztével – a várostest szerves részeivé válnak. A közintézmények részben elavult, a második világháborúban megrongálódott épületeit helyreállították, korszerűsítették. Az újjáépített Liszt Ferenc Művelődési Központ

épületét ismét látogatja a város közönsége; új üzemi kultúrházak épületek, amelyek egy részét a lakosság is használja. Most bővítik a Városi Színház épületét. Az üdülőterületen nagy befogadóképességű üdülőszállók, szanatóriumok épültek, ill. épülnek. A Fertő-part bevonásával a szabadtéri fürdés kérdésének megoldására törekednek a lakosság és az üdülők igényeinek figyelembevételével; megindult a fedett uszoda tervezése is. Bővítik a Városi Kórházat, kiegészítik az orvosi rendelők hálózatát. Korszerűsítették az iskolák épületeit; az egyik lakótelepen új általános iskola épült. Az egyetemi rangra emelt főiskola új kollégiumot épít, de fejlesztése további jelentős építkezéseket követel. Évtizedek óta folyik a műemlékek helyreállítása; a háborús rombolások nyomán – ha a pusztításokhoz mérten kisebb mértékben is – feltártak a régi épületekben értékes építészeti részleteket, és e felfedezések ösztönzést adtak a kutatóknak arra, hogy a belvárosnak szinten minden zugában keressék és megmutassák régi idők eltakart nyomait. Az Erzsébet-park régi szépségében várja a pihenni vágyókat; elkészült a Kuruc-dombi park, megújult a Széchenyi tér parkja és készülnek a tervek a többiek felújítására is. Az erdők szépen karbantartott útjai nyugodt sétalehetőségeket biztosítanak. Az ipari üzemek kapacitásnövekedése, néhány új üzem megépítése a város fejlődése szempontjából rendkívüli jelentőségű. Már ez a rövid felsorolás is bizonyítja, hogy városunkban sem állt meg az élet. Mindamellet vannak, sajnos, olyan célkitűzések is, amelyek megvalósítása részben költséges voltuknál, részben egyéb feltételek teljesítése híján késik. Így a város kettészakítottságán mindössze egy gyalogfelüljáróval enyhítettek, gépjárművek számára évtizedek óta tervezett alul- vagy felüljáró mind ez ideig nem épült meg, pedig ezt az egyre növekvő gépkocsiforgalom napról napra sürgeti.

Sopron város lényegében zárt település; a város határán már valóban a város kezdődik; a városperem beépítése határozott kontúrokkal rajzolódik a tájba, bármilyen irányból közelítjük meg a várost, szemünk elé tárul az egységes várostest, tornyaival élénkített sziluettjével. A látogató érzi, hogy városba érkezett, nem kell hosszú, falusias jellegű utcákon áthaladnia, hogy ezt érzékelhesse.

A város az Alpok nyúlványai és a Bécsi-dombi vonulat közötti völgyben fekszik, legnagyobbbrészt sík területen, de a beépítés északon és délen felkúszik a domboldalakra is. Ennélfogva bőséges rálátás nyílik a városra a déli dombok különböző szintjeiről, a Panoráma útról, az Egeredi-dombról, a Sörház-dombról, Károlymagaslatról, ahonnan nemcsak a várostest egésze tárul a néző szeme elé a nézőpont távolságától függő részletességgel, hanem a háttérben a Bécsi-domb mögötti lapály és a Fertő tó is. A Bécsi-domb felől a város látképére a szemközti dombok erdőkoszorúja borul. Hosszanti irányban a városkép – ugyancsak teljes egészéknél – a Kuruc-dombról élvezhető. A várossziluet a völgy szintjéről – a kiterjedést érzékeltető rálátás nélkül is – finom és érdekes, akár Győr felől, a 84-es úton, vagy a GySEV, ill. MÁV vasútvonalain, akár pedig a Somfalvi vagy Ágfalvi úton, Ausztria felől érkezünk. Érdekes és szinte percnként változó a kép a Fertő felől érkező számára is a hol eltűnő, hol újra felbukkanó Szt. Mihály templom látványával. Különös élményt jelent az érkezés keleti irányból, a Balfi útról, ahol a dombtetőn hirtelen tárul fel a város képe, derűs időben az Alpok nyúlványai alkotta háttérrel. Hasonlóképpen kedvező a városkép a Bécsi úti határállomás felől, ahonnan a város házai és a tornyok megint más változatban mutatkoznak.

Változatos városkép tárul a néző elé a várostoronyból és az Orsolya téri iskola „csillagvizsgáló” tornyából, ahonnan a város látképe körképszerűen, szinte kézzel fogható közelségből szemlélhető.

A városkép az elmúlt két évtized építő tevékenysége következtében kitágult, szépült. A távolabbi nézőpontokból, így a déli dombok felől jól érvényesülnek a Kőfaragó téri lakótelep épületei, a vertikális hangsúlyt adó 9 emeletes lakóházzal. A malom épülete melletti magas, nagytömegű silóépítmény már zavarja a hatást. A Mátyás király utca déli szakaszának beépítése háromemeletes épületekkel, általában a hézagtelkek beépítése is kedvezően jelentkezik a városképben; csökkent a takaratlan tűzfalak száma. A

felsőlöveri lakótelep részét képező Szabadság körút menti beépítés a Károlymagaslat felől jól érvényesül. Ezzel szemben a Hársfa sor és a Cseresznye sor közötti telektömb magas északi házsora a Bécsi-domb felől szinte merev falként határolja el a Felsőlöverek zöld háttérét. A nyugati ipari terület új létesítményeivel, az új üzemek épületcsoportjaival, dél felől és észak felől nézve egyaránt egységesebb hatású, mint azelőtt. Általában a Bécsi-domb felől feltáruuló városkép is gazdagodott új elemekkel, az üdülönegyedi szálloda, ill. szanatórium épületeinek látványával. Szerencsés gondolat öltött testet a szép kilátást biztosító Hubertusz vendéglő megvalósításával; a helyreállított Kuruc-dombi szélmalom tornyához [3](#)épített vendéglő helyiségeiből kelet-nyugati irányban tárul fel – ugyancsak gazdagabban – a város látványa.

A várostoronyból hasonlóképpen bővült a körkép, mind az új lakóépületek, mind a völgyet övező dombokon épült szállodák, szanatóriumok, továbbá az ipari létesítmények látványával. A hézagtelkek jó részének beépítése innen is teljesebbé tette a városképet, megszüntette a város belsejének házsoraiban tátongó üröket. Az új TV torony funkcionálisan jó elhelyezésű, de a városhoz túl közel lévén, látványa – nagy magasságához mérten – a városképpel együtt kissé nyomasztó.

1. kép: Az Egeredi-domb felől jól érvényesül a városképben a Kőfaragó téri lakótelep

2. kép: Szép városkép a Bécsi-dombról

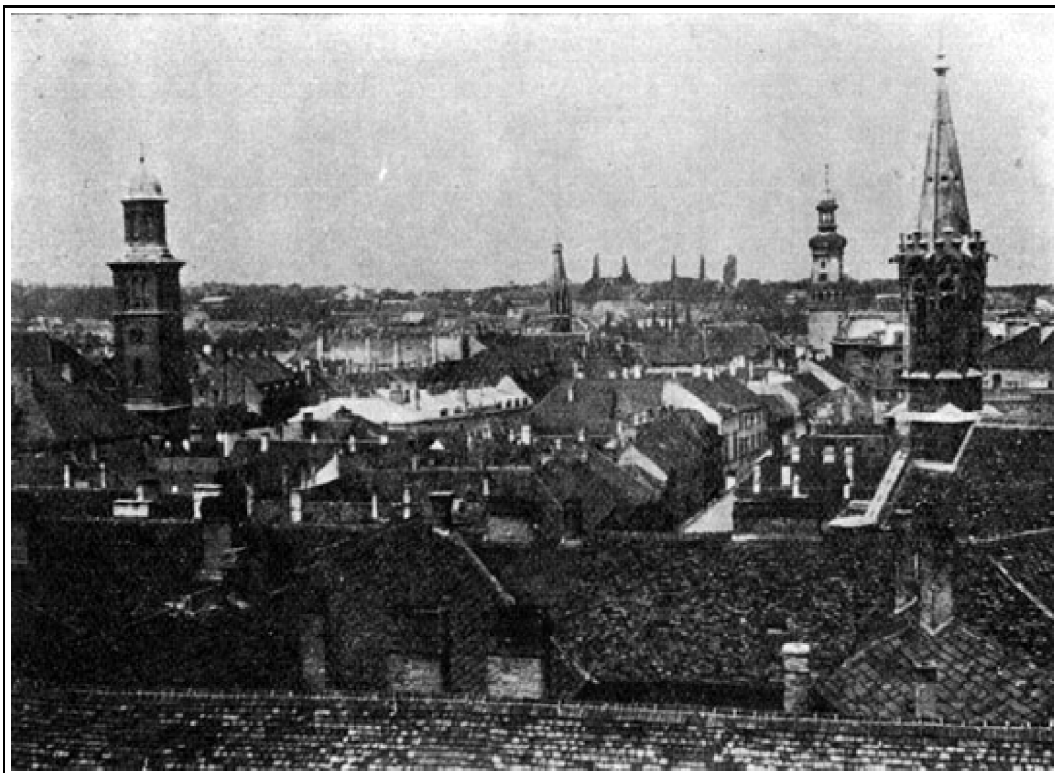
42. A városok tervszerű fejlesztését biztosító általános városrendezési tervek hosszabb távlatra szabják meg a városrendezés, tervezés irányvonalát, kereteit. Ezeken belül – egyes területi egységekre – készülnek részletes rendezési tervek, meglévő, elavult beépítésű területek esetén rekonstrukciós tervek, az általános rendezési tervbe illeszkedően, amelyek már a megvalósítás alapjául szolgálnak. Egyébként a városok egyetlen korban sem fejlődtek tervszerűtlenül, így Sopron sem, hanem a kor követelményeinek, helyzetüknek, szerepüknek, az uralkodó társadalmi viszonyoknak és számos más tényezőnek megfelelően. Így tervszerűen épült meg annak idején a római város, Scarbantia, a soproni belváros szerkezete viszont középkori viszonyokat tükröz. A belvárost határoló házsorok, ill. a belváros körüli városrészek képét nagy részben a 19. század építkezései alakították ki.

Sopronnak tudvalevően már 1905-ben volt – abban az időben korszerűnek mondott – városrendezési terve, mégpedig a Wälder-féle. Bár hamarosan kitűnt, különösen az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés után, amikor Sopron vonzáskörülete szűkült, hogy ez a terv nem reális, mert pl. az 1980. esztendőre kb. 70 000 fős lakosságot tételezett fel, ami a mostani fejlődés üteméből következőleg sem valószínű. Ennek ellenére csak a 40-es években indultak meg az 1937. VI. tc. (városrendezési törvény) alapján egy új, általános rendezési terv előkészítő munkái, így elsősorban a pontos geodéziai felméréseken alapuló várostérkép megszerkesztése. Ezt a munkát a háborús események szakították félbe. Nem vitás, hogy a Wälder-tervhez való merev ragaszkodás – hiszen csak kismértékben, helyenként vetették alá lényegtelen módosításoknak – már a 30-as években olyan beépítésekhez vezetett, amik ma nehezítik a megnövekedett gépkocsiforgalom akadálymentes lebonyolítását. A Wälder által tervezett körutak egyes szakaszai megépültek anélkül, hogy biztosítékát látták volna teljes kiépülésüknek.

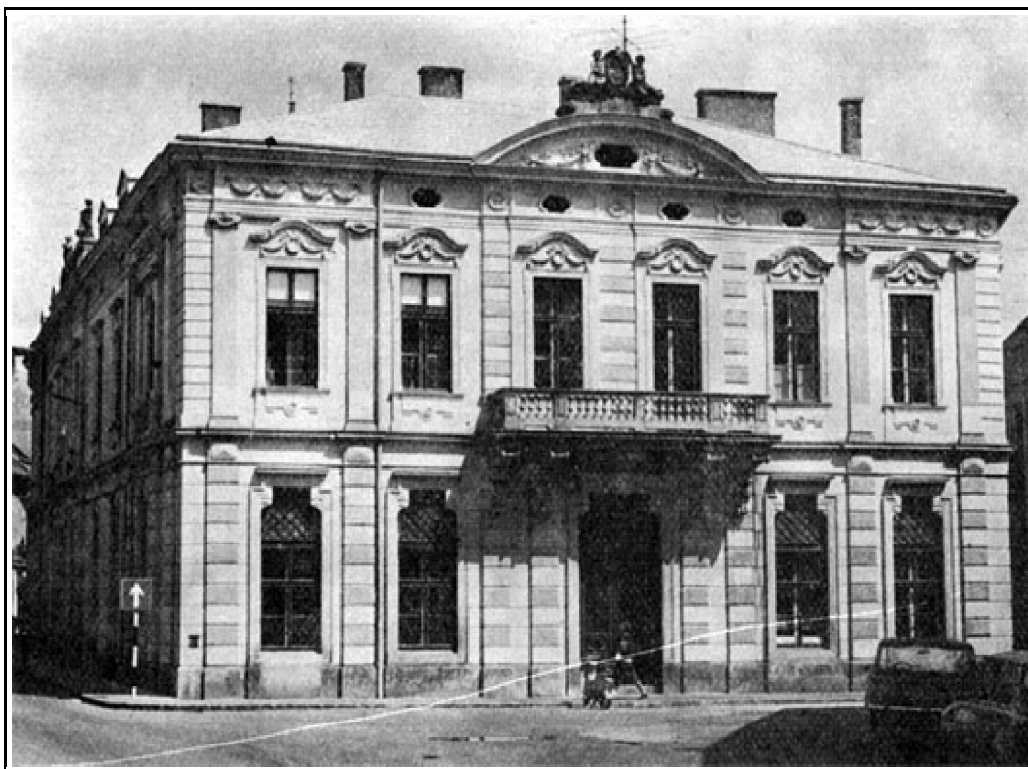
Időközben megszületett az új, városok és községek rendezését szabályozó rendelet (1951). A megváltozott viszonyok, fejlődési irányelvek egyre inkább sürgették a Wälder-terv helyébe lépő új, általános rendezési terv elkészítését.

Közvetlenül a második világháború befejezése után a házhelyosztás a városszerkezet bizonyos mértékű fellazulásához vezetett. A házhelyre jogosultak a városközpontokhoz minél közelebb óhajtottak telket és kívánságukra a városi hatóság valóban ilyen területeket jelölt ki erre a célra. Az ezeken a telkeken szórványosan épülő, jobbára földszintes lakóházak hosszú időre meghatározták egy-egy nagyobb terület (pl. a Sotex sportpályától keletre eső terület, a Vasutas Sportpálya melletti terület, az Egeredi-domb stb.) beépítésének módját, olyan területekét, amelyek a városközpont közvetlen közelében még egy kisebb ütemű városfejlesztés esetében is többszintű beépítésre lettek volna hivatottak. Az 1954-ben megindult „saját ház” akció sem volt kedvező a városfejlesztés szempontjából, mivel az ugyancsak szórványosan épülő lakóházak nem oldották meg a házhelyek számára kijelölt területek összefüggő beépítését. Épültek földszintes lakóházak belső hézagtelkeken is, ahol a meglévő lakóházak párkánymagassága többszintű épületek létesítését indokolta volna (pl. Csengery u., Kossuth Lajos u., Wesselényi u. stb.). Ezek az építkezések a városszerkezetre, így a városképre is kedvezőtlen hatással vannak.

Az 50-es években megindultak az új általános terv előkészítő vizsgálatának munkái, amelyek több évig tartottak. Ezek elkészültével megszületett, majd jóváhagyást nyert a városfejlesztési program.¹⁰ Ennek egyeztetése ⁶ után elkészült a rendezési terv ún. I., majd II. üteme is. Bár a város egyes területi egységeinek részletes rendezési tervei az általános rendezési terv elgondolásaiba illeszkedtek, sajnálatos módon helyenként olyan építkezések valósultak meg, amelyek a terv egyes célkitűzéseinek végrehajtását a jövőben hátráltatni fogják.

3. kép: A belváros képe az Orsolya téri iskola „csillagvizsgáló” tornyából

4. kép: A helyreállított eklektikus lakóház (Templom u. 3. sz.) jól illeszkedik a belvárosi háztömbök épületeihez

Sopron általános rendezési tervét a tervezők igyekeztek reális alapokra helyezni, s az elképzeléseket a jóváhagyás előtt az összes érdekelt és illetékes szervekkel egyeztették.²⁽²⁾ A terv semmiképpen sem nevezhető utópisztikusnak, ennek ellenére bebizonyosodott, hogy egyes részeinek megvalósítása, így pl. a GySEV vágány Ebenfurt felé vezető szakaszának terv szerinti áthelyezése, a közeljövőben nem lehetséges. Nem valósul meg a GySEV pályaudvar helyén létesítendő új központi pályaudvar két szinten tervezett megoldása sem. Az új felvételi épület – a legújabb tervek szerint – nagyjából a vágányok mai szintjének figyelembevételével épül majd meg. Az említett körülmények befolyásolják a forgalmi úthálózat tervezett vonalvezetését is. Mindezekon kívül a város nagyobb ütemű bővülése, növekedése ma már szükségessé teszi az általános rendezési terv újbóli revízióját, amire a Városi Tanács VB. már megbízást is adott a Városépítési és Tudományos Tervező Intézetnek (VÁTTI).

Sopron fejlesztése, bővítése során mindenekelőtt zárt jellegét, városias szerkezetét kellett megtartani, kerülve a beépítés indokolatlan, nem megfelelő helyen alkalmazott fellazítását. Igen fontos irányelv volt az is, hogy a belváros páratlan, az országban Buda után leegységesebb és legjelentősebb műemlékegyüttese változatlanul megmaradjon, s a hézagtelkek, a háborús pusztítás okozta romok helyének beépítése helyreállítsa a megbontott harmóniát. A belvárosnak meg kell őriznie középkori szerkezetét, amelyet az 1676. évi tűzvész utáni barokk kori beépítés is tiszteletben tartott, hiszen az újjáépítés abban az időben a régi alapfalakon, egyes esetekben a földszinti, sőt emeleti falak felhasználásával ment végbe, amit a belvárosi házak kapualjaiban kibontott gótikus ülőfülkék, továbbá a házak falaiban feltárt mérműves ablakrészletek is bizonyítanak. A középkori utcák építési vonalán álló barokk házak adják meg a belvárosi utcaképek sajátos jellegét. Nem zavarnak itt – kevés kivétellel – a múlt század historizáló épületei sem, amelyek közül egyik-másik kopott homlokzatával, elhanyagolt külsejével eddig zavarta, most helyreállítva

kiegészíti az utcaképet (pl. Templom u. 3.).

3. 1946-ban a belváros még igen romos állapotban volt, és így némi joggal mondotta egy világot járt látogató, hogy helyreállítása szinte lehetetlen s talán célszerűbb lenne úgy kezelni, mint a pompeji romvárost. Az ország áldozatkészségének, a város lakosságának, a tervezők, kivitelezők jó munkájának köszönhető, hogy ez nem következett be, és hogy a soproni belváros ma már – egyes kisebb hiányos kivételével – megint értékes építészeti együttest alkot.

A Templom u., Kolostor u., Szt. György u., Előkapu, Beloiannisz tér, Hátsókapu, Orsolya tér épületeinek helyreállításán kívül sor került már a belvárosi komplexumot határoló utcák, mint a Lenin körút, Széchenyi tér, Petőfi tér, Színház u. műemléki, műemlék jellegű, ill. városképi jelentőségű épületei nagy részének helyreállítására is. Az Országos Műemléki Felügyelőség (OMF) a soproni műemlékek helyreállítása során is alkalmazta évtizedek munkáján, tapasztalatain kikristályosodott, Európa-szerte elismert elveit, módszereit, figyelemmel arra, hogy az épületeket ellentmondásmentesen, a mai életnek megfelelő tartalommal töltsék meg. Mintaszerűen állították helyre nemrégiben a Szt. György utcában a korabarokk, volt Káptalan-ház (Szt. György u. 7.), mely most szépen érvényesül az utcaképben. A nagy gonddal helyreállított belvárosi barokk házak közül többet fel lehet még sorolni, így a Caesar ház (Hátsókapu u. 2.), a Bezerédj ház (Templom u. 6.), a Starhemberg ház (Kolostor u. 3.), a Sax ház (Szt. György u. 2.) és másokat. Most folyik a Fabricius ház (Beloianisz tér 6.) további kutatása, ami igen sok érdekességet ígér.

5. kép: A Szt. György utca képét jelentősen emeli a helyreállított volt Káptalan-ház

Kényes az építész feladata, amikor a barokk homlokfalakban gótikus részletek bukkanak elő, amiket kívánatos bemutatni. Ez több belvárosi épület esetében meg is történt. Ezek a feltárt és konzervált gótikus részletek minden zavaró hatás nélkül, érdekesen jelentkeznek a homlokzaton. A volt bencés templom Templom utcai oromfalán a gótikus és a barokk részletek együttes megjelenése jó hatású, nem zavarók a dómtemplom barokk homlokzatán a kutatás során kibontott gótikus részletek sem. Talán vitatható a Templom u. 9. sz. épület, ahol a barokk nyíláskeretek és feltárt gótikus ablakrészletek a homlokzat egységes megjelenését már zavarják, ami így szinte múzeumi bemutatónak tűnik. **8**A helyreállított belső terek közül különösebb értéket jelent a középkori terem, a Fabricius ház alagsori gótikus terme és többi emeleti terme, az Új utcai középkori zsinagóga és mások, ahol a későbbi korban beépített barokk boltozatok, továbbá pillérmegerősítések eltávolításával sikerült ezeket az épületeket eredeti mivoltukban bemutatni. A belváros együttesének részei természetesen a szép kialakítású, loggiás udvarok is, amelyek az elmúlt évtized munkája nyomán ismét régi szépségükben láthatók.

Európa-szerte vitatott kérdés volt, vajon a műemlék-együttesben – bármilyen okból keletkezett – üres telkek

beépítése miképpen történjék. Ezt a kérdést már 1944-ben felvettem és annak a meggyőződésnek adtam kifejezést, hogy a műemléképületek közé is a mai igényeknek megfelelő, korszerű épületeket kell építeni.³⁽³⁾ A múltban is jól megfértek egymás mellett barokk, romantikus, eklektikus épületek, jó hatású térfalakat alkotva. Nyilván a barokk korban sem jutott eszébe sem az építetőnek, sem az építésznek, hogy a nagy tűzvészben elpusztult házak helyébe gótikus házakat tervezzen. Hogy mennyire helytelen a stílusutánzás, arra éppen Sopron belvárosában találunk példát, ahol a Szt. György u. 17. sz. telken a 40-es évek végén épített bérházat – a város akkor vezetőségének kívánságára – barokk utánzatú homlokzattal tervezték. A belvárosi hézagtelkek beépítésének problémája felmerült a második világháború után is, miután a háborús rombolások a belváros jónéhány utcájának, terének és a Lenin körútnak épületeit egyaránt érték. Így elpusztult többek között az Orsolya téri Gyóni ház és Lunkányi ház, romba dőlt a Szt. György u. és Új u. találkozásánál néhány épület is. A Lenin körúton az OTP régi épületének (98. sz.) mindkét oldalán hosszú házszor rongálódott meg, ill. pusztult el.

A helyreállítás, ill. az ezzel kapcsolatos beépítés módja kezdettől fogva élénken foglalkoztatta az illetékes szakértőket. Teljes megegyezés a helyes megoldás tekintetében nem jött létre még akkor sem, amikor 1957-ben elkészült a belváros első rekonstrukciós terve. Ebben a tervben az Orsolya téren, a Lenin körúton, továbbá a Szt. György u. és Új u. sarkán szabaddá vált telkek beépítésének kérdését nyitott kérdésként kellett kezelni, de vitás maradt az Előkapu és Lenin körút közötti emeletes épülethez tapadó földszintes boltsor végleges megoldásának kérdése is.

A belvárosi hézagtelkek beépítése során jó, sőt néhány esetben mintaszerű megoldások jöttek létre, így pl. a Szt. György utcában a 18. sz. ház; a Templom utcában a zsinagóga helyén (23. sz.) és a Széchenyi gimnázium melletti telken (24. sz.) épült lakóházak is jól illeszkednek az utcáskorba.⁴⁽⁴⁾ Utóbbi beépítése körül is vita folyt, ami főleg abból adódott, hogy a rombolás előtt a barokk, majd a 19. század közepén romantikus elemekkel átalakított homlokzatú épületet a mellette lévő hézag beépítésével egészítették ki, ívesen csatlakozva az iskolaépületnek a szóban forgó épülettől eltérő építési vonalához. Ennek a kétségkívül esetlegesnek ható megoldásnak megfelelő építési vonalat követni az új beépítésnél már nem lehetett, és ezért – helyesen – a megtört építési vonal mellett döntöttek annak ellenére, hogy ezzel a Templom utcából a Széchenyi tér felől jövet csak később tűnik elő az ev. templomnak az utcaképet lezáró tornya.

Vitatják és többen kifogásolják az Orsolya tér beépítését és új épületeinek formáját. Az Orsolya tér második világháború előtti képe a 19. században alakult ⁹ki, mégpedig az orsolyita apácák kolostorának, ill. templomának megépítésével. Ezek az épületek az amúgy is szűk tér feszítettségét még fokozták. Hangulatossá tette a teret az eredetileg a Káptalan-ház udvarán állt Mária kút, amely a második világháborúban ugyancsak súlyosan megrongálódott. Mivel szemmel nézve hiba volt a Gyóni ház és a Lunkányi ház teljes lebontása, annál is inkább, mivel ezek helyreállítása során szó sem lehetett hamisításról, hiszen a falak, bár megrongálódva, még álltak, de a párkányok, ablakkeretek kődarabjai nagyrészt megvoltak és a hiányzó darabok könnyen pótolhatók lettek volna. A bontás talán azzal menthető, hogy a nagyarányú rombolás miatt ezeknek az épületeknek állagát kellő biztonsággal körülményes és költséges lett volna megvédeni mindaddig, amíg sor kerülhetett volna teljes helyreállításukra. Az épületek megtartása azonban mindenképpen elejét vehette volna azoknak a vitáknak, ill. részben jogos kifogásoknak, amelyek ma az Orsolya tér beépítését illetően lépten-nyomon elhangzanak. A bombázás következményeképpen kiderült, hogy az iskolával szemben álló épület (Orsolya tér 5.), amelyet a városi Liszt ¹⁰Ferenc Múzeum kisipari emlékek bemutatására rendezett be, eredetileg lábasház volt. Ezért ennek megfelelően állították helyre. A Gyóni ház helyére (Orsolya tér 1. sz.) lakóház került, amely tömegével,

formájával feltűnés nélkül beleilleszkedik az együttesbe. A Caesar ház mellett kialakított hézag lehetőséget adott az utóbbi épület gótikus oromfalának bemutatására. A Lunkányi ház helyén a régi építési vonalon ugyancsak modern épület létesült, amelynek magassága mindössze 50–60 cm-rel nagyobb, mint az elpusztult épülete volt. A tervező elgondolása az volt, hogy ezt az új épületet pillérekre állítja, a Lunkányi ház mellett lebontott épületrész helyét szabadon hagyja és az itt kialakítandó díszudvar – lényegében a tér szintjén – az Orsolya térrel kapcsolja össze. Ezzel a beépítés zsúfoltságát kívánta fellazítani az Orsolya tér térfalárányainak megtartása mellett. Sajnos, a jelentős nívódifferenciák és az új épület eléggé kiemelt pincéje révén ez a lényegében ugyancsak lábasház mintegy emelvényre került. Az Orsolya téri templom kapujából nézve, az eltérő szinten álló lábasházak kétségkívül kedvezőtlen hatásúak. Zavaró az utcakép a Templom u. felől is; a Fegyvertár utcai beépítés megszakítottága következtében úgy tűnik, mintha a Lunkányi ház helyére épített új lakóház indokolatlanul nyúlna bele a térbe. A Fegyvertár utcai műemléképület (2a. sz.) és az új ház között tervezett kis díszudvar ma inkább rövid zsákutca hatását kelti. – Véleményem szerint semmiképpen sem az épület modernsége az, ami kifogásolható, annál kevésbé, mivel a kép a Szt. György u. felől – a modern épülettel együtt – kiegyensúlyozottan hat.

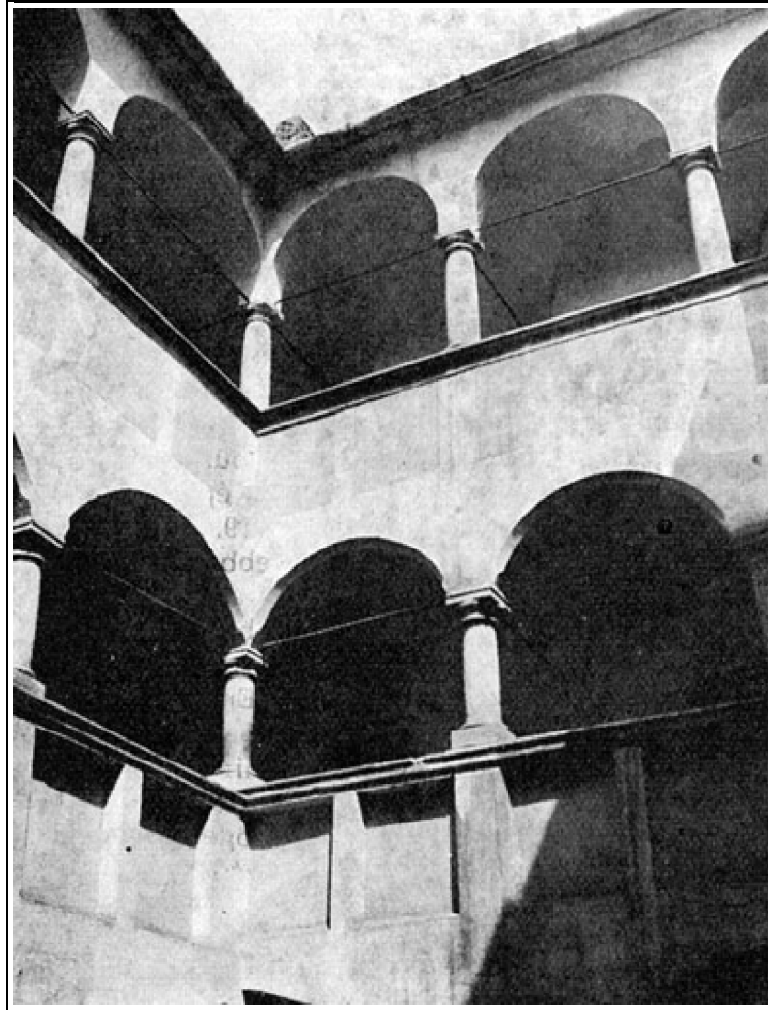
6. kép: A műemlékek helyreállításával ismét régi szépségükben érvényesülnek a belvárosi utcák (Templom u. 6.

sz.)

Nyitott kérdés még ma is a Szt. György u. és Új u. sarkán ugyancsak a háborús romlás következtében üressé vált telek beépítése. Kezdetben úgy vélték, hogy a telket a régi építési vonalon kell beépíteni. Most, mint azt a legutóbbi tervpályázat is mutatta, ettől eltértek, már csak azért is, mert a telek teljes beépítése az időközben korszerűsített, a Szt. György u. és Városház u. sarkán álló háromemeletes barokk épülettömb (Városház u. 2., Szt. György u. 1. és 3. sz.) lakásainak jó részétől elvonná a napot. A tervpályázat kiírása szerint a telekre filmszínház kellett tervezni. A pályázat figyelemre méltó eredménye ellenére ma is úgy vélem, hogy filmszínház céljára ez a terület kicsi, de nem felel meg azért sem, mert a gépjárművek parkolására nem áll rendelkezésre megfelelő hely; a gépkocsiforgalmat maholnap a belvárosban amúgy is minimálisra kell korlátozni. Kétségtelen, hogy a telket be kell építeni és a harmadik évtizede csupaszon meredő tűzfalak zűrzavarát eltakarni. Az északi fekvés a telket állandó képzőművészeti kiállítási csarnok, ill. műteremház céljára teszi alkalmassá, amint azt már az 1957-ben készített belvárosi rendezési terv műleírásában javasoltam.

A belváros rendezésének egy másik, sokat vitatott részlete az Előkapu és Lenin körút emeletes saroképületét körülölelő földszintes boltsor lebontása vagy megtartása volt. Hosszas viták után a boltsor – helyreállítva – megmaradt, ami a megszokott festői képpel indokolva elfogadható.

4. A belvárost keletről és északról övező Lenin körutat, a régi Várkerületet, az enyhe íves térfalak mellett az egy-kétemeletes házakhoz képest nagy utcaszélesség jellemzi. A Lenin körútnak az Előkaputól a Hátsókapuig terjedő, a 19. században kialakult hosszú, megszakítás nélküli nyugati térfala követi a régi várárok és városfal íves vonalvezetését, éreztetve a mögötte lévő, egy megelőző kor emlékeként sokhelyütt ma is épségben maradt városfalakat. A régi bódésorra utaló keskeny frontú házak közül a 19. század végén többet lebontottak és az egyesített telkeken most már nagyobb fronthosszúsággal magasabb 11házakat építettek. A Lenin körút keleti házsorában ugyancsak épültek a házak eredeti léptékétől eltérő nagyobb épületek, mint a Pannonia Szálló (75. sz.), az 59. és 65. sz. házak, amelyekkel az utcakép megváltozott. A kép különösen a keleti oldalon nyugtalan hatású, ahol ez a tereplejtésből, a fogazott építési vonalból és a különböző épületmagasságok révén keletkezett takaratlan tűzfalakkból adódik. A Lenin körút utcaképe javítása érdekében egyébként – a Széchenyi térrel együtt – javaslat született, amelyben tervezett emeletráépítésekkel, épületek átépítésével, sőt egyes esetekben emeltbontásokkal igyekeztek kiegyensúlyozottabb hatást elérni. A Wälder-tervben szereplő Árpád utca megnyitása, amely az 59. sz., volt Hitelbank épületének saroképületté alakítását tette szükségessé, sem vált előnyére az utcaképnek.

7. kép: Helyreállított belvárosi tornácos udvar
(Szt. György u. 13. sz.)

A háborús rombolás folytán a Lenin körút 41., ill. 43. sz. házak pusztulásával keletkezett hézag az Ikvahíd mellett egy időben ugyancsak utcanyitásra csábított. Most mégis a hézagtelek beépítésére kerül sor, ami annál is inkább indokolt, mivel az utcanyitás itt igen kedvezőtlen forgalmi csomópontot eredményezett volna.

12Kétségtelen, hogy az említett körülmények miatt a Lenin körút utcaképezésének további alakítása során a hézagtelek beépítésének módját illetően nehéz volt egyértelműen megnyugtató, minden tekintetben egységes hatást biztosító alapot teremteni. A Lenin körút nyugati oldalán a világháború okozta rombolás nyomán keletkezett üres telkeket ma nyilván nem lehetett kis frontosságú épületekkel beépíteni. Ilyen megfontolás alapján épült meg a Lenck háztól délre (Lenin körút 98.), a földszinten ABC áruház, felette 3 emeletsoron bérlakásokat magába foglaló, kb. 75 m hosszú épület, amely kétségkívül kirívó a Lenin körút házsorában. A homlokzatra függesztett erkélysor nagyméretű ABC emblémája sem illik a Lenin körútra; ettől a sablonos megoldástól itt nyugodtan el lehetett volna térni, hiszen a kirakatsor amúgy is eléggé felhívja a figyelmet az épület rendeltetésére. Meg kell jegyezni, hogy a tervet több ízben bírálták,

módosították. Nyilvánvaló, hogy minden véleménynek, kívánságnak eleget tevő terv könnyen válik – hacsak egyes részleteiben is – megalkuvóvá, s így a felelősséget nem lehet mindig a tervezőkre hárítani. Egyébként a tervezők ügyes megoldással tettek eleget annak a követelménynek, hogy az épület mögött a közönség számára is hozzáférhetővé váljék a városfal.

A második világháborúban a Lenck háztól északra is elpusztult egy 70 m-nél hosszabb házsor. A megoldás feletti vita itt is több, mint két évtizedig elhúzódott. Így született meg a mai, megalkuvásuktól nem mentes megoldás, a teleksor részleges beépítése kb. 40 m hosszú épülettel (OTP, Lenin krt. 96. a. sz.), amely a Lenin körút 96. sz. ház tűzfalához épült. Szóba került az üres telek beépítése teljes hosszúságban is, amit a 19. században kialakult utcakép visszaállítása indokolta volna. A beépítést kisebb mélységű, részben pillérekre állított épületekkel lehetett volna megoldani s a városfal és bástyák látványát az új épület mögött biztosítani.⁵⁽⁵⁾ A mostani beépítésnek kétségtelen előnye, hogy a városfal, a Nagy bástya és a szintsüllyesztéssel hangsúlyozott várarak a Lenin körút felől közvetlenül szemlélhető. Emellett azonban számos hibája is van. Így a körút városfal előtti kiöblösödése – az Árpád utcával szemben – szinte terjengőssé teszi az amúgy is széles Lenin körút utcaképét. A kiöblösödést kétoldalt határoló épületvégfalak az íves utcavonal és az ezzel kapcsolatos sugárirányú telekhatárok között egymással szöveget zárnak be és ennek következtében akár délről, akár északról nézve bántó hatásúak. Az épületek rövid végfalaikkal már méretüknél fogva sem kelthetik saroképület hatását, és így nem adnak megfelelő keretet. A térfalban keletkezett széles hézag megtöri a lendületes utcavonalat, amit a régi várarkot határoló alacsony mellvéd nem tud érzékeltetni. Ami az új OTP épület tervezését illeti (emeletein lakások vannak), mindenekelőtt arra kellett törekedni, hogy a városfal és az épület között lehetőleg minél szélesebb sáv maradjon beépítetlenül. Ugyanakkor a tervezés során az OTP pénztár-helyiségének szélességéből kellett kiindulni, amit az előbbieket figyelembevételével, de a funkció maradéktalan teljesítése mellett, célszerű volt a minimumban megszabni. A lakóépület szempontjából még mindig eléggé nagy épületmélység, az egységes földszinti pénztártér követelménye tette szükségessé egyrészt a lakások oldalfolyosós megközelítését, másrészt a Lenin körüti loggiasor kialakítását, a közvetlen világítás és szellőzés nélküli belső helyiségek halmozásának elkerülése céljából. Ezzel kétségkívül olyan ¹⁴épületmotívum jelent meg a Lenin körút házai között, amely ott eddig nem szerepelt, de az utcaképben szinte jobban zavar az a „lépcső”, amelyet az Ikva-híd felől nézve, a házsor egyre magasodó épületei alkotnak.

8. kép: A gótikus és barokk formák közel azonos mérete a homlokzat egységes hatását rontja (Templom u. 9. sz.)

9. kép: Hézagtelek beépítése a Templom utcában (23. sz.) eklektikus és romantikus épület között

A Lenin körút házsorában nemrégiben készült el a 108. sz. épület, a barokk saroképület melletti lebontott földszintes ház, ill. mellette lévő romépület helyén. Nehéz feladat volt a sorba illeszkedni, a barokk saroképület tömegéhez idomulni. Az átmenetet tervező a régi beépítés csurgójára utaló hézaggal és a tető kontyolásával igyekezett biztosítani; sima homlokzatával, majd későbbi patinájával feltűnés nélkül simul a régi épületek közé. Elkészült végre a Lenin körút és Árpád utca sarkán lévő üres telek beépítése korszerű épülettel, és elkészültek a tervek az Ikvahíd melletti üres telek beépítésére. Ezekkel az építkezésekkel a Lenin körút képe, ha egyes esetekben kifogásolható részletekkel is, teljessé válik.

Az utcaképet a boltok cégtáblái is jelentős mértékben befolyásolják; ízléstelen, hivalkodó cégtábla műemlék- és modern épület hatását egyaránt leronthatja. Ezen a téren még sok a kivetni, ill. rendezni való a soproni Lenin körúton is.

A belvárost délről övező épületek házsora alkotja a Széchenyi tér északi térfalát. Egységes hatású romantikus épületei közül a 20. számúra harmadik emeletet építettek. Bár így a párkányok vonala közel egy magasságba került, a romantikus házcsoport eredeti egysége csorbát szenvedett. A Széchenyi tér déli térfala igen mozgalmas. A Mátyás király utcának a 30-as években végrehajtott megnyitása sem vált előnyére a zárt jellegű tér hangulatának. Az áttörés következtében a Móricz Zsigmond u. 2. sz. épületét – némi „hamisítással” – saroképületté kellett átalakítani. A postapalota szecessziós épületétől keletre két épület dőlt romba. A hézagot most ugyancsak a postaigazgatóság építette be. Az épület tervezője a kedvezőtlen adottságokhoz mérten jól oldotta meg az átmenetet a postaigazgatóság magas épülettömbje és az alacsonyabb műemléképületek között. Az épület világos színű kőburkolata, ill. nemesvakolata ma még túlságosan elüt a szomszédos házak sötét tónusától.

A belváros területén álló Liszt Ferenc Művelődési Központ rekonstrukcióját 1969-ben fejezték be. Az átépítés tervezője az épület főbejáratát – helyesen – a Templom utcai oldalra helyezte át, hogy kellő előtere legyen. Az épület így a főbejárat felőli, alumínium burkolatú, üvegfelületekkel áttört bejárati toldalékrésszel, a gesztenyefa állományból megmaradt egyetlen terebélyes gesztenyefával, jó hatású. Annál kevésbé kedvező a kép a Széchenyi tér felől, ahonnan a reneszánsz formákkal tervezett épület bejárati toldaléka idegen elemként, zavaróan hat.

A belváros rekonstrukciója az 1957-ben készült terveknel nem állt meg. Az eredményesen végzett kutatások, a megnövekedett anyagi lehetőségek a terv további fejlesztését igényelték. A belváros részletes rendezési tervét a VÁTTI-ban készítették el. Az OMF tervei alapján készült a várostorony melletti őrépület felújítása a rendelkezésre álló adatok felhasználásával, az épületben múzeummal, kőtárral, a torony jobb hozzáférhetőségét biztosító lépcsővel. Munkában van az Előkapu várostorony előtti területén a római kori és középkori épületmaradványok feltárása és bemutatása. Tervpályázatot írtak ki az Előkapu délkeleti bejárati épületcsoportjának megoldására is. Az OMF az OTP és ABC épületek mögötti várfalak előtt húzódó mélyített területek összekapcsolását tervezi a Lenin körút 98. sz. ház mögött, ami épületbontással is járna. A belváros rekonstrukciójánál a jövőben is változatlanul számolni kell az értéktelen és rossz állapotú szárnyak lebontásával annak érdekében, hogy enyhüljön a beépítés zsúfoltsága és mód nyíljon a műemlékek hatékonyabb karbantartására és bemutatására.

Nagy kár, hogy a rekonstruált műemlékek homlokzata, lábazata néhány esztendővel a helyreállítás után ismét nedvessé, kopottá válik, úgyhogy szinte 3 évenként kellene megújítani. Ez mindenekelőtt a hiányos szigeteléssel, az utólagos szigeteléseknek a kiviteli nehézségek, ill. magas költségek miatti elmaradásával és

a homlokzatfesték nem kielégítő minőségével stb. magyarázható. Vannak a belvárosban ezenkívül más kedvezőtlen jelenségek is, amelyek pl. a belvárosi házak süllyedésével kapcsolatosak.

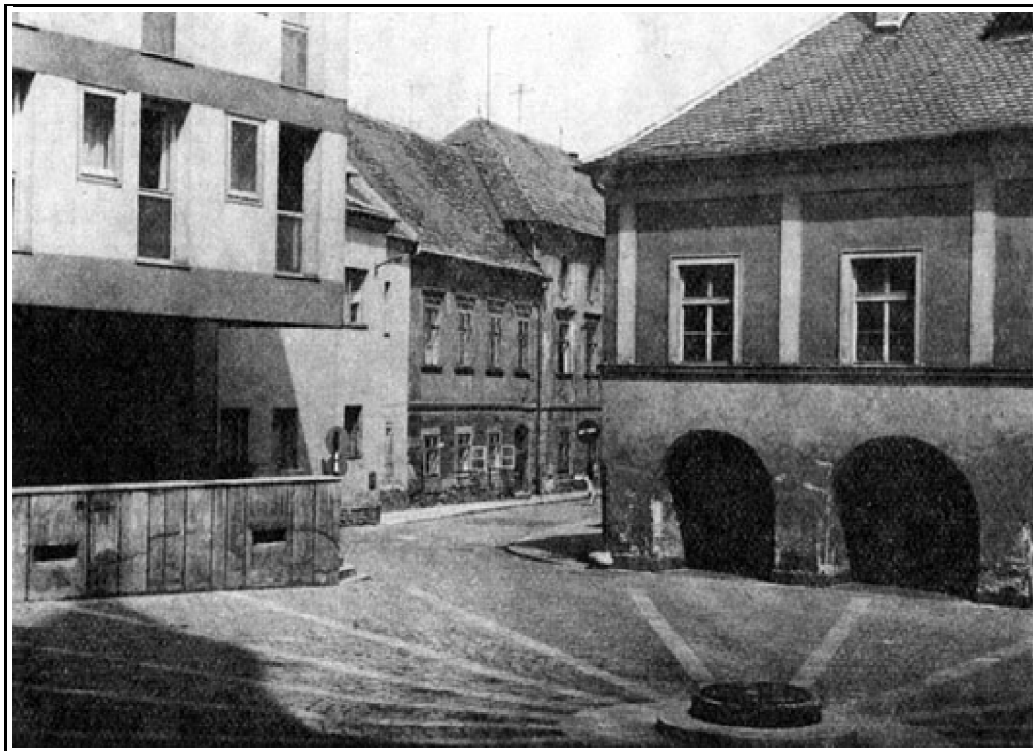

10. kép: A kétemeletes lakóház lépcsősen tagolt utcai homlokzatát a szabálytalan beépítési vonal indokolja (Szt. György u. 18. sz.)

Az Ógabona tér nyugati oldalán a 28. sz. műemléképület helyreállítása említésre méltó. Egyébként a rendezési terv megvalósítása nagymértékben érinti az Ógabona tér nyugati oldalán álló épületeket. Az utca keleti házsorában – a Színház utcába átnyúlóan – keskeny frontú háromemeletes modern lakóház épült (Ógabona tér 13., ill. Színház u. 26.) s ehhez csatlakozóan egy, a mellette álló épület párkánymagasságához igazodó emeletráépítés (Színház u. 28.).

16Az utóbbi évtizedben megszorodott az emeletráépítések száma; ezek az építkezések nem minden esetben váltak sem az épület, sem az utcakép javára (pl. Széchenyi tér 20. sz.). Szükségmegoldások, amiket a gazdasági viszonyokkal lehet indokolni, bár egyes helyeken egységesebb párkányvonalak kialakításával javítottak az utcaképen. Van még néhány magánkézben lévő épület, ahol hasonló szempontot figyelembe véve indokolt lenne emeletráépítés végrehajtása, pl. a Köztársaság u. 15. és 17. sz. épületeken. A belvárosban és a belváros körüli utcák házaiban – az eredeti épületarányokat megváltoztató

emeletráépítések helyett – tetőtér beépítést terveztek. Ezzel a telkek gazdaságos kihasználását igyekeztek fokozni az utca légtérarányának kedvezőtlen megváltoztatása nélkül (pl. Lenin krt. 63., Kolostor u. 7., Színház u. 29.).

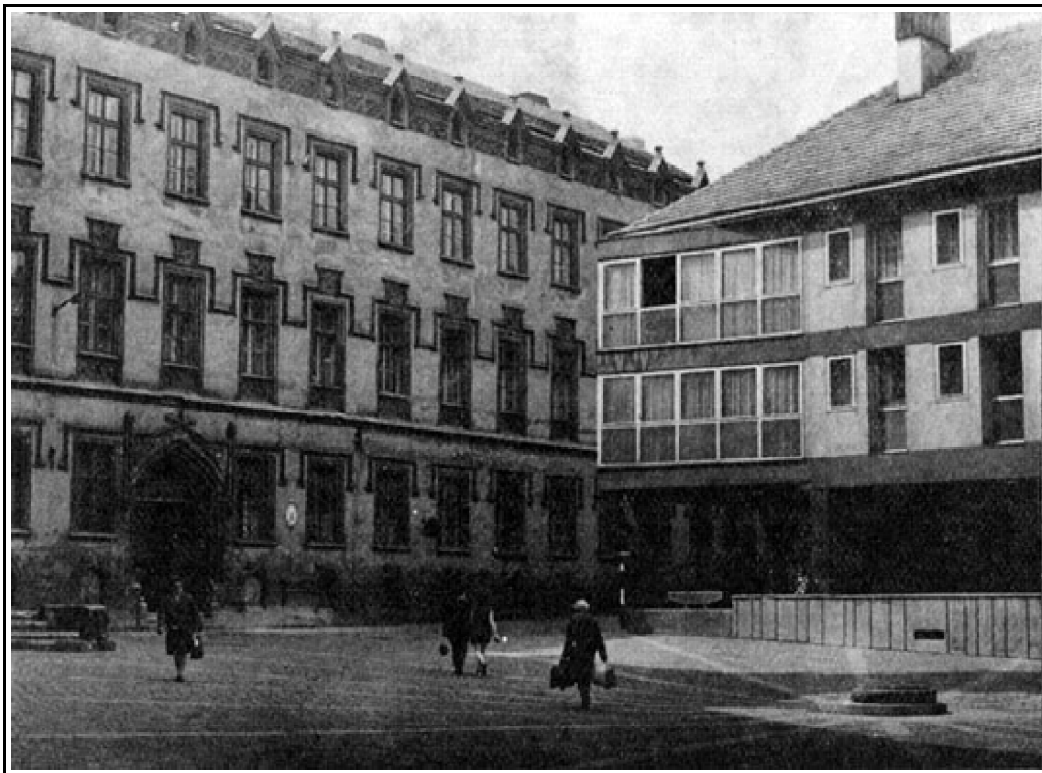

11. kép: Az Orsolya téri templom kapujából kedvezőtlen hatásúak a különböző szinten álló lábasházak

5. A belvárosban és közvetlen környékén kívül is, a város más körzeteiben is vannak műemlékek, amelyek ugyancsak helyreállítást, karbantartást igényelnek. A szomszédos házakkal való harmóniát itt is biztosítani kell, akár meglévő, ill. megmaradó épületek között állnak, akár újak kerülnek melléjük. A Balfi utcai gazdanegyedben több földszintes lakóépület áll, provinciális barokk formákkal, hangulatos utcaképet alkotva. A házak értékét sok esetben festői hatású, tornácos udvaraik is fokozzák. E területek rekonstrukciója mindig kérdéses, mivel a lehetőségek számos változatából kell a – nem mindig egyértelmű, gyakran megalkuvásos – megoldást kiválasztani.

Ami az eddig nem említett, de a város arculata szempontjából mégis fontos – utcákban, tereken megvalósított – épületeket illeti, mindenképp a Május 1. tériekről kell szólni. A tér Mátyás király utcától nyugatra eső része (házai 17a 19. század második felében épülvén) egységes hatású volt az egyes épületek eltérő szintszáma ellenére is. A világháború alatt számos lakóház dőlt itt romba. Ezek helyére nyilván mai igényű, megjelenésű házakat kellett építeni. Bármennyire öröndetes a házsorok hézagainak beépítése, meg kell jegyezni, hogy pl. a Május 1. téri 36–42. sz. házak a homlokzatok erőteljes, függőleges vakolatsávozása folytán kiütözköznek a házsor nyugalmas látványából. Merőben idegen – ha ma talán már többé-kevésbé meg is szoktuk – a Május 1. tér, Bacsányi u. és Csengery u. saroktelkének beépítése oromfalas épülettömbjével. Az elkészült tömb tervvariáció közül itt nem a legjobb valósult meg. Öröndetes, hogy a Május 1. tér, Mátyás király u., Kiss János u. és Lenkey u. közötti telek (többszintű épületei közül csak kettő maradt meg) beépült. Az ún. keretbeépítés itt adott volt, de a korszerű elvek

szerint az udvar jobb szellőzése érdekében a házsort a Kiss János u. felől kb. 28 m szélességben meg kellett szakítani. A telek belsejében szép gesztenyefák álltak, amelyeket az építkezés alatt kivágtak. Később a megnyitás sávjában az építkezés befejezésekor még sértetlen állapotban megmaradt dús lombú 5–6 gesztenyefát is eltávolították, holott e fák a gondozatlan udvarnak és a lakások loggiáinak helyenként felesleges bútorokkal is megrakott, valóban csúf látványát eltakarták volna. Érthetetlen az is, hogy az udvart egyszerű vasrácskerítéssel mindmáig nem határolták el a közterülettől. A házsor-megszakítás sávjába már néhány éves korú fákat kell telepíteni s a kerítést mielőbb megépíteni. Hiba lenne a hézag beépítése, sem többszintes, legkevésbé egyszintes épülettel, amely az előtt lévő térbe is belenyúlna. A Mátyás király u. és Lenkey u. közötti térnek ugyanis szerepe van: [18](#) az egyre sűrűbben, egyre nagyobb mértékben igényelt autóparkoló területét kell itt biztosítani, aminek különösen az SzTK, ill. a Központi Orvosi Rendelőintézet ad jelentőséget. A kerítés megépítése, fák telepítése és a tér kialakítása sürgős feladat, mert az ilyen állapotban épp olyan csúnya foltja a városnak, mint bármilyen romos épület.

12. kép: A Szt. György utca felől az Orsolya tér képe a modern épülettel együtt kiegyensúlyozott

A szabadtéri szobrok, emlékművek száma a Lenin körüti szovjet hősök emlékművével, a Május 1. téri, a felszabadulást szimbolizáló szoborral, a Kellner-szoborral, a Lenin körüti munkás-szoborral, a Pataki Ferenc-emlékművel stb. gazdagodott.

6. Az elmúlt évtizedben az általános rendezési terv alapján a város több területére készült részletes rendezési, ill. beépítési terv.[6\(6\)](#) A részletes rendezési tervek nemcsak beépítetlen, hanem beépített, részben szanálásra érett területekre is vonatkozhatnak, ahol a fenntartandó épületeken kívül egészségtelen, elavult lakásokat tartalmazó épületek állnak. Legelőbb a Kőfaragó térre, a József Attila utcától nyugatra eső területre, továbbá arra a belső – a járásbíróság épületétől délre fekvő – telektömbre készült részletes

rendezési terv, amelyet az Újtelek u., Mező u., Ferenczi János u. és Dózsa György u. házsorai határolnak. Részletes rendezési tervvel rendelkezik a keleti iparterület is. Többszöri bírálat után jóváhagyták a Május 1. tér, Köztársaság u., Rákóczi u. házsorai, valamint a Liszt Ferenc Múzeum kertjével határolt belső telektömb rekonstrukciós, ill. rendezési tervét. A város fejlesztése szempontjából fontos volt a Felsőlőverek rendezési terveinek előkészítése is. Az északnyugati lakóterület beépítését a Kőfaragó téri építkezések befejezése után kezdik meg. Amíg az említett jóváhagyott rendezési tervek alapján legtöbb helyen már javában folyik az építkezés, egyes esetekben befejezéséhez közeledik, addig az északkeleti városrészrel kapcsolatos elképzelések még viták közepette érlelődnek.

A József Attila utcától keletre eső terület tervei elkészültek ugyan és a 60-as évek elején úgy tűnt, hogy legelsőként valósulnak meg. A romos terület megtisztításával kapcsolatos munkák, továbbá korszerű építési mód alkalmazásának (pl. házgyári elemekkel való építésnek) akadálya megváltoztatták a lakótelepek megvalósításának sorrendjét.

A városfejlesztés szempontjából jelentős lépés volt a Kőfaragó tér környéki terület beépítése, bár ez jelentős áldozatokkal, nagymértékű, kb. 8%-os szanalással járt. Közel 90 lakót kellett mindenekelőtt új lakásokban elhelyezni; a részben romos, udvari szárnyakkal zsúfoltan, rendszertelenül beépített, korszerűtlen házak, ill. épületszárnyak lebontásával, a csupán cirkuszi sátrak felállítására, időnként vásárok tartására szolgáló burkolatlan terület – a volt Széna tér – felhasználásával egységes, kb. 100 korszerű lakás elhelyezésére alkalmas terület szabadult fel, amelyen a győri házgyár elemei biztosították a gazdaságos és gyors beépítést. A beépítés talán kissé zsúfolt, bár az épülettömbök eléggé változatos elhelyezésűek, a lakások jó tájolásúak és a szükséges légtérarányok is megvannak. Az egyes épülettömböket általában arányos hosszúsággal tervezték, talán csak a déli határon álló épület túl hosszú, aminek hatásán növényzet telepítésével lehet majd javítani. A városkép szempontjából kedvezőbb lett volna háromemeletes épületek tervezése; a kb. 16 m-es épületmagasságok a vasúton érkezők előtt csorbítják a várossziluetet, a merev vonallal határolt házak sokat eltakarnak a város festői hatású háztetőiből. Egyébként a nagyjából 20 azonos háztípusok ellenére a lakótelep nem hat unalmasnak; a loggiamellvédek más-más színe az egyes épületeken – bármilyen jelentéktelen motívumnak is tűnik – elősegíti a változatosságot. Kellő helyen telepített fákkal, facsoportokkal a jó hatást még fokozni lehet. A 9 emeletes, ún. kockaház jó hangsúlyt ad a lakóterületnek, a régi városrész tornyaitól távol nem zavarják a harmóniát; a Mátyás király u. felől a kép már kevésbé előnyös. A lakások egyébként – a felvonók hiányától eltekintve – itt összkomfortosak; a fűtést és melegvíz szolgáltatást a Kőszegi úti Selyemipari Vállalat új kazánháza adja, amit ennek a szükségletnek a kielégítésére méreteztek. A terület központja kissé zsúfoltnak hat; tágasabb területet érdemelt volna. A jó megoldású szolgáltató épület kissé közel került a mellette álló négyemeletes lakóépülethez. Itt épült meg a Május 1. téri iskola kiegészítéseképpen új épületben a 12 tantermes általános iskola, tornateremmel együtt. A Magyar utcai udvari beépítés dísztelen látványának eltakarása – részben növényzettel – még hiányolható. A magángarázsok földszintes épületei itt sem válnak az utcakép díszére, éppúgy, mint a város egyéb részeiben.

13. kép: Az ABC áruháznak a Lenin körúti házaktól elűtő fronthosszúságát az emeletek összefüggő erélysorai még jobban hangsúlyozzák

14. kép: A Lenin körút nyugati házsorában a háborús rombolás következtében keletkezett hézag betekintést ad a városfalra, de terjengőssé teszi az amúgy is széles út képet

A járásbírószágtól délre, a városközpont közelfekvő belső telektömb – az Újteleki u., Mező u., Ferenczi János u., Dózsa György u. között – sem maradhat parlagon, ill. beépítetlenül; a terület feltárására, főként magánereőből építendő társasházak építésére ugyancsak rendezési terv készült. A tervezőknek itt szem előtt kellett tartaniuk a várostörténeti szempontból fenntartandó külső városfalrészleteket. Az építkezés itt is megindult, a lakótelep összképe még nem alakult ki teljes egészében, így nem is méltatható. A területet délen szegélyező földszintes házsor nem ad kellő háttérrel az új autóbusz-állomásnak, de nem zárja le illő módon a szóban forgó városrészt sem. A vásárcsarnok elhelyezésével kapcsolatos összes vitákat végeredménnyel azzal zárták le, hogy ezen a területen építették fel. Az épület udvart fog közre, amelyben a piacot helyezték el.

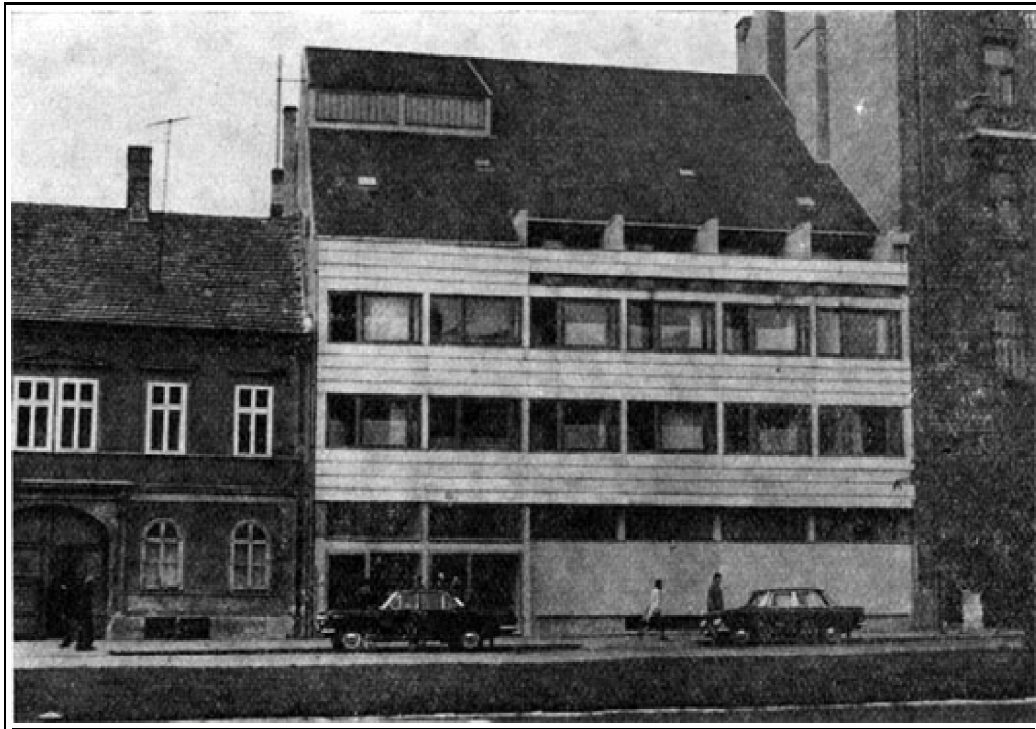
A Május 1. tér, Köztársaság u., Rákóczi u. mögötti belső terület rendezési terve is elkészült. Jelentősége abban is megnyilvánul, hogy itt helyeznek majd el néhány fontos középületet (városi könyvtárt, filmszínházat, kiállítási termet, irodaházat stb.), amivel a városközpont bővül, hiszen ez Sopron fejlődése, növekedése során nem szorítkozhat a belvárosra és annak szűkebb környékére. Kár, hogy a részletes rendezési terv elkészülte előtt itt magánereőből társasházak épültek, amelyek – ha kisebb mértékben is – kedvezőtlenül befolyásolták a tervezést. A beépítés megkezdését, ill. nagyobb ütemű végrehajtását jelentékeny kisajátítások, ezek magas költsége hátráltatják.

A város terjeszkedése a Felsőlőverek felé kezdetben rosszallást váltott ki a lakosság körében, holott kétségtelen, hogy a terjeszkedés ebben az irányban is indokolt. A lőverek hosszú időn át jobbra csak nyári

tartózkodásra szolgáltak, az elmúlt évtizedekben azonban benépesültek téli-nyári lakásokkal. A rendezés szükségessége a tervszerűtlen építkezések elkerülésére itt is felmerült, a tervek elkészültek és jóváhagyást nyertek. A Szabadság körút Erzsébet-kerti indítása melletti laza beépítés kockaházaival jó városképet ad. A kockaház típus megválasztása a lejtős telek figyelembevételével helyeselhető, bár az emeletenkénti 4 lakás mindegyike tájolás tekintetében nem lehetett azonos értékű. A Cseresznye sor és Hársfa sor közötti lejtős terület viszonylag nagy laksűrűségével, zsúfolt beépítésével kifogásolható. Különösen a Cseresznye sor felől nyomasztó és sivár az utcakép. A Felsőlőverek beépítése lazább, kevésbé városias struktúrát kíván, minél több növényzet megtartásával. Az itteni lakóegység központi intézményeinek megvalósítására a tervek szerint rövidesen sor [22](#)kerül, annál is inkább, mivel már most 250-nél több lakás lakóinak igényeit kell biztosítani.

15. kép: A kétemeletes modern lakóház egyszerű homlokzatával, kontyolt tetőjével illeszkedik a Lenin körút házsorába (108. sz.)

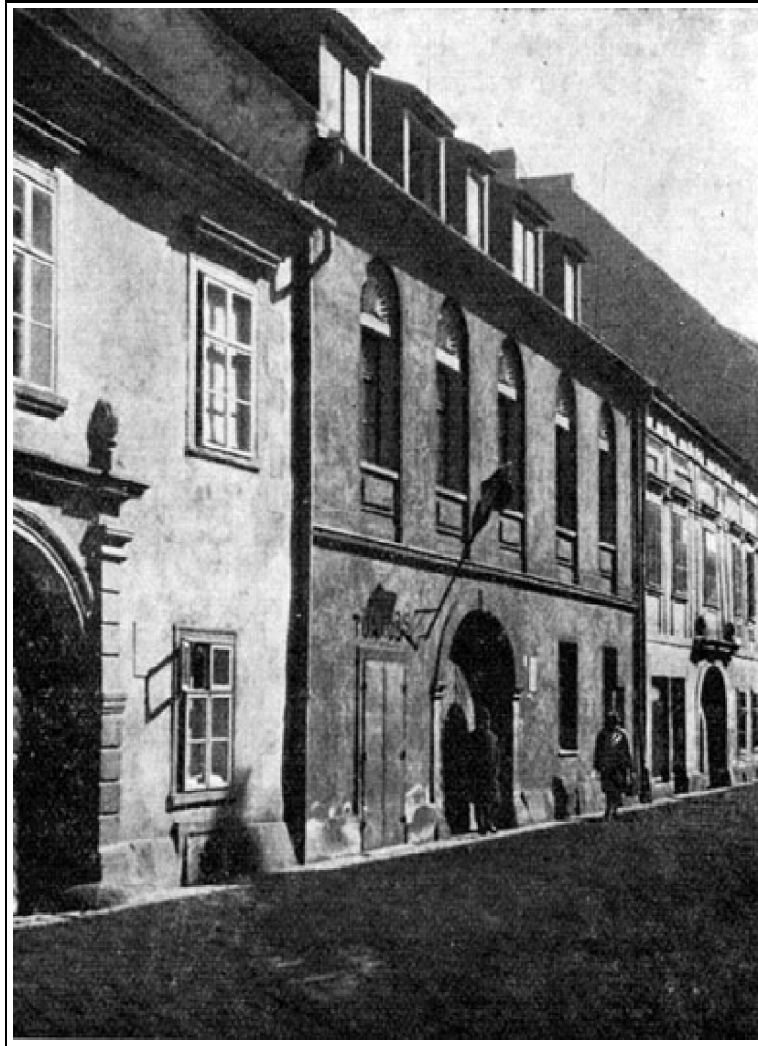
16. kép: A postaigazgatóság Széchenyi téri új épületének tervezője az adottságokhoz mérten jó átmenetet biztosított a magas épülettömb és az alacsonyabb műemléképület között

Az északnyugati lakóterület az előirányzat szerint kb. 15 esztendő alatt épül be és mintegy 3000 lakással már az 50 ezres nagyságrendű város lakásigényeit hivatott kielégíteni. Közel 12 000 főnyi lakosságával már egész kis várost alkot majd, amelynek bizonyos önállósága mellett szervesen kell kapcsolódnia a mai városhoz. A terület most elkészült rendezési terve erre biztosítékot nyújt; a tervezést megelőző tervpályázat eredményei, tanulságai termékenynek bizonyultak a végleges terv megalkotásához. A kijelölés szerencsés, mivel a kapcsolat mind a városközponttal, mind az egyéb, az egész várost kiszolgáló intézményekkel, területekkel (tanácsháza, pályaudvar, kórház, egyetem, üdülőterület stb.) biztosított. A korszerű építésmódok gyors ütemű megvalósítást tesznek lehetővé. A közeli erőmű lehetőséget ad a távfűtéssel, így teljes komforttal való ellátásra. A városmagtól való távolság olyan, hogy a 23 nagy lakosságú lakónegyed városképileg egységet alkot a régi várossal, amellyel önálló, modern kompozícióként is érvényesül. A 9 emeletes épületek formájában tervezett vertikális hangsúlyok a városkép szempontjából itt indokoltak. A lakónegyed kiszolgálására természetesen itt is kell központot kialakítani, amely a szükséges közintézményeket tartalmazza, a kereskedelmi szolgáltató egységek épületeinek biztosítása mellett.

17. kép: A Színház utcában emeletráépítés teszi teljessé az utcaképet a régi kétemeletes és a modern háromemeletes épület között (28. sz.)

Az északkeleti városrészben, a gazdapolgár negyedben, elavult, nedves, szinte lakhatatlan, bár jellegzetes, festői utcaképet adó épületek között műemlékek is vannak. Ezek megtartása a radikális rekonstrukciónak útjában áll. Már eddig is sok vita folyt arról, vajon szabad-e feláldozni a műemlékeket a korszerű és gazdaságos beépítés kedvéért, vagy pedig a városnak ezt a részét olyképpen kell tervezni, hogy ne csak a műemlékek, hanem a gazdanegyed néhány jellegzetes utcaképe is megmaradjon. Bár ez bizonyos áldozatokat követel, kétségtelen, hogy Sopron fejlesztését műemléki értékeinél, hagyományainál fogva nem lehet kizárólag a gyors és gazdaságos építési módszerekre alapozni.

18. kép: Tetőtér beépítés műemléképületben (Kolostor u. 7. sz.)

(Folytatjuk)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Környei Attila: Adatok az 1919. évi Sopron vármegyei osztályharcokhoz

24 Környei Attila: Adatok az 1919. évi Sopron vármegyei osztályharcokhoz

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Környei Attila: Adatok az 1919. évi Sopron vármegyei osztályharcokhoz / I. A tanácshatalom osztályjellege

I. A tanács hatalom osztályjellege

1. Az első magyarországi proletárdiktatúra, a Magyar Tanácsköztársaság az első világháborút követő osztályharcok eredményeként, végeredményben békés úton jött létre: az ország vezetésével megbirkózni nem tudó polgári kormány átadta a hatalmat a munkásosztály képviselőinek, az egymással kiegyezett munkáspártoknak. Ez a politikai aktus Budapesten játszódott le, a proletárforradalom országos győzelme azonban a munkásosztály vidéki hatalomátvételével realizálódott, amely szintén békés úton ment végbe. Ez a hatalomátvétel az egyes vidékeken lezajlott osztályharcok és ennek eredményeként az osztályerőviszonyokban végbement nagymértékű eltolódás szükségszerű következménye volt. Előző közleményünkben¹⁽⁷⁾ vázoltuk azt a folyamatot, amely Sopron megyében a proletárdiktatúra békés megteremtésének lehetőségét eredményezte; most azt a kérdést vizsgáljuk, az 1919 márciusában létrejött hatalmi rendszer Sopron megyében milyen mértékben felelt meg az itteni osztályerőviszonyoknak, hogyan funkcionált és különösen: hogyan felelt meg a kor rászabta követelményeinek, a magyar és nemzetközi forradalom osztályharcainak általában.

A tanácskormány megalakulása után központi intézkedésre Sopronban 5 tagú direktórium vette át a város és a megye közigazgatása fölött a hatalmat. A direktóriumot a munkás- és katonatanácsok, a szakszervezetek küldöttsége és a szociáldemokrata pártvezetőség választotta meg 1919. március 22-én délben az SzDP Pannonia Szállóban lévő választási irodájában. Tagjai a munkástanács részéről Berczeller Adolf, Fischl László és Knapp Gábor, a katonatanács részéről Entzbruder Dezső és Faragó Géza lettek.²⁽⁸⁾ A megválasztás körülményei és a direktórium ünnepélyes beiktatása márc. 23-án (10 000 tüntető jelenlétében) bizonyítja, hogy a proletárdiktatúra megteremtésének tényét a város munkássága óriási lelkesedéssel fogadta. A hatalomátvétel rendben történt, csak Kismartonból és Császárfaluból érkezett kisebb rendzavarásról hír, amely azonban nem a hatalomátvétellel volt kapcsolatban.³⁽⁹⁾ Bár a politikai változások lényegével a megyében mindenki tisztában volt, különösen tisztában voltak vele a munkásság politikusai, az eseményekből, a hatalom gyakorlásából a hatalom birtokosain kívül egyelőre még nem mutatkozott a gyökeresen új. A régi polgári adminisztráció sok területen még mindig működik. Éppen a volt kormánybiztos polgármester, Thurner Mihály jelenti március 26-án: „A Tanácsköztársaság eddigi rendeleteit még nem foganatosították a városban, mert egyelőre nincsenek tájékozódva arról, hogy ezek a Budapesten kelt rendeletek a vidéki városokra is vonatkoznak-e?”⁴⁽¹⁰⁾ Az intézkedésekben mutatkozó tanácsstalanságon és késlekedésen nem csodálkozunk, ha a direktórium személyi összetételét figyelembe vesszük: az öt tag közül egyedül Entzbruder Dezső volt kommunista, ²⁵Berczeller Adolf és Fischl László viszont a kommunistákkal mindig szembenálló szociáldemokrata politikus volt. A direktórium mellett működő szakbizottságok vezetői a következők voltak: Knapp Gábor (szabómunkás, SzDP titkár) a városi, Ferenczy János (cipésmester, munkásbiztosító hivatalnok) a megyei, Fischl László (munkásbiztosító hivatalnok, SzDP elnök) a népjóléti, Roser Antal (p. ü. tisztviselő) a pénzügyi, Hollán Andor (vasúti tiszt) a vasúti, Missuray Ágoston (postatiszt) a postai, Szekeres Márton (magántisztviselő, a munkástanács és a nemzeti tanács titkára, a kommunizmushoz közel áll) és Weber Samu (nyomdász, korábban a nyomdász szakszervezet elnöke) a szocializálási, dr. Szilvási Gyula (kórházi főorvos) az egészségügyi, Wellesz Jenő (vámhivatali főnök) a közellátási, dr. Hoffmann Vilmos (ügyvéd) az igazságügyi, Bors László (újságíró, kommunista) a sajtó-, Lazarovits Miklós (lapszerkesztő, a német néptanács egyik vezetője) a propaganda-, Wurdits Antal (tanító) az oktatási, Mészáros Béla (nyomdász) a lakás-, Zsigmond Lajos (nyomdász) a papi vagyoni, Entzbruder Dezső a katonai ügyek vezetője lett. A bíróság elnöke: Zsitvay Lajos (nyomdász); a direktórium katonai bizottságának elnöke Kiss Kálmán (civilben tanító) lett.⁵⁽¹¹⁾ Láthatjuk, hogy a vezetők kb. fele szociáldemokrata, jelentős hányada szimpatizáns szakember és csak 4 kommunista van köztük

(Szekeres, Bors, Entzbruder, Kiss).⁶⁽¹²⁾ Ez a vezető garnitúra nem lesz képes a tanácsvezetéssel kapcsolatban felmerülő hatalmas feladatok megoldására.

A politikai vezetés elégtelenségét érezhették a helyi kommunisták is és kérték a belügyi népbiztosságot, hogy a megye élére Kellner Sándort küldje ki népbiztosnak.⁷⁽¹³⁾ Kellner személye, politikai iskolázottsága és addigi tevékenysége biztosíték volt arra, hogy területünkön is érvényesül a radikális kommunista politikai vezetés; a soproni kommunistákkal fenntartott kapcsolat és régebről datálódó helyismerete pedig arra volt biztosíték, hogy a helyi feladatokat is fennakadás nélkül oldja meg.⁸⁽¹⁴⁾ Kellnerért Bors László utazott Budapestre, megérkezése a megyébe, március 26-án valóságos diadalmenet volt.

26 Kellner energikusan látott az ügyintézéshez, meghatározta a direktórium ügybeosztását. A direktórium addig tagjait megerősítette ugyan, de másnap központi intézkedésre új, 3 tagú direktóriumot nevezett ki: Berczeller Adolfot, Horváth Ödönt és Bummer Károlyt. A városi biztos (Knapp) maradt; Faragó Géza lett a megyei biztos. Néhány személyi változás történt a szakbizottságokban is, az új vezetőket biztosi minőségben nevezte ki és szoroson a direktórium egy-egy tagja alá rendelte.⁹⁽¹⁵⁾ A szakbizottságok ügybeosztása úgy készült, hogy a politikai és a katonai valamint a rendkívül fontos közellátási vezetőket saját maga, a szocializálási ügyek vezetőit Berczeller, a kulturális és propaganda ügyek vezetőit Horváth Ödön, a termelési ügyek vezetőit Bummer Károly alá rendelte Kellner.¹⁰⁽¹⁶⁾ Április 1-én kijelölte a járások politikai biztosait is.¹¹⁽¹⁷⁾ A politikai megbízottak és a szakigazgatási biztosok személyi összetételéből kiderül, hogy Kellner a tanácskormány intenciói szerint olyan munkatársakat igyekezett találni, akik a kérdéses terület és a szakterület kiváló régi szakemberei, ugyanakkor mint szakszervezeti vezetők a munkásság bizalmát is bírják, emellett azonban az eredeti ügybeosztáshoz képest a kommunistáknak több helyet **27** igyekezett a vezetésben biztosítani.¹²⁽¹⁸⁾ Ezek az intézkedések a városnak és a megyének a proletárdiktatúra szellemében való kormányzását célozták, a munkásosztály lehető legteljesebb bevonását az ügyintézésbe és a politikai vezetésbe, ezen keresztül a direktóriumnak a kormányzáshoz szükséges állandó nagy tömegbázist igyekeztek megteremteni.

A proletárdiktatúra mögött óriási tömegek álltak a megyében, ezt bizonyítják a Tanácsköztársaság első heteiben megtartott rendkívül impozáns népgyűlések is.¹³⁽¹⁹⁾ A volt elnyomott osztályok alkotmányos uralmának megteremtésére azonban a tanácsválasztás és a nyomában létrejövő tanácsok munkája volt hivatott. Az első napokban nagyjából a szakszervezetek kormányozták a megyét, a választások után az egész munkásosztály és falusi szegénység választott képviselői lesznek a hatalom letéteményesei. Az új hatalom demokratikus osztályjellegét szolgálták a tanácsválasztásról kiadott rendeletek, amelyek az addigi legszélesebb körű választójogot biztosították, ugyanakkor azonban a választásból kizárták a volt kizsákmányolókat.¹⁴⁽²⁰⁾ Kellner ápr. 1-i rendeletében kimondta, hogy a tanácsokat ápr. 10-ig meg kell alakítani, s ezek a tanácsok döntenek majd a régi vezetőség helybenmaradásáról. A rendelet félreértésre adott okot több községben (elsősorban a nagymartoni járásban), ahol már április 7-e, az általános tanácsválasztás előtt megalakultak a tanácsok és ezek intézőbizottságai.¹⁵⁽²¹⁾

A tanácsválasztásokat a megyében általában jól készítették elő és a választójogosultak nagy részvételével zajlottak le. A választási bizottságokban a párt- és szakszervezeti (FÉKOSz) vezetőket delegálták.¹⁶⁽²²⁾ Az április 7-én megtartott választásokon általában a proletariatus képviselői kerültek be a tanácsba. 61 községből ismerjük a tanács teljes összetételét vagy olyan többségét, amelyből következtetni lehet az egész tanács osztályösszetételére (A megye községeinek valamivel több mint egynegyede). Az így ismert községek közül 54-ben olyan tanács alakult, amelyben a tagok többsége régebben nem vett részt a község vezetésében. E szempontból azokban a községekben jó az arány, ahol a szegénységnek jól működő, a korábbi mozgalmakban összekovácsolódott politikai pártja volt, elsősorban a csornai járásban. Hat

községben (Bágyog, Szil, Dör, Rámapordány, Farád, Cirák) egyetlen egy régi képviselőtestületi tag sem került be a tanácsba. Több községben csak egy régi vezető, a volt bíró, került be az új tanácsba, mégpedig tanácselnökként, itt a tanács mintegy ellenőrző munkástanácsként szerepel a funkciójában meghagyott bíró, azaz intézőbizottsági elnök mellett. Hét községben zömében a régi képviselőtestületi tagok kerültek a tanácsba. Hegykőn az újráválasztott tanács teljes egészében megegyezett a ²⁸volt képviselőtestülettel. E községek vezetésében meg is látszott a középparasztság politika túlsúlya, meglátszott pl. a júniusi ellenforradalom idején, amikor is több tanács tag is részt vett az ellenforradalomban, ami miatt pl. Fertőszentmiklóson és Gartán a tanácsot újra is kellett választani.¹⁷⁽²³⁾ A reakció, a volt uralkodó osztályok képviselőinek beférkőzése a tanácsokba tudatos volt. Jellemző erre az ápr. 1-én megalakult völceji tanács esete, ahogyan azt Szántó Ferenc, a helyi földmunkások bizalmija jegyzőkönyvbe mondta: „Völceji községben 1919. III. 23-án megalakult pártszervezetnek 65 tagja volt. A kisgazdák gazdaszövetségbe voltak szervezve, és őket szocialista szervezkedésük miatt üldözték, a vezetőknek munkát nem adtak. És most, hogy a proletárdiktatúra átvette a hatalmat, az egész gazdaszövetség belépett a fent nevezett szocialista egyesületbe, azért hogy a munkás- és paraszttanács választásánál a tanácsot az igazi proletárok és a régi jó kipróbált szocialista elvtársak kizárásával a saját tagjaikból válasszák meg. A választást tegnap, azaz folyó hó 1-én meg is tartották oly formában, hogy a gazdák minden 10 tag után egy tanács tagot, a régi szocialisták pedig 50 tag után csak egy tagot választhattak, így az egész munkás- és paraszttanácsnak a régebbi igazi szocialista proletároknak 65 tag után csak egy tagjuk került be a tanácsba.” Szántó Ferenc kért, hogy „a közbéke és a rend fenntartása érdekében az április hó 1-én megválasztott tanács oszlattassék fel és az új munkás- és paraszttanácsba legalább fele számban kerüljenek be a munkások, kik már előbb is a földmunkások tagjai voltak, a másik fele az újonnan belépett volt gazdaszövetség azon tagjaiból választassék, kik sem cselédet, sem gazdaságukban bér munkást nem alkalmaznak.”¹⁸⁽²⁴⁾ Tudatos volt a reakciónak az a törekvése is, hogy a tanácsválasztásokat megzavarják, a megye több pontján erre az időre időzítették az ellenforradalmi zendüléseket (Sopron: ápr. 3; Füles-Malomháza: ápr. 6; Szil: ápr. 7).¹⁹⁽²⁵⁾

A megye nagy részében azonban a lakosság szabadon élt választási jogaival, és az új hatalmi szervek, a tanácsok személyi összetételükben a proletariátus igazi hatalmi szervévé váltak. A név szerint ismert vidéki tanács tagok közül 568-nak sikerült kiderítenünk társadalmi állását (számításaink szerint a megyében működött összes tanács tagoknak csaknem feléről van szó). Saját osztályozásunk szerint (vö. a táblázatot), amelyben figyelembe vettük a különleges Sopron vármegyei gazdasági és társadalmi viszonyokat, a fenti tanács tagok közül 532 a szegénység, 36 a volt elnyomó és középosztályok képviselője. Sopron város 84 tanács tagja közt 75:9 az arány. Nagyjából hasonló az arány a járási tanácsok és a megyei tanács összetételében is.²⁰⁽²⁶⁾ A tanácsok létrehozták intézőbizottságaikat, amelyeknek munkájában szinte mindenütt részt vett a volt jegyző is. A soproni intézőbizottságban, valamint a járási és megyei tanácsokban erősebb volt a szocialista munkásság túlsúlya, különösen a soproni járásban és a megyei tanácsban: tagjainak felét a soproni munkástanács delegálta.

²⁹A Tanácsköztársaság Sopron vármegyei tisztségviselőinek társadalmi megoszlása

	Nincstelen földmunkás	Kisparaszt (0-5 kh)	Középparaszt (5-20 kh)	Munkás	Kisiparos, kiskereskedő	Hivatalnok
Soproni tanács tag	9	2	1	37	5	12
Vidéki tanács tag	143	129	60	104	63	4

Járási tanácsstag	20	12	16	42	10	3
Megyei tanácsstag	6	4	2	29	5	7
Tanácsstagok összesen	178	147	79	212	83	26
Politikai megbízott		1		11		2
Szakvezető	8			42	6	21
Agitátor és felelős beosztású alkalmazott	24	5		46	9	7
Összes tisztségviselő	32	6		99	15	30
Mindössze.	210	153	79	311	98	56

30Általában megállapíthatjuk, hogy bár a megyében több ok következtében az egyes községek és vidékek politikai magatartása között eltérések mutatkoztak, egészében mégis érvényesült az egész Tanácsköztársaság vezetésére jellemző centralizmus, a megye egészének vezetésére döntő befolyással a soproni munkástanács, a soproni munkásság volt.²¹⁽²⁷⁾

2. A Tanácsköztársaság hatalmi bázisa a két munkáspárt egyesülésével jött létre. Megyénkben erről nem volt szó, hiszen itt nem működött a KMP-nek formálisan megalakult szervezete, de igenis működtek kommunista csoportok, amelyek az egyesüléssel a párton belül legalizálódtak. A Szocialista Pártban és a párt vezetőségében véleményünk szerint kettő változás állt be. Egyrészt az egyesüléssel a soproni kommunisták is nagyobb szerepet kaptak a párt vezetésében (különösen Kellner ideérkezése után), másrészt ugyanakkor a polgári demokratikus korszakban felhígult Szociáldemokrata Párt révén és a Tanácsköztársaság idején bekövetkezett természetes konjunkturális felhígulással a párton belül csökken a kommunista irányvonal realizálásának lehetősége. Az új pártvezetőség baloldaliabb a régénél, véleményünk szerint a jobboldali hivatalnok-pártelnök Fischl háttérbe szorulása is ezt jelzi, ugyanakkor Knapp Gábor politikai magatartása is erősen baloldali, majdhogynem kommunista lesz. Ezeket, a párt- és tanácsvezetésben a kezdeti időkben megmutatkozó változásokat a központi politika, a nemzetközi forradalom fellendülés hatása mellett az is magyarázza, hogy a tömegek belépésekkor nagy számban kerültek be olyan, addig a pártból kintrekedt elemek (katonák, intellektueller), akik már a polgári korszakban a KMP tömegbázisaiként jöttek számításba.²²⁽²⁸⁾

A másik oldalon a felhígulás ténye is kimutatható. Elsősorban a szakszervezeteknek már a polgári korszakban megindult felduzzadása eredményezte ezt. Tekintve, hogy a Tanácsköztársaságban is sok gazdasági és szociális intézkedés a szakszervezetekre volt építve, ez idő alatt is folytatódott a szakszervezetekbe való beözönlés, újabb és újabb szakszervezetek alakulása. Sopronban a Tanácsköztársaság idején egyszer 21, másszor 25 szakszervezetről esik szó.²³⁽²⁹⁾ Ezek közül különösen a közalkalmazott és kisiparos szakszervezetek kétes értékűek a proletárdiktatúra szempontjából, vezetésük már az induláskor kicsúszik a pártvezetőség kezéből, később pedig ellenforradalmivá válnak, részt vesznek a június 4-i sopron ellenforradalomban. Ilyenformán a munkásság szervezettségének javulása erős ellensúlyozást kapott a középrétegek szervezettsége és e szervezeteknek a hatalomból való részesedése által. Az ilyen szakszervezetek **31** vezetői elvtelen magatartásukkal és aknamunkájukkal a proletárdiktatúra kerékkötői voltak a tanácsban és a szakszervezeti fórumokon egyaránt.

A pártvezetőség érezte a tagság felduzzasztásában rejlő veszélyeket, a tömegek politikai felvilágosítása céljából jelentős propagandamunkát fejtett ki, iskolában és munkásszemináriumokban.²⁴⁽³⁰⁾

A vidéki földmunkásság szervezetei is megerősödtek, a falusi szegénység politikai aktivitása megnőtt. Olyan községekben, ahol azelőtt nem működtek sem szociáldemokrata, sem földmunkás szervezetek, most sorra alakulnak a pártszervezetek. Nagylozsról 166, Völcsejről 65 tagú pártszervezetről van adatunk. Nemesládonyban pedig a falunak szinte egész felnőtt lakossága párttag volt. Új pártszervezetről még Beled, Babot, Sopronhorpács, Pásztori, Szentmargitbánya községekben tudunk.²⁵⁽³¹⁾ A vidéki pártszervezetek kiépítettsége június–júliusra már olyan volt, hogy járási párttitkárságokat kellett létesíteni. Ilyenekről a nagymartoni, a kapuvári és a csepregi járásból tudunk.²⁶⁽³²⁾

Tulajdonképpen pártfunkciót látott el falun a földmunkás szervezet is. Új szervezetek létesültek Kelénpatakon, Nagyhöflányban, Lajtapordányban, Vimpácon, Tormáspusztán és Nemeskéren.²⁷⁽³³⁾ Jellemző a pártépítés politikai hátterére a farádi földmunkás szervezet taglétszámának alakulása. A szervezet 1919. I. 1-én alakult az SzDP 252 tagjából. Ezután a következőképpen alakult a belépők száma: március 1-én 200, április 1-én 20, ápr. 8–jún. 1-ig 140, június 1-én 10, augusztus 1-én 1, alapítókkal együtt: 623 tag.

Ha most leszámítjuk, hogy a júniusi ellenforradalom után 136 tag nem fizetett tagdíjat, a párt taglétszáma Farádon így alakult: az alapításkor: 252, a Kommün előtt: 452, az ellenforradalom előtt: 612, az ellenforradalom után: 478.²⁸⁽³⁴⁾

A vidék párt- és szakszervezetekben komolyabb munka és élesebb osztályharc folyt, mintsem azt a vidékről és a fiatal szervezetekről gondolni lehetne. Ezért pl. a júniusi ellenforradalom idején azokban a községekben, ahol párt- vagy szakszervezet működött, az ellenforradalom táborába nem sikerült proletárokat becsődíteni.²⁹⁽³⁵⁾

303. A tanácshatalom osztályjellege nemcsak a hatalom gyakorlásában közvetlenül résztvevő politikai személyiségek kilétén múlt, hanem elsősorban ezeknek a szerveknek a társadalom legalapvetőbb kérdéseit érintő munkáján. A Tanácsköztársaság a proletárállam jellegének megfelelően a szocialista társadalom felépítését tűzte ki célul. Legalapvetőbb intézkedés e cél érdekében a termelőerők szocializálása, a magántulajdon megszüntetése. Az ipari nagyüzemek köztulajdonba vétele a munkásság osztályérdekeinek megfelelt, politikai és gazdasági törekvéseivel egybehangzott, de még az azóta sokat vitatott földbiroksocializálás sem volt teljesen idegen a földmunkásságtól. Erre mutatnak a munkásságnak és a mezőgazdasági cselédeknek a polgári demokratikus forradalom idején lezajlott szocializálási mozgalmi (Ganzoni uradalom, soproni vasgyárak).³⁰⁽³⁶⁾ Sopron vármegye ipari üzeimei közül 72 üzem esett a szocializálás alá 8200 munkással.³¹⁽³⁷⁾ A proletárhatalom az ipari termelés legalsóbb szintjén, az üzemeken belül az ellenőrző munkástanácsokban testesült meg, amelyek a termelési biztossal (többnyire régi, a munkásság bizalmát bíró vezető beosztású alkalmazottja az illető vállalatnak) irányították a termelést. A munkásság részvétele a termelés irányításában a hatalom osztályjellegét, a magántulajdon teljes szétzúzását mutatja, ugyanakkor fontos szerepe volt a harcoló munkásállam létérdekeinek védelmére, a termelésben a különféle szabotázsakciók megakadályozására.³²⁽³⁸⁾ Az ipari termelés magasabb szintű irányításában is közvetlen beleszólása volt a munkásságnak, amennyiben az ipari termelési bizottságokat az egyes munkástanácsok saját kebelükből küldték ki, s az egész megyében irányító Kerületi Ipari Termelési Tanács összetételét is a soproni munkástanács és a szakszervezetek határozták meg.³³⁽³⁹⁾

A mezőgazdasági termelés területén nem volt ilyen egyértelmű a proletárhatalom szuverén szerepe. Sopron megyében a birtokszocializálás ügye tulajdonképpen a régi megyei gazdasági egyesület kezében volt, s jóllehet a szocializálási biztos Éber Ernő, egykori egyesületi titkár mellé a direktórium részéről **33**Ferenczy Jánost, Teffer Rezsőt és Mihelyi Istvánt osztották be,³⁴⁽⁴⁰⁾ az a tény, hogy az ügyintézés szakmai részét az

egyesület volt tisztviselői és ellenforradalmi beállítottságú ügyvédek végezték, erősen hátráltatta és lassította a szocializálás munkáját.³⁵⁽⁴¹⁾ Tulajdonképpen csak a biztosság munkás származású taji szorgalmazták azt, és a legtöbb általunk ismert szocializálási ügyben ők jártak el. Az egyes községekben is alakultak a tanácsokon belül birtokszocializáló bizottságok, ezek hatékonyan közreműködtek mind a birtokszocializálásban, mind a termelőszövetkezetek alakításában.³⁶⁽⁴²⁾ A nagy nyári munkaidőszak beköszöntével befejeződött a megyében a birtokok szocializálása és a termelőszövetkezetek alakítása.³⁷⁽⁴³⁾ A termelőszövetkezetek élén, ahol lehetett, a legtöbb esetben birtokkezelőként a volt intéző, bérlő vagy tulajdonos maradt. Ezt a megoldást bizonyára a termelés folyamatosságának biztosítása sugallta, politikailag azonban nem bizonyult a leghatékonyabb megoldásnak. Néhányan, főleg a csornai járás birtokkezelő-intézői közül később a júniusi ellenforradalom főkolopmosai lettek. A munkabérek és az ellátás kérdésében több birtokon volt súrlódás a munkásság és a birtokkezelő között, Felsőágon a volt bérlő birtokkezelőt el is kellett mozdítani állásából a munkásság mozgalmi miatt.³⁸⁽⁴⁴⁾ Ellenkező esetről, amikor a birtokkezelő egyben a munkásság politikai vezetője is volt, tehát feltétlenül bírja a birtok munkásainak bizalmát, csak a röjtöki Kiss Lajos és a farádi Hunyi István esetében tudunk.³⁹⁽⁴⁵⁾ Ezek a tények mutatják, hogy a Tanácsköztársaság viszonyai között is tovább folyt a falusi társadalom osztályai közötti harc, még a tanács hatalom szervein belül is. E harcban kialakult frontok nagyon világosan megfigyelhetők a júniusi ellenforradalom eseményeiben, amikor – függetlenül a rendszerben addig esetleg viselt funkciójuktól – a földbirtokosok és az intézők az ellenforradalom, a cselédség pedig a proletárhatalom oldalára állnak.

A proletárdiktatúra osztályjellege nemcsak a politikai hatalom gyakorlásában mutatkozik, hanem az egész megye életét meghatározó szakirányítási munkában is. Az egyes szakszervezetek összetétele, intézkedései, ezek tartalma, hatása bizonyítják, hogy a megye életét a munkásosztály irányította, az egész ³⁴proletáriátus osztályérdekeinek megfelelően.⁴⁰⁽⁴⁶⁾ Ugyanakkor nemcsak a tanács szervek révén, hanem a szakszervezetekben keresztül a munkásságnak közvetlen beleszólása volt minden kérdésbe. A proletárdiktatúra leglényegesebb gazdasági és politikai kérdéseit a munkástanács és az intézőbizottság mellett a szakszervezetek gyűlése is megtárgyalta, a kisebb ügyekben pedig az egyes szakszervezetek saját maguk jártak el, ellenőrizték a tanács szervek munkáját.⁴¹⁽⁴⁷⁾

Az itt felsoroltak csak formai mutatói annak, hogy a Tanácsköztársaság valóban népi állam, a munkásság és a parasztság állama volt, s hogy a proletárdiktatúrában Sopron megyében is valóban a proletáriátus hatalma testesült meg. Végül soron az események és a tanács hatalom eredményei bizonyítják ezt.

4. Jóllehet a proletárdiktatúra Sopron megyei eseményei és eredményei azt mutatják, hogy Sopron megye munkássága híven vívta végig a forradalmi kor osztályharcát, érett volt a megye kormányzására, alkalmas politikai hatalom megragadására és megtartására, a politikai vezetésben mégis súlyos ellentéteket és hibákat figyelhetünk meg. Ezek a soproni társadalmi viszonyokból és a munkásmozgalom addigi tevékenységéből fakadnak, abból a tényből ugyanis, hogy a megyében kellő számú nagyipari munkásság híján a munkásmozgalom vezetése a kisipari műhelyekből indult szociáldemokrata politikusok kezébe került. Ezek a politikusok a Tanácsköztársaság idején híven harcoltak a munkáshatalomért, a tömegek igazi vezetői igyekeztek lenni, de a konkrét kérdésekben mutatott erélytelenségükkel és elsősorban a kommunista vezetéssel szembeni fenntartásukkal, majd nyílt ellenállásukkal végül soron mégis a proletárdiktatúra erejét gyöngítették. Sopron megye politikai vezetésében a kommunista-szociáldemokrata ellentét kezdettől megvolt, bár ezt a szociáldemokraták igyekeztek tagadni, sőt magának a kommunista politikai vonalnak létét is negligálni. Knapp Gábor jelentette ki ápr. 22-én: „a kommunista és szocialista elvtársak között Sopronban nem volt különbség soha, sőt Sopronban a proletárdiktatúra előtt kommunisták nem is voltak.”⁴²⁽⁴⁸⁾ Pedig ezek az ellentétek, mint az országban másutt és az országos vezetésben is érezhetően

megvoltak. Sopron megyi sajátosság, hogy ez a kérdés már a Tanácsköztársaság első napjaiban felszínre került, ami június elején a proletárdiktatúra komoly válságát okozta: a szociáldemokrácia kezdettől erősebb volt, s az igen jelentős kommunista politikai tevékenység ellenére a jobboldal a helyzet urává vált.

Már az első napokban mutatkoztak a szociáldemokrata vezetés politikai jellemzői: az erénytelenség és a polgársággal való együttműködés. Elégtelen volt a proletárhatalom végrehajtó szerveinek kiépítése nemcsak olyan vonatkozásban, hogy ezeknek a szervezeteknek élére nem szocialista szakemberek is kerültek (Wellesz Jenő, Missuray Ágoston), felelős beosztásba a rendelkezési állományba helyezett régi vezetők ellenforradalmár elemeit is helyezték,⁴³⁽⁴⁹⁾ hanem oly módon is, hogy a régi adminisztrációt nem rombolták szét teljesen. Thurner ³⁵Mihály szerint a régi tanács még áprilisban is ülésezett,⁴⁴⁽⁵⁰⁾ maga Thurner a városi közigazgatásba végig befolyt, s a megye biztosának helyettese is Gévy Wolff Lajos kismartoni főszolgabíró, a későbbi alispán volt.⁴⁵⁽⁵¹⁾

Mint láttuk a proletárhatalom megnyugtató kiépítése csak Kellner megérkezése után vett lendületet, aki igyekezett a kommunista vonal érvényesülését biztosítani. Kellner azonban sokat volt távol a megyétől, a központi munkástanács ülésein és országos ügyek intézésére.⁴⁶⁽⁵²⁾ Távollétében teljhatalmú helyettese Knapp Gábor volt, a proletariátus hű harcosa, régi soproni szociáldemokrata politikus, akinek vezetése a szociáldemokrácia előretörését eredményezte.⁴⁷⁽⁵³⁾

Május 22-én Kellner jelenlétében szétválasztják a városi és a megyei intézőbizottságot, illetve ennek ürügye alatt új intézőbizottságokat választanak, amelyekből kimarad az összes eddigi kommunista tag.⁴⁸⁽⁵⁴⁾ Ugyanakkor megkezdik a kommunisták teljes kizárását a politikai életből. Bors Lászlót már korábban felmentették tisztségei alól,⁴⁹⁽⁵⁵⁾ a május 2-i tanácsülésen Schlesinger Gusztáv is elszigetelődött. Ugyanezen az ülésen kimondják az általános vezetési elvet: „csak a legkipróbáltabb régi elvtársakat használják fel.” A jelenlevő Kellner bízik a tanács intézkedéseiben, de éberségre hívja fel őket.⁵⁰⁽⁵⁶⁾ Pedig a tanács vezetői folytatják eltávolodásukat a proletárdiktatúrától. A júniusi események ³⁶ugyan nyílt színvállásra kényszerítették a megye egész társadalmát, a tanácspolitikusoknak is a munkássággal együtt kellett haladniuk, a proletárdiktatúrát megvédeniük, de továbbra is a saját, a polgársággal békére törekvő politikájukat szorgalmazzák. Már a jún. 5-i tanácsülésen elhatározzák: „nem szabad túrni, hogy kitűnő adminisztrációs képességű emberek szürke kis hivatalokban savanyodjanak a törvényszéken...”, s ezen a régi közigazgatási vezetőket értették.⁵¹⁽⁵⁷⁾ Az ellenforradalom következményeit igyekeznek elsimítani, több konkrét esetben védelmükbe veszik az elítélt bűnösöket.⁵²⁽⁵⁸⁾ Kimondott indoka a polgárságot és az ellenforradalmárokat védő politikának a mezőgazdasági munkák békéjének biztosítása, azaz valóban helyes és célszerű megfontolás volt, valódi tartalmát azonban a szociáldemokrácia osztálybékére való törekvése képezte.

A júniusi tanácskongresszus eredményeit úgy értékelték a soproni tanácsban, hogy az „eddigi kapkodó korszak végetért”, békés alkotó munka következik, nincs szükség diktatúrára, tehát eljött a szociáldemokrata „alkotmányos” kormányzás ideje.⁵³⁽⁵⁹⁾ A szociáldemokrata vezetők törekvése a „békés kormányzásra” tulajdonképpen hatalomvételi kísérlet. A pesti kiküldöttek eltávolítása után most már a direktórium hivatalokban és funkciókban levő budapesti elvtársakat is eltanácsolják. A vasutasok szakszervezete határozatban mondja ki, hogy a direktórium hivatalokban csak régi kipróbált és soproni elvtársat túrnek meg, s az intézőbizottság júl. 16-án bizottságot küld ki a budapestiek eltávolítására.⁵⁴⁽⁶⁰⁾ Az akció a kommunisták ellen irányult, hiszen ugyanakkor a soproni kommunistákat is kiszorították a vezetésből. Entzbruder eltávolítására jó alkalmat kínált szerencsétlen június 4-i szereplése a vasutassztrájk alkalmával. A tanács öttagú bizottságot küldött ki az ügy kivizsgálására s e bizottság

feljelentése alapján a szombathelyi katonai bíróság július 22-én Entzbrudert letartóztatta.⁵⁵⁽⁶¹⁾

A teljes soproni kommunista frakció ellen ugyancsak ekkor indítják meg a támadást. A frakció a május eleji válság idején szervezkedett, főleg fiatal tagokból, csoportjukat Trockij körnek hívták.⁵⁶⁽⁶²⁾ A kör vezetője Bors László és Entzbruder Dezső volt. Bors májusi háttérbe szorulása után a kör Savanyúkúton ³⁷tartotta üléseit⁵⁷⁽⁶³⁾, Bors ugyanis ott gyógykezelte magát. Az ellenforradalom előretörését és a tanács jobbratulódását tapasztalva a kör tagjai június 28-i ülésükön vészbizottságot alakítottak, ezt a Soproni Vörös Újság másnapi számában közölték. Ezzel a kör, mint baloldali ellenzéki csoport nyíltan lépett a közvélemény elé. A vörösörség letartóztatta Borsot, s bár Knapp közbenjárására – mint tanácstagot – szabadon bocsátották, a tanács elítélte a kört, mert olyan dolgokba avatkozott, amelyek a tanács hatáskörében tartoztak. Felelősségre vonták Borsot és a kör tagjait (Holzmann Ferenc, Pataki László), ezzel feloszlatták a kört, a kör mögött álló vasútbiztosító katonák mozgalmát pedig leszerelték.

Az ügy a soproni szociáldemokratáknak saját rendelkezésű karhatalom megszervezésére adott okot. A tanács jún. 17-i ülésén elhatározták: „Feltétlenül szükség van megbízható fegyveres erőre, hogy azokat, akik vérfürdőt akarnak rendezni, leszerelhessek.”⁵⁸⁽⁶⁴⁾

A soproni szociáldemokratákat kiszorító akciója Kellner Sándort sem kímélte. Kellner politikai megbízotti ténykedése egyszer már május végén megszűnt, akkor Wajdits Bélát nevezte ki a belügyi népbiztosság Sopron megye kormányzótanácsi megbízottjává. Wajdits azonban az ellenforradalom miatt nem vette át hivatalát, talán a terület fontossága miatt a B.ü.n. is újra ragaszkodott Kellner személyéhez, így továbbra is Kellner szerepelt a megyer kormányzótanácsi biztosaként.⁵⁹⁽⁶⁵⁾ A soproni párt és a tanács június végén táviratban kérte Kellner visszahívását és helyébe Knapp megbízását. Kellner megbízása júl. 3-án megszűnt (fontos beosztást kapott a keleti fronton), de Knapp nem kaphatta meg a kinevezést, mert csak központi intézőbizottsági tag tölthetett be ilyen funkciót és mert „úgyis nagy hatalma van.”⁶⁰⁽⁶⁶⁾ Lényegében azonban egész június–júliusban Knapp Gábor töltötte be a megyében a teljhatalmú kormánybiztosi funkciót.⁶¹⁽⁶⁷⁾

Júliusra a szociáldemokraták Sopron vármegyében tulajdonképpen átvették a hatalmat, a régi szociáldemokrata vezetők a szakszervezetek uralmát valósították meg.⁶²⁽⁶⁸⁾ Sopronban a tanács újraválasztására is törekedtek, de erre a Tanácsköztársaság alatt már nem kerülhetett sor.⁶³⁽⁶⁹⁾ Osztálytartalmát tekintve ³⁸nem különbözik ez a hatalom a Tanácsköztársaság rendszerétől és szervezeti formái is megegyeznek vele. Az intézkedés joga azonban teljesen a szociáldemokraták kezébe ment át, akik a kommunisták kizárásával és a központi intézkedések szabotálásával, a polgársággal szemben tanúsított békülékeny magatartásukkal már júliusban a későbbi szakszervezeti rezsimhez hasonló rendszert valósítottak meg, és ezzel megteremtették a lehetőségét a polgárság hatalomátvétele számára.⁶⁴⁽⁷⁰⁾

5. A fentiekben az események menetéből kiszakítva próbáltuk elemezni a Sopron vármegyei tanács hatalom osztályjellegét és a megyei vezető szervek politikáját. A megállapított politikai jellemzőket azonban az osztályharc lényeges eseményeiből szűrtük le. Ezenek az eseményeknek az elemzését, a megye társadalmának részvételét a hatalomért folytatott harcban, az ellenforradalomban, következő közleményünkben ismertetjük.

(Folytatjuk)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kiss Imre: Pásztori a feudalizmus korában

Kiss Imre: Pásztori a feudalizmus korában

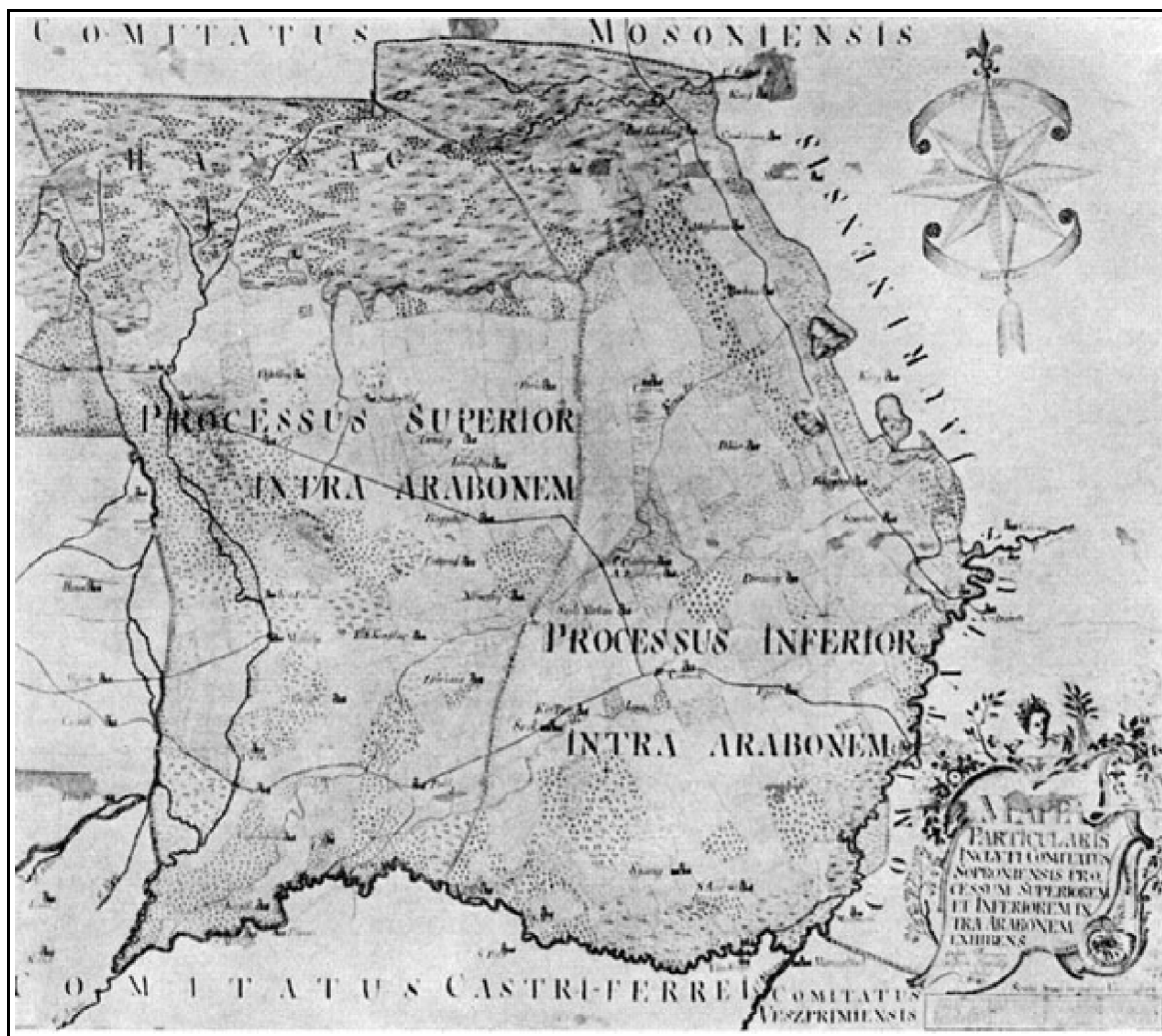
Pásztori község Győr-Sopron megyében a Rábaközben, a csornai járásban, Csornától kb. 7 km-re délre fekszik, Szilsárkánytól 2, Rábapordánytól 4 km-re, bekötőút mentén. A megye egyik legkisebb önálló tanácsú községe. Teljes terület 1480 kh, népessége 560 fő, a lakóházak száma 115. A falu lakossága termelőszövetkezeti gazdálkodást folytat.¹⁽⁷¹⁾

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kiss Imre: Pásztori a feudalizmus korában / 1. A falu neve

1. A falu neve

Pásztori múltja, mint a legtöbb rábaközi falué, visszavezethető az Árpád-korig. A község történetének feldolgozásakor két szempontot is figyelembe lehetett venni: megismerni és megismertetni a kis rábaközi falu küzdelmes múltját, másrészt végigkövetni a falufejlődés egy sajátos esetét. Az utóbbi történelmi szempontból is érdekes feladatnak ígérkezett, ti. két egymás mellett levő, de századokon keresztül eltérő jelleget mutató község; egy kuriális nemesi közbirtokosság és egy jobbágyfalu sok szempontból eltérő és végül mégis találkozó útját kellett nyomon követni.

Pásztori létezésére egy 1228. évi oklevél látszólag nemleges adata az első támpontunk. Ez az oklevél Béla ifjabb királynak az örökadományokat visszaszedő ténykedésével függ össze: „Néhány soproni várjobbágy a csornai prépostot a megyében időző Béla ifjabb király színe elé idézte és panaszt emeltek ellene, hogy bizonyos, Csorna közelében lévő földet a konvent a maga számára lefoglalt. A prépost azonban – oklevél hiányában – a monostor pantrónusaival és más, hitelt érdemlő emberekkel igazolta, hogy a kérdéses földet Oslí comes ³⁹adta a monostornak, és így az annak jogos tulajdonát képezi. Ugyanezt állították a kérdéses földet munkáló András és Szemes (Scemes) nevű emberek is, amikor kijelentették, hogy azon a földön nem a várjobbágyok, hanem Oslí comes és fiai jóvoltából laknak”²⁽⁷²⁾. Az oklevél kelet-dél-nyugat-északi (a térképen tehát az óramutató járásával egyező) irányban haladva nevezi meg a kérdéses földdel szomszédos birtokokat: kelet *Erlen* falu határát, aztán Péter comes földjét, délen Tamás birtokát, nyugaton *Bogyuslou* falu, aztán *Frad* falu határát, északon pedig Csornai István földjét, aztán magát Csornát (*que est terra Mauricii*), ennek határa érintkezik az említett *Erlen* faluéval.³⁽⁷³⁾ A térkép tanúsága szerint a ma már nem létező *Erlen* falu csak Rábapordány (első adat 1351-ből) határában kereshető, Péter comes földje Pásztoriéban, Tamásé Szilsárkányéban, ⁴⁰*Bogyulsou* a mai Bogyiszlóval, *Frad* Faráddal azonos, a többi birtok a kérdéses földdel együtt pedig Csorna északi, ill. déli határában feküdt. Péter comes tekinthető tehát Pásztori első ismert birtokosának.

A Rábaköz XVIII. századi kéziratos térképe (Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltár)

Az első oklevél, amely egyértelműen említi Pásztorit, 1340-ből való. A szokásos *villa, terra* vagy *possessio* kitévél nem tartalmazza, amely félreérthetetlenül jelezné, hogy lakott helyről, birtokról van szó, az oklevélből mégis kitűnik, hogy a helységnek több birtokosa és szántóföldje van. 1340. március 6-án kelt bizonyáglevélben Simon, a csornai Szt. Mihályról nevezett egyház és prémontrei rendi convent prépostja közli, hogy Pásztori (*de Paztur*) Orbán fia Miklós comes tiltja Pásztori Német Lőrincet és Syke unokáját, Miklóst, hogy egy Csuka (*Chuca*) nevű embert, aki marháját megölte és négy márkát érő paripáját ellopta, Pásztoriba be ne fogadjanak, és ott a szántóföldekből neki részt ne adjanak. Az oklevél egyik legfontosabb tanulsága az, hogy a falunak nem egy birtokosa, hanem részbirtokosai vannak, és az egyik birtokost a falu nevére nevezik. Így két lehetőség van: vagy a falu kapta a nevet a birtokosról, vagy a birtokos a faluról. Azonban a Pásztori család tagjaival nem 1340-ben találkozunk először. Péter fia Loránd mint homo regius szerepel 1340-ben.⁴⁽⁷⁴⁾ 1338-ban a rábaközi szolgabírák előtt Márk fia Pál és Pásztori Orbán fia, Miklós, Barbaházi István fia, Pál birtoka iránt egymás ellen bejelentett tiltakozásuktól elállnak. 1302-ben a győri káptalan egy oklevele⁵⁽⁷⁵⁾ említi Pásztori Andrást, mint királyi embert, aki Vencel király megbízásából járt el birtokadományozási ügyben. Ugyanezzel az adományozási ügygel kapcsolatban járt el Pásztori István

László király megbízása alapján, feladata az új adományosok beiktatása.⁶⁽⁷⁶⁾ Ha itt IV. Lászlóról (1272–1290) van szó, akkor ez lenne az első előfordulása a Pásztori (*de Paztur*) névnek.

Pásztori, pontosabban Pásztor, mint falu először 1351-ben szerepel oklevélben. 1350-ben I. Lajos Szovát nevű birtokát, mint Sopronhoz tartozó várföldet, az ahhoz tartozó *Martonteleke* nevű sessioval, amely akkor üres, Kanizsai Lőrinc fiaiak, Jánosnak és István budai prépostnak, udvari káplánjának adományozza. 1351-ben a székesfehérvári káptalan jelenti, hogy őket birtokukba a felsorolt határok között beiktatta. Az 1351. évi oklevél *Martonteleke* helyett *Martonfelde* elnevezést használ. Nyugatról közvetlen szomszédja „Vkche possessio” és „*Paztor* possessio” is. Később a határok felsorolása közben említi azt a nagy utat, amely „ad villam *Paztor*” vezet. Mint láttuk, a possessio elnevezés váltakozik a villa megjelöléssel, de az 1351. évi részletes határleíró oklevél legfőbb adata számunkra, hogy abban Pásztori egyértelműen mint falu szerepel.⁷⁽⁷⁷⁾

Ha tehát az oklevelek adataira támaszkodunk, annyit mondhatunk csak el bizonyosan, hogy a XIV. század első felében már mint falu szerepel Pásztori; ha a birtoktörténetet is figyelembe vesszük, akkor feltehetjük, hogy már 1228-ban is létezett a falu, de ezzel még nem kaptunk választ arra, mikor, milyen körülmények között alakult ki. Erre legfeljebb következtetni lehet a falu nevéből és a falvak névadásának általános gyakorlatából.

⁴¹A falu neve (1340: *Paztur*; 1351: *Paztor*) kétségtelenül a szláv eredetű ómagyar *pasztur*, *pásztor* „Hirt” szóval függ össze.⁸⁽⁷⁸⁾ A magy szó helynevekben 1086/XII. sz.-tól, köznévként 1240-től kezdve adathozható. A *Pásztor* falunév beleillik – kisebb fenntartásokkal – a falunévek azon csoportjába, amelyek a várispánságok keretében élő lakosság jellemző foglalkozásának nevéből keletkeztek. Hogy a falu területe beletartozott-e a királyi váruradalmak keretébe, nem tudjuk, viszont ismeretes, hogy a vidéken a nemzeti és várföldek bonyolult szövevényt alkottak, esetenként egy falu határában mindkettő is előfordulhatott, tehát legalább annyi joggal tételezhetjük fel a Pásztori faluhoz tartozó földeket várföldeknek, mint régi nemzeti szállásbirtoknak. Sajnos, az elég kis számú okleveles adat erre útbaigazítást nem ad, de közismert, hogy elsősorban a nagyobb birtokok és főleg az egyház birtokai szerepelnek az oklevelekben. A kisebb birtokok csak akkor, ha pl. valamelyik másik birtokkal érte harcot kellett folytatni, vagy egyéb, néha véletlen okok, pl. szomszédos terület határjárása révén; de a falu jellegére általában ilyenkor sem kapunk választ. Ezt lehet felhozni ellenérvként akkor is, amikor az 1228. évi határleírásnál nem szerepelt Pásztor falu neve, mert ha feltételezésünk szerint királyi várbirtok volt, akkor már léteznie kellett. Ezt az érvet támogatja az is, hogy ugyanígy említi az 1351. évi oklevél a tárnonok földjét Csorna mellett, és az sem szerepel az 1228. évi oklevélben.

Még eldöntetlen kérdésként lehet felvetni: bár a magyarság életében az államalapítás után a földművelés súlya megnőtt (hiszen ezzel szoros összefüggésben alakult ki a falurendszer is), de az állattartás jelentősége sem csökkent, és az állattartás módja a pásztorkodás. Sőt, mint erre Acsády is rámutat,⁹⁽⁷⁹⁾ a marhatenyésztés nagy kiterjedése mellett a pásztorkodásban már meghonosodott a munkamegosztás, és állandó juhász-, lovász-, gulyás-, kondás-telepek alakultak ki. Ezt bizonyítják Pesty Frigyes adatai is (*Ménesítő, Lovastelek*)¹⁰⁽⁸⁰⁾ Bár nagy számmal lehet találni *Kovács* és *Halász, Lovász, Tárnok* stb. helyneveket, a *Pásztor* viszonylag ritkán fordul elő, jóllehet a pásztorkodás nem volt kevésbé fontos foglalkozás, mint pl. a halászat. Acsády gondolatmenetéből az is következik, hogy ha a pásztorkodáson belül kialakult a természetes munkamegosztás, akkor indokolt, hogy több, már specializálódásra valló falunév van, és így a Pászor név régebbi eredetére lehet következtetni.

Érdemes megjegyezni, hogy a legújabb helységnévtárban *Pásztor* nevű helység önálló községként nem

fordul több elő, előfordul viszont kilenc esetben lakott külső településként, mint tanya vagy major, mindig összetételben. Így kétszer szerepel *Pásztordűlő*, négyszer *Pásztorház*, ezenkívül *Pásztoritanya*, *Pásztorormágy* és *Pásztortanya* is. Sajnos keletkezésük idejét nem áll módunkban megállapítani. Mivel mindegyik utótagos, ebből következik, hogy későbbi eredetűek, mint a mi Pásztorink. Megállapíthatjuk viszont, hogy nem a mi Pásztori községünk az egyedüli ilyen nevű lakott település.

Ha a *Pásztor* elnevezést a falu a birtokosától kapta, akkor abból is ki lehet indulni, hogy a falu a várföldek közé tartozott, és a királyi vármegye felbomlása folyamán kapta meg egy valószínűleg a királyi vármegye keretébe tartozó ember szolgálataiért. Ennek legfeljebb az mond ellent, hogy a XIV. század elején a falunak több birtokosa van, és nem mindegyiket nevezik *Pásztorinak*.⁴²Tény, hogy adataink szerint a birtokosokat nevezik el a faluról, de tudjuk azt is, hogy éppen ebben a korszakban vannak kialakulóban a családnevek.¹¹⁽⁸¹⁾ A falu és a birtokos nevek viszonyával kapcsolatban kell rámutatni arra a tényre, amely a családnevek egyik csoportjának kialakulását elősegítette, ti. hogy az egyéni megkülönböztető jelzőknek családnevekké való állandósulása azoknál a személyeknél indult meg, akiknél a jelző kifejező tartalma nemzedékeken keresztül nem változott. Így a birtokos nemességnél a birtok: a Teleken birtokost *Telekinek* stb. nevezték.

Így tehát a Pásztor falu birtokában levő vagy ott lakó embereket nyilván legegyszerűbb volt *Pásztorinak* nevezni, amely nemcsak megkülönböztette, hanem birtokos voltát is jelezte.

Ha az eddig elmondottakat összegezzük, arra a következtetésre juthatunk, hogy a község legvalószínűbb névadója pásztor foglalkozású, a királyi várbirtokon élő várnép lehetett. Ha személyről kapta volna is a falu a nevét, akkor is majdnem teljesen bizonyosan a királyi vármegyerendszer keretébe kellett előzőleg tartoznia, tehát mindenképpen még az Árpád-korban, de az is valószínű, hogy már a XIII. sz.-ig kialakult. Ezt a feltételezést igazolja a község későbbi fejlődése is. A *Pásztori* falunév csak későn, a XVI. században tűnik fel (1558: „Philippus literatus de *Pazthory*, Anthonio Czako de *Felsew-Pazthory*, Philippo literato de *Also-Pazthory*, Anthonio Pazthory de eadem *Also-Pazthory* et Michaele Laky de eadem *Also-Pazthory*”),¹²⁽⁸²⁾ ezért bizonyos, hogy a falunév végleges alakja a birtokos család nevéhez hasonlít.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kiss Imre: Pásztori a feudalizmus korában / 2. Pásztori a XIV. században. A birtokaprózódás folyamata a század közepétől

2. Pásztori a XIV. században. A birtokaprózódás folyamata a század közepétől

Mint már láttuk, 1340-ben három birtokos családot említ az oklevél, viszont az 1338-as egy másik családot is. A Pásztori család tagjai királyi megbízottak, Miklós a comes rangot viseli, bár ez inkább csak méltóságot jelöl, tekintélyesebb nemesre vall, különösebb jelentőséget nem tulajdoníthatunk neki. A család jelentőségének csökkenésére vall az is, hogy csak a XIV. sz. első feléig találkozunk a családból kikerülő királyi emberekkel. Mivel ezen a falun kívül nem volt birtokuk, sorsuk csak a természetes szaporodással összefüggő, a birtokaprózódásból következő hanyatlás lehetett. Az 1340-es oklevél alapján az is feltételezhető, hogy a falu határát még nem osztották fel a birtokosok egymás között, mert különben nem lenne alapja annak a tiltakozásnak, hogy a birtokos társak ne fogadjanak be új jobbágyot. Abban az esetben, ha a föld nem volt a birtokosok között elhatárolva, szolgáltató jobbágyaik száma szerint részesültek annak jövedelméből, mert a földközösség szokásai szerint a földet annyi részre osztották, ahány jobbágy család volt.

A földközösség, a földhasználat kérdése elvezet bennünket a falu szerkezetének, belső életének vizsgálatához. Először talán a falu fogalmából indulhatnánk ki. Mint láttuk, az 1351. évi oklevél tartalmazta először Pásztorira vonatkoztatva a falu elnevezést, mégpedig váltakozva a *villa* és a *possessio* kitétel. Az első, a *villa*, különösebb meghatározó szereppel nem bír, a XI. sz.-tól használatos, és mindig kizárólag lakott település megjelölésére. A későbbiek folyamán váltakozva más megjelölésekkel tovább használják. A *possessio* eredeti jelentése „birtok” volt. A XIII. sz. elejétől a feudális nemesi földbirtoknak felel meg, hiszen a *possessionatus*, illetve *impossessionatus* a feudális nemesi birtokkal [43](#)rendelkező, illetve nem rendelkező embereknek a törvények szövegében is szereplő meghatározója lesz. Eleinte a *possessio*t használják egész falunak vagy a falu egy részének, de több falut magában foglaló földbirtoknak a megjelölésére is. Mint Szabó István megállapítja: „A XIII. sz. folyamán egyre általánosabb lett az a gyakorlat, hogy a tulajdonnév mellett a *possessio*t hovatovább – már a XIII. sz. második felében – valóban faluként juttatta köznév, illetőleg értelmező szerepéhez.”[13\(83\)](#) Végeredményben a *possessio*nak a földbirtokon álló falu értelmében a feudális rendszer kiteljesedése adott igazi értelmet. A feudális birtokjog uralkodó elem lett a társadalom szerkezetében, s elsősorban ez rejlett a falu e latin köznevében.

Azonban a feudalizmus hosszú korszakában a falu nemcsak települési, hanem gazdasági forma is. A falu a korabeli agrártársadalom munkakerete és szervezete, az önálló parasztháztartások és gazdasági üzemek együttese. Ez együttműködést, a gazdasági tevékenység összehangolását, különböző jogok és köteleességek rendszerét jelenti. Így a feudális kori falu „egyszerre települési forma, gazdasági szervezet, társadalmi képlet és jogi közösség”.[14\(84\)](#)

A falu gazdasági alakulat, a jobbágytelek a jobbágygazdaság egysége. *Porta, curia, mansio, fundus, sessio, locus, laneus* és *telek* teminusokkal szerepel a forrásokban. A jobbágytelek kialakulása a XIII. sz. elején megindult, a XIV. sz. folyamán befejeződött. Hogyan ment végbe ez a folyamat? Felmerült az a megoldási lehetőség, hogy a jobbágytelek kialakulása a földművelés szabályozott talajváltó rendszerével, ezzel együtt a telek állandó helyhez kötésével, valamint a települési formákban időről időre bekövetkező fejlődéssel van szoros összefüggésben, azaz összeköltöztek egy szűkebb területre, és kijártak a telküket megművelni.[15\(85\)](#) Más vélemények pl. Mályusz Elemér szerint a jobbágytelki rendszer kialakulása nem állt összefüggésben a telkek elnéptelenedésével. Szerinte a telkek kis földesúri allodiumok voltak, amelyeket nyilván a szolganépek műveltek. Érvként említi azt is, hogy a földközösség miatt nem lehetett szabadon földterületeket foglalni. Bolla Ilona a curiákból, „primitív allodiumokból” eredezteti a jobbágytelkeket.[16\(86\)](#) Felhívja a figyelmet arra, hogy a sűrűn előforduló XII. sz.-i jelleget mutató curia-típusok elsősorban a kisebb nemesi birtokokon tűnnek fel. A régi kúriák jobbágyfaluvá alakulnak át. Ahol curia-helyek előfordulnak, a helység népe legtöbbször osztó földközösségben van. A *curia* szó jelentése állandóan bővül, végül a jobbágytelket is jelenti, így a curia-helyek a XIV. sz.-i jobbágytelkekkel valójában azonosak. A községek belső területét véglegesen felosztották kisebb belsőiségekre, belső telkekre. Ezekhez a falu határából bizonyos földmennyiség tartozik az időszakonkénti osztásból vagy később állandó tartozékként. Így a *telek* szónak az egyik jelentése a XIV. sz. első felében jobbágytelek, a másik pedig elhagyott, puszta település.[17\(87\)](#)

Pásztori esetében ehhez a folyamathoz két érdekes adatunk van. Az egyik egy dülönév a pásztori határban: *Martonhely* (a helyi nyelvjárásban *Martonhel*). Láttuk azt is, hogy eredetét tekintve visszanyúlunk legalább a XIV. sz. első feléig, hiszen I. Lajos oklevele említette: „sessionem *Martonteleke* vocata, nunc [44](#)habitoribus destituta”. Viszont az 1351. évi oklevél „*possessio Martonfelde nominata*” néven emlegeti. Az egyértelmű, hogy Márton nevű ember tulajdona lehetett, de hogy falu, tehát lakott vagy csak lakatlan földterület-e, arra csupán következtetni lehet. A helynévi kutatások arra az eredményre jutottak, hogy a

-hely összetételű földrajzi tulajdonneveket településtelen földdarabok jelölésére is használtak. Bárczi Géza véleménye a tihanyi alapítólevél -hely összetételű földrajzi nevei kapcsán, hogy személynévvel kapcsolatban szállást jelentenek. Egyébként azonban az ilyen helynevek igen ritkák, és valószínűleg egy régebbi helynévtípushoz tartoznak.¹⁸⁽⁸⁸⁾ Mint Szabó István megállapítja, a XI–XV. sz.-ban személynévvel kapcsolatban egy esetben látszik előfordulni (1435: „predium *Peruenhelye*”¹⁹⁽⁸⁹⁾). A *hely* ez esetben, mint minden bizonnyal a Bárczi Géza által idézett összetételekben is (1486: „in loco *Marthonhele*”; 1597: „Párnás Imre *helie*) nem falut, hanem jobbágytelket jelentett. Ismert tény, hogy a jobbágytelkek kialakulása óta gyakran nevezték így a jobbágytelket. Ellenérv „falu” jelentése ellen az is, hogy a falut jelentő nevekhez általában nem írták hozzá összetételben, pl. „*Locus Munkac*” és nem *Munkácshely*.

Ezt a gondolatmenetet szépen látszik igazolni a mi példánk is. Annál is inkább, mert az oklevelek is, ellentétben a mindennapi használattal (hiszen századokon át nyilván az az alak maradt fenn, amelyet a nép használt), *teleknek, földnek* nevezik egyértelművé téve annak latin megfelelőjével, a *sessio*val. A váltakozva használt másik kifejezéshez, a *földhöz* pedig hozzáteszik a *possessio* meghatározást, tehát egyértelmű, hogy földbirtokként kell értelmezni. Meg is jegyzi, hogy elhagyott, pusztta, amelyet birtokosai elhagytak. Tehát ez is bizonyítja azt, hogy a *terra*, a föld a XIV. sz.-tól már lakatlan földterületet jelöl. Hogy a kérdéses földterület a XIII. sz.-ban, esetleg a XII. sz.-ban is csak földbirtok volt-e vagy lakott hely vagy – mint többen a telek elnevezésű helyekről vallják – földesúri allodiális gazdasági telephely, azt eldönteni nehéz lenne, de elpusztásodása összefüggésben állhat a faluszerkezet kialakulásával, a jobbágytelki rendszer kialakulásával.

Másik kérdés Martonhellyel kapcsolatban az, hogyan lehet a pásztori határ egy része ma is, holott már a XIV. sz.-ban a Kanizsai birtokhoz került. Itt az szolgálhat magyarázatul, hogy a pordányi határ egy részét is így nevezik, azt, amelyik a pásztori Martonhely határrész szomszédja. Így talán egy része pásztori terület maradt már a XIV. sz.-ban is.

Itt kell megemlíteni azt is, hogy a Pásztori határához tartozó Martonyhelytől kb. 200 m-re északra, már az 1945 előtti Rábapordányhoz tartozó *Kölesi* nevű földeken az utóbbi években a magasabb homokdombos részen mélyszántás közben téglá- és kőépítmények alapjaira bukkantak. Egész boltívet is bontottak ki, bőven került elő téglá- és kőtörmelék azóta is, sőt egészen kisméretű, mintegy 10×5×3 cm nagyságú téglá is. Tehát ez lakott rész volt. Mivel ásás ezen a részen nem történt, nem lehet még tudni, milyen korból származó építmény alapjait rejt magában a föld.

A másik helyi adat a jobbágytelki rendszer kialakulásához Pásztoriban az, hogy a későbbi Alsó-Pásztori egy részét a XX. sz.-ban is „Kúriá”-nak nevezték, holott a földesúri nemesi kúria egészen máshol volt, és a falunak ez a része éppen a legapróbb parcellákra tagolódott, már a XIX. sz. második felében és a 45XX. sz. elején is főleg a legszegényebbek, zsellérek, cselédek, pásztork laktak itt. Bár a XIX. század elejénél messzebbre visszonyúló olyan adatunk nincs, amely a falu belső elrendezéséről tájékoztatna, fel lehet tételezni, hogy ez a rész volt a középkori jobbágyfalu magja. A Bolla Ilona által vázolt fejlődésnek megfelelően az is, hogy éppen a kisebb nemesi birtokon fordulnak elő a korai jelleget mutató kúriatípusok, amelyek majd jobbágyfaluvá alakulnak át, és a kúriahelyek lesznek a belső jobbágytelkek. Csakis ezzel a feltevéssel lehet áthidalni a kúria későbbi jelentése és az alsópásztori „Kúria” jellege közötti különbséget, ellentmondást.

Összegzésként azt állapíthatjuk meg, hogy a XIV. sz. folyamán végbe kellett mennie Pásztoriban is annak a folyamatnak, amely a jobbágytelki rendszer kialakulását eredményezte.

A XIV. sz. második felében végbemenő népesedési és gazdasági fejlődésről igen kevés adatunk van. Hellyel-közzel egy-egy oklevél, amely birtokpereket, hatalmaskodásokat tárgyal. A leglényegesebb motívum a birtokosok számának növekedése, következésképpen a birtokaprózódás. Egy szintén 1351-ből származó oklevél²⁰⁽⁹⁰⁾ szerint Loránd mester, az országbíró bírságszedője két pásztori nemest, Miklós fia Pétert, és István fiát, Jakabot, a rábaközi két szolgabíró részére kirótt bírság alól felmenti. A másik, a XIV. sz. második feléből származó oklevél a birtokosok nevén kívül arra is fényt vet, hogy a kis- és nagyobb birtokosok nem a legnagyobb egyetértésben élhettek egymás mellett. Erre példa Tamás országbíró levele 1354-ből: Kanizsai István budai prépostot felmenti Pásztori Péter, Miklós fia, Finta Pál és Teremesi Péter fia Lökös azon vádja alól, hogy a prépost szováti tisztje, Mike fia Petur és annak társai Szovátról Pásztoriba menet Pál fiát, Pétert, Pál és Lökös testvérét megölette. Napirenden lehettek a hatalmaskodások is. Számot ad erről az az 1370. évi oklevél, amely szerint Pásztori Miklós panaszt tett Lajos királynál, hogy birtokait elfoglalták szomszédai, elsősorban Domonkos bán fia Miklós. Ezek az oklevelek a korabeli jellemző szüksévsággal általában a bennünket leginkább érdeklő kérdésekre nem adnak választ, így csak annyit állapíthatunk meg, hogy a XIV. sz. minden szempontból mozgalmas és jelentős változásokat hozó korszak volt, a változások következményeit inkább a következő századok mutatják majd.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kiss Imre: Pásztori a feudalizmus korában / 3. A XV. századi fejlődés eredménye: a kuriális nemesi és a jobbágyfalu különválása

3. A XV. századi fejlődés eredménye: a kuriális nemesi és a jobbágyfalu különválása

A XV. sz.-ban a már ismertett fejlődési folyamat folytatódik. Pásztori esetében először találkozunk az egész feudális korra jellemző birtokcserélődés egyik jellegzetes módjával, az elzálogosítással, amely azt jelenti, hogy adott földterületet bizonyos pénzösszegért meghatározott időre átadnak a zálogba vevők használatába. A dolog úgy fest, mintha a pénzkölcsönnek lenne a biztosítéka a föld használatba bocsátása, mert közben általános, hogy a kamat százalékát is meghatározzák. A valóságban ez nagyon gyakran úgy jelentkezik, hogy tulajdonképpen a föld eladásának felel meg, amit általában a nagyobb összeg és a határidő nélküli elzálogosítás vagy a hosszabb határidő fejez ki. Látunk majd eseteket, amikor egy századnál több idő, sőt századok múlva próbálkoznak zálogföld visszaváltásával, ami néha sikerül is.

⁴⁶Egy 1417-ben kelt oklevél szerint²¹⁽⁹¹⁾ Zsigmond király a győri káptalan utasítja, hogy a Pásztor nevű birtokhoz tartozó „Wkche” nevű föld birtokába, amelyet Pásztori Bondor Miklós és fia elzálogosított, Antal csornai prépostot és a conventet iktassa be. Az 1351. évi oklevél ezt a birtokot possessionak, terrának nevezte, most már csak földnek mondják, tehát egyértelműen lakatlan. Viszont meg kell jegyezni azt, hogy ugyanúgy külön névvel nevezett földterület, mint Martonhely, ugyanúgy vált pusztává is, feltehetően szintén a faluszerkeződéssel és a telki rendszer kialakulásával; de emlékeztetni kell arra is, hogy már a XIII. sz. elején is ilyen néven szerepel, akkor még mint lakott hely, ahol háznépeket és ekealjnyi földeket adományoztak nemzetségi birtokosok a csornai conventnek. Most viszont mint Pásztorhoz tartozó föld szerepel, hasonlóan Martonhelyhez. Itt is az eredeti földterületnek már csak bizonyos részéről lehet szó. Olyan tendencia érvényesül tehát, hogy Pásztori földterülete egyre inkább összeszorul, szűkebbé válik. Egyébként a csornai convent beiktatása megtörténik, erről a győri káptalan jelentést is tesz.

Még azt a következtetést is le lehet vonni ebből az elzálogosításból, hogy a falu birtokosai a határrészeket megosztották, csak így lehetséges, hogy egy birtokos egy adott földterületet tudjon elzálogosítani. Ugyanakkor azt is feltételezhetjük, hogy ezek a külső birtoktestek, amelyek külön névvel is rendelkeztek,

már eredetileg is egy birtokos tulajdonában és kezelésében voltak, mint afféle „primitív allodiumok”, ahol szolganépeik éltek, és így természetes, hogy ezek a kisebb telepek a jobbágyság egységesülésével, a jobbágyfalu szerveződésével, a jobbágytelki rendszer kialakulásával elnéptelenednek.

1421-ben új birtokossal is találkozunk. Garai Miklós nádor Kisfaludi Antal panaszára a győri káptalan megkeresi, hogy Pásztori Bondor György fia László, másként Ladislaus literatus, hasonlóképpen Felsőpásztori (*de Felsepaztor*) Balázs, Pethec és György ellen, akik a panaszt tevők három pásztori jobbágyán hatalmaskodtak, vizsgálatot indítson. Így a Kisfaludi család is birtokos, legalább három jobbágya van. Birtokrészükhöz vagy leányági örökösödés révén jutottak, vagy adományozás, esetleg zálog is lehet.

Azonban ennél fontosabb új adata ennek az oklevélnek, hogy először említi Felső-Pásztorit. Miután 1447-től Alsó-Pásztori névvel is találkozunk, és ez az állapot a XIX. sz. végéig fennmarad, megállapíthatjuk, hogy a falu megkettőződött.

Még két részbirtokosról van tudomásunk a XV. sz.-ból. A csornai convent 1447. évi oklevele tudatja,²²⁽⁹²⁾ hogy Döri Jakab fia, István, a nejének, Szentmiklósi Ilonának, Pál egri püspök unokahúgának jogán zálogban bírt javakat Alsó-Pásztoriban Unyomi Pálnak, Lorándnak és Benedeknek, Pásztori Bondor Miklós unokáinak visszaadja. A zálogvisszaadás említi, hogy a visszaadott föld „totalis portio possessionaria”, azaz a több birtokos között megoszló falunak az egyik birtokost megillető része. Így most már egyértelmű, hogy a falut a birtokosok valamilyen arányának megfelelően, de felosztva és elkülönítve birtokolják.

A másik adat a vasvári káptalan 1462. évi oklevele,²³⁽⁹³⁾ amely arról tudósít, hogy Szecsődi János vejével, Baranyai, utóbb Szecsődi Nagy Györggyel kibékül, és többek között Pásztoriban lévő birtokrészét neki és lányának átadja.

⁴⁷Az örökösödések, zálogbaadások azt eredményezik, hogy a birtokosok száma a természetes szaporodáson túl is nő, ami együttjár a birtok további osztódásával és a családok anyagi helyzetének romlásával. Ez aztán láncreakcióként újabb záloga adáshoz és további birtokcsökkenéshez vezet. Ez azt eredményezi, hogy a család tagjai megpróbálnak nagyobb birtokosoknál megélhetést szerezni. Erre enged következtetni az, hogy 1498-ban már az egyik családtaggal mint kapuvári várnaggyal találkozunk. Ezt abból tudjuk, hogy az alispán és a szolgabíró Pásztori György kapuvári várnagyot és társait a csornai prépostság vásárosfalui és hőveji birtokán elkövetett hatalmaskodásért 25 márka, vagyis 100 arany forint megfizetésére kötelezi.²⁴⁽⁹⁴⁾

Mivel a XV. sz.-nak Pásztori esetében a legjellemzőbb eseménye a falu megkettőződése, ezzel a kérdéssel külön is kell foglalkoznunk.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kiss Imre: Pásztori a feudalizmus korában / 4. A falu megkettőződése

4. A falu megkettőződése

A falvak megkettőződésének, sőt estenként többszöröződésének számtalan esetét figyelhetjük meg. Okai a legkülönbözőbbek. Ok lehetett az, hogy a birtokosok a terület megosztása után széttelepültek a saját területükre. Ez a legkorábbi típus, főleg a XIII. sz.-ig fordult elő, amikor még a birtokosok földrajzilag is

elkülönítették területüket, a mezőbelit is és a belsőt is. Csak a jobbágytelek intézményének a XIII. sz. óta lefolyt kialakulása után lett és lehetett szokássá, hogy az osztózó birtokosok az egyezség alkalmával a jobbágytelkeket szám szerint a belsőségben megosztották, és azokat már követték a mezőbeli tartozékok is.

A leggyakoribb ok a különböző foglalkozású, eredetű, társadalmi rangú lakosok széttelepedése. Itt kell megjegyeznünk, hogy az ismétlődő falunevek nem is jelöltek mindig valóban önálló, területileg elkülönülő településeket. Esetenként csupán egy-egy összefüggő, egységes település részét jelentették. Településileg egységes, de név szerint megkettőződött falvakra különösen gyakran akadhatunk a királyi várispánságok területén. A várnépek és várjobbágyok külön névvel illetett részben laktak. Ez vezet azután, mint már láttuk, az egytelkes-kuriális falvak kialakulásához.

A leggyakrabban a *Kis-* és *Nagy-*, *Alsó-* és *Felső-* megkülönböztető jelzővel látták el őket, de a falu kaphat előnevet temploma védőszentjéről, birtokosáról stb. is. Az *Alsó-* és *Felső-* jelzőkkel rendszerint szoros földrajzi összefüggésben fekvő falvak nevében találkozunk. Szabó István véleménye szerint²⁵⁽⁹⁵⁾ az ilyen falvak fekvése között földrajzilag is lehet megkülönböztetést tenni: dombos vagy hegyes vidéken az *Alsó* jelző az alacsonyabban fekvő, a *Felsőt* pedig a lejtőre épült, fiatalabb falu kapta. Ez a vélemény nem egységes térszint esetén nagyon logikus, mert a falvak a szélről védettség és egyéb okok miatt a völgybe települtek előbb, és csak később a domboldalra. De a Rábaköz viszonylag sík vidékén valamilyen más okot kell keresni. Kézenfekvőnek látszik az, hogy felsőnek nevezik az északabbt, alsónak a tőle délre fekvőt, amit talán a nyelvszokással is lehetne bizonyítani, hiszen ha déli szél fúj, azt mondják, alulról fúj, ha pedig északi szél, arra azt, hogy felülről. Hogy a lakosok társadalmi rangja lenne a meghatározó, ti. felső a nemesi és alsó a jobbágyfalú, az nem valószínű, mert van ellenkező példa is, bár érdekes adat, hogy Sopron megyében a XV. 48sz.-ban jobbágytalan kuriális községgé lett 24 falu közül tíznél kimutatható a kettőződés: közülük csak egy nemesi község *Al-* jelzős (Alszipor; bár Felsőzipor is nemesi község), addig öt *Felső-* jelzős, sőt van egyértelmű is (Nemesládony, Pórládony mellett).²⁶⁽⁹⁶⁾ Sokkal egyszerűbb a *Kis-* és *Nagy-* jelző, mert a *Kis* jelző általában a nemesi, hiszen ennek a lakossága általában szám szerint sokkal kisebb. Előfordul, hogy a nemesi falut akkor is *Kis-* jelzővel látják el, amikor nincs is *Nagy-* jelzős párja, legalábbis a környéken (pl. Kistata).

Arra, hogy miként, mikor és miért történt meg Pásztori megkettőződése, az elmondottak alapján választ lehet adni. Jogos a „mikor” kérdés felvetése is, mert bár jól egyidőben, a XV. század első felében jelentkezik oklevelekben, nem valószínű, hogy éppen akkor történt meg a széttelepülés vagy megosztás, részben a már mondott ok miatt. Itt tulajdonképpen a falu megkettőződésének nem is ez a kiindulópontja: alapjai vissza kell, hogy nyúljanak még a XIII. sz. elejéig, tehát a királyi vármegyrendszer fennállásáig, amikor a várjobbágyok és várnépek már külön területen éltek. A jelen esetben a várjobbágyok, a későbbi nemesek éppen a Felső-Pásztori részen, a várnépek, a későbbi jobbágyok pedig az Alsó-Pásztori részen. Az is valószínű, hogy talán nem egyforma mértékben részesültek a földterületből. Kézenfekvő, hogy a kiemelkedő családok (gondoljunk a királyi emberekre!) szereztek több területet, esetleg külön határrészeket, régi településeket, mint Martonhely vagy „Vkcse”, és végül ők hajtották uralmuk alá az alsó-pásztori jobbágyokat is. Azt pedig, hogy a külön elnevezés csak a XV. sz.-ban jelentkezik, az indokolhatja, hogy csak ekkorra vált élesen külön a két település jellege, s lett Felső-Pásztori szinte teljesen csak nemesek által lakott, Alsó-Pásztori pedig pár birtokosé, ahol túlsúlyban jobbágyok éltek. Ezzel tulajdonképpen az a kérdés, hogy melyik az ősbibb, régibb, elvesztette a jelentőségét; bár így is kezdetben feltétlenül a Felső-Pásztori rész volt a fontosabb és nagyobb jelentőségű, viszont a későbbiek folyamán mindkét falu, bár eltérő jelleggel, együtt fejlődik. Az is az elmondottakat igazolja, hogy a későbbi két falu szorosan egymás mellett terül el, annyira, hogy a telkek összeérnek, sőt később még Alsó-Pásztoriban is élnek

Felső-Pásztorihoz tartozó nemesek.

A legfőbb bizonyíték, hogy a kettőződésnek az elemzett okai voltak, és a vázolt útja ment végbe, tulajdonképpen a két falu későbbi fejlődése, a kuriális nemesi és jobbágyfalu különbsége. Ezt a XV. sz.-i fejlődés elemzésénél már mint tényt kezeltük, pedig tulajdonképpen ekkor erre még kétséget kizáró bizonyítékunk nem volt. Mégis a XV. sz.-i, sőt mint előbb arra már utaltam, még előbbi gyökerű az a folyamat, amelynek eredményét majd az 1543. évi dicalis összeírás tükrözi, amelyben már dica alá nem vont jobbágytalan községként szerepel Alsó-Pásztori. Az összeírások már a XV. sz.-ban véglegesen kialakult állapotokat tükrözik, mert a XVI. sz.-i nagyarányú jobbágyelbocsátásokra csak 1549-től kerül majd sor. Tehát Felső-Pásztori is a legősibb eredetű, legrégebb típusú kuriális nemesi községek közé tartozik.

Az elemzett okoknál fogva feltételezhetjük, hogy az első, tehát a XVI. sz.-ig már kialakult kuriális nemesi községeknél jóval kisebb jelentősége volt a jobbágyelbocsátásnak, mint majd a következő típusoknál. Legfeljebb az utolsó lendületet adta meg a teljesen jobbágytalaná váláshoz a XIV. és XV. sz., amikor a jobbágyra először kapudó, majd füstadó, és rendkívüli hadiadó formájában [49](#)állandósult adóterhek neheztedek. Mivel a szűkebb határ a birtokos családok gyarapodásával egyre kevésbé tudta a jobbágyot is eltartani, a jobbágyok elbocsátásával, amelyet a törvények nem elleneztek, a földek adómentesekké és ezáltal jövedelmezőbbekké váltak. Így mindenképpen előnyösebbnek látszott a jobbágy kilakoltatása telkéből, legfeljebb zsellérként dolgozott tovább a nemesnél. Ezzel kialakult az a keret, amelyben majd századokon keresztül fog élni a megkezdődött falu lakossága. A XVI. századból a kuriális községek elérik fejlődésük virágkorát, de más szempontokból is nagy változásokkal jár majd a XVI. század. Az új századdal új harcok köszöntenek a lakosság minden rétegére.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Papp István: A soproni munkásmozgalom történetírásának időszerű feladatairól

Papp István: A soproni munkásmozgalom történetírásának időszerű feladatairól

Az utóbbi években országszerte fellendült és szép eredményeket ért el a helytörténetírás. Különösen eredményes volt a Magyarországi Tanácsköztársaság 50. és Magyarország felszabadulásának 25. évfordulójára kibontakozott helytörténeti gyűjtőmunka.^{[1\(97\)](#)}

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Papp István: A soproni munkásmozgalom történetírásának időszerű feladatairól / I.

I.

A helytörténetírás sikerei elválaszthatatlanok a magyar történettudomány eredményeitől. Hazai történettudományunknak az utóbbi években elért sikereit igazolja, hogy rendelkezésünkre áll az egyetemes és a magyar történelem tudományos igényvel készült, marxista szemléletű szintézise.²⁽⁹⁸⁾ Megjelent a magyar forradalmi munkásmozgalom történetének első hazai, tudományos összefoglalása és gazdag kötetekkel gyarapodott a forráskiadás is.³⁽⁹⁹⁾ A Történettudományi Intézetben folyamatban vannak a 10 kötetre tervezett részletes magyar történeti szintézis megírásának és kiadásának előkészítő munkálatai.

50A helytörténeti kutatások eredményességét kedvezően befolyásolta az egyre inkább igényessé váló társadalmi érdeklődés.⁴⁽¹⁰⁰⁾ Az utóbbi években országos üggyé kezd fejlődni a honismereti mozgalom. Ennek háttérében az a helyes felismerés húzódik meg, hogy a helytörténetírás a társadalmi tudat és történet szemlélet alakításának, a szocialista hazafiság erősítésének, a pozitív hagyományok ápolásának, a szülőföld iránti szeretet és ragaszkodás elmélyítésének, az internacionalista eszmék terjesztésének egyik fontos tényezője.⁵⁽¹⁰¹⁾

A helytörténetírás eredményeire a magyar történettudomány vezető fórumai is felfigyeltek. 1970-ben megalakult a Magyar Történelmi Társulat Helytörténeti Szakosztálya. A Magyar Történelmi Társulat 1970. szeptember 17–19. között országos történész vándorgyűlést rendezett Gyulán, melynek napirendjén a helytörténetírás problematikája szerepelt. Ezzel foglalkozott Vas Henrik „Munkásmozgalomtörténet és helytörténet” című előadása és Szabad György „Beszámoló a Magyar Történelmi Társulat Helytörténeti Szakosztályának megalakulásáról és programjáról” című előterjesztése.⁶⁽¹⁰²⁾

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Papp István: A soproni munkásmozgalom történetírásának időszerű feladatairól / II.

II.

A soproni helytörténetírás hagyományai és eredményei országosan ismeretesek. Helytörténeti folyóiratunk tanulmányait és közleményeit rendszeresen referálják a vezető történettudományi szakfolyóiratok (Századok, Párttörténeti Közlemények, Történelmi Szemle, Agrártörténeti Szemle, Hadtörténelmi Közlemények). A Magyarországi Tanácsköztársaság 50. és hazánk felszabadulásának 25. évfordulójára több önálló **51**kiadvány jelent meg Sopronban.⁷⁽¹⁰³⁾ Folyóiratunk mindkét esetben ünnepi számmal jelentkezett. 1970-ben két helytörténeti tárgyú kiállítást rendeztek városunkban: a levéltár kiállítása Sopron felszabadulását és negyedszázados fejlődését, a múzeum kiállítása a soproni helytörténeti kutatások eredményeit mutatta be gazdag anyaggal.⁸⁽¹⁰⁴⁾

1977-ben ünnepeljük Sopron várossá emelkedésének 700. évfordulóját. A kiemelkedő várostörténeti évforduló komoly feladatok elé állítja a soproni helytörténetírást. Ezen a helyen a helyi munkásmozgalom történetének kutatásával kapcsolatos kérdésekről kívánunk szólni, mert itt is van még bőven tennivalónk.⁹⁽¹⁰⁵⁾

A helytörténet művelője a munkásmozgalmi kutatások közben sem nélkülözheti témája nemzeti (országos) és nemzetközi (egyetemes) háttérét, e szintek legújabb eredményeit integrálnia kell saját munkájába. A helyi munkásmozgalomtörténeti kutatások akkor töltik be funkciójukat, ha szervesen kapcsolódnak az országos

szintű kutatásokhoz. Ez nem jelenti a helytörténetírás önálló funkciójának tagadását, hiszen tényleges szerepe valóban több annál, minthogy „nagy művekhez” kiegészítő adalékokat szolgáltatson.

A munkásmozgalomtörténeti kutatások Sopronban az 50-es évek közepén kezdődtek. Folyóiratunk 1955 óta rendszeresen közölte a feltáró munka első eredményeit, adatait és résztanulmányait. A meginduló kutatások szervezésében, a gyakran fiatal és tapasztalatlan kutatók irányításában folyóiratunk akkori szerkesztője, Csatkai Endre elévülhetetlen érdemeket szerzett.¹⁰⁽¹⁰⁶⁾

Az eddigi kutatások nem mindig vették figyelembe a munkásosztály vidéke szervezkedését megnehezítő alábbi körülményeket:

a) Hazánkban a munkásmozgalom sokkal inkább a fővárosban összpontosult, mint Európa más országaiban. A másodlagos központok (Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Temesvár, Pécs, Zágráb) Budapesttől távol, legtöbbször nemzetiségi területeken jöttek létre, ahol a helyi hatóságok és a nacionalizmus is nehezítette a szervezkedést.

52b) Az 1867 után kiépülő feudálkapitalista, majd 1919 után az ellenforradalmi államapparátus elnyomó funkciója a vidéki központokban gátlátalanabban érvényesült, mint Budapesten. A helyi vezetők (főispán, alispán, polgármester, főszolgabíró, rendőr- és csendőrpáncsnok) gyakran kiskirályként gyakorolták hatalmukat, még a jogszabályokban és a törvényekben biztosított szűk lehetőségeket is megvonták a munkásmozgalomtól. Ezért a szervezkedés vidéken nagyobb veszélyekkel járt, mint a fővárosban.

c) A munkásmozgalom vezető gárdája – különösen a kezdeti évtizedekben – vidéken is az idegen nyelvű szakmunkásság és haladó értelmiség soraiból került ki. Ez a körülmény a nyugati – elsősorban az osztrák és a német – munkásmozgalom ideológiáját és szervezkedési gyakorlatát honosította meg.

d) Az illegális munka körülményei, lehetőségei vidéken sokkal nehezebbek, rosszabbak voltak, mint a milliós nagyvárosokban. Nehezebb volt a szervezeti folytonosság fenntartása, a munkássajtó megőrzése. A néhány tízezer lakosságú vidéki központokban egyszerűbb és könnyebb volt az uralkodó rezsim elnyomó apparátusának feladata, a helyi munkásvezetők tevékenységének megfigyelése és kikapcsolása a mozgalmából.

A soproni munkásmozgalmi kutatások eddigi eredményeire, a már megjelent közleményekre, adatokra és forrásokra támaszkodva ma már lehetséges az egy-egy témakört átfogó tanulmányok kidolgozása és publikálása. A fontosabb témakörök a következők lehetnének: a munkásmozgalom kialakulása és tevékenysége Sopronban a századfordulótól; a Magyarországi Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének megalakulása és politikája 1918-ig; az 1918–19-es forradalmak eseményei Sopronban és környékén; a két világháború közötti szociáldemokrata és kommunista mozgalom helyi története; antifasiszta mozgalmak a második világháború éveiben Sopronban és környékén.

Az átfogó tanulmányok kidolgozása közben törekednünk kell a ma még tisztázatlan „fehér foltok” kimunkálására. Ilyenek: a helyi munkásszervezetek szakmai-nemzetiségi összetétele, az osztrák munkásmozgalom szervezeti és ideológiai hatása, az orosz munkásmozgalom hatásának jelentkezése, a bécsi kommunista emigráció soproni kapcsolatai.

Halaszthatatlan feladat a munkásmozgalom soproni vezetői életrajzának megírása hiteles források felhasználásával, a még élő kortársak megszólaltatásával, különös tekintettel arra, kik voltak a szocialista eszmék első terjesztői városunkban, hogyan dolgoztak, milyen volt ideológiai arculatuk, mi volt az

álláspontjuk a mozgalom alapvető elvi kérdéseiről (tulajdonviszonyok, államrend, munkásosztály szerepe, demokratikus szabadságjogok, agrár- és nemzetiségi kérdés). E feladatokhoz tartozik végül a szép hagyománnyal rendelkező spanyol forrásközlések folytatása.¹¹⁽¹⁰⁷⁾

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Papp István: A soproni munkásmozgalom történetírásának időszerű feladatairól / III.

III.

A soproni helytörténetírás viszonylag korán megtette az első lépéseket a felszabadulás és a népi demokratikus korszak történetének feltárásában. 1955 óta több résztanulmány, kronológia, adatközlés, forrás jelent meg ebből a témakörből folyóiratunk hasábjain, más tudományos orgánumban és napilapokban.¹²⁽¹⁰⁸⁾ Mindez korántsem jelenti a népi demokratikus korszak forrásanyagának kimerítését, de kedvező alapot, kiindulást jelent a további, most már igényesebb munkához.

53A következő években egyre sürgetőbb e több mint negyedszázados korszakról az alábbi kérdések részletes kidolgozása: Sopron felszabadulásának történelmi előzményei és körülményei; a népi szervek megalakulása és a közigazgatás újjászervezése; a demokratikus pártok megalakulása és szerepük az élet megindulásában; a két munkáspárt együttműködése és egyesülése; az országgyűlési választások (1945, 1947) Sopron megyei és városi eredményei; az államapparátus 1950. évi (tanácsok) átszervezése; a város iparának szerkezetében beállott változások; Sopron kulturális életének (iskolák, tudomány, közművelődés) fejlődése az elmúlt negyedszázadban.

A közelmúlt történetének feltárását megnehezíti az a körülmény, hogy a vizsgált folyamatok nem tekinthetők lezártaknak, szorosan összefüggnek a napi politika kérdéseivel. Más szavakkal: minden kutatott kérdés a mához vezet, a történelmi elemzés esetleges fogyatékosai politikai hibák forrásává válhatnak. Hiányzik az ún. történelmi távlat, ezért nagyobb a kockázat, megnő a tévedés lehetősége.

A korszak helytörténeti kutatását viszont megkönnyíti az, hogy a gazdasági és politikai átalakulás döntő mozzanatai a legtöbb esetben egyidőben mentek végbe mindenütt az országban. Rendelkezésünkre áll az 1962-ig tartó országos fejlődés történetének szintézise és több forráskiadvány.¹³⁽¹⁰⁹⁾

A népi demokratikus korszak történetével foglalkozó helytörténeti kutató számára – bármely résztémával foglalkozik – lényeges feladat a helyi fejlődés sajátosságainak árnyalt kidolgozása. Közismert pl., hogy a demokratikus újjászületés nehezebb és kedvezőtlenebb körülmények között indult meg a Dunántúlon (és mindenekelőtt Nyugat-Dunántúlon), mint hazánk keleti területein. Ennek oka egyrészt a földrajzi fekvésben, a hadműveletek menetében rejlik. Ebből azonban néhány olyan sajátosság következik, amely részletes kimunkálást és helytörténeti adalékokkal való bizonyítást igényel. A következő sajátosságokra gondolunk:

a) A dúnántúli felszabadító hadműveletek hónapokig elhúzódtak, nagyobb áldozatokkal járt a terület felszabadulása. A nyugati vármegyék lakossága többet szenvedett a közel fél évig tomboló Szálasi-terror és a hadszíntéri események következtében, mint a Dunától keletre eső országrész.

b) A fasiszta eszmék hatása és a nyilas-terror következtében a haladó, demokratikus erők nehezebben álltak talpra a nyugati megyékben, mint ahogyan ez hazánk keleti részén történt. Ez a kibontakozó népi demokratikus forradalom visszahúzó tényezője volt, ugyanis a fasiszta erők maradványai igyekeztek

beépülni a nemzeti újjászületést kezdeményező és vezető demokratikus pártokba, népi szervekbe.

c) Gátló tényező volt az is, hogy a dunántúli agrárnépesség nem rendelkezett jelentősebb forradalmi hagyományokkal. A nagy- és középbirtok túlsúlya, a birtokos parasztság és uradalmi cselédség konzervativizmusa, elzártsága következtében a demokratikus, forradalmi tanok szinte ismeretlenek voltak. Ez alól csak néhány ipari központ képezett kivételt.

d) A Dunántúlon erősebb és hatásosabb volt az újjászülető demokratikus közigazgatásba beépült reakciós csoportok tevékenysége, mint a keletebbre eső területen. Az itt élő és a szovjet hadsereg elől idemenekült vezető tisztviselők, a Volksbund és a nyilas párt megbújt vezetői igyekeztek beépülni az újjászerveződő államapparátus helyi szerveibe és a demokratikus pártokba. Ezek a csoportok a demokratikus állapotot átmeneti jellegűnek, ideiglenes jelenségnek tekintették, s nézeteiket 1945 őszétől nyíltan terjesztették.

e) Végezetül nem hagyható figyelmen kívül, hogy a dunántúli hadműveletek elhúzódása ellenére Sopron vármegye területe néhány nap alatt (1945. márc. 28–ápr. 1-e között) felszabadult. Tehát itt nem folytak elhúzódó, pusztító harcok. Ugyanis a szovjet hadsereg által 1945. március 16-án megindított támadás ütemének mérséklésére is képtelenek bizonyultak az itt védekező és hátráló fasiszta erők.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Martos András: Történeti meteorológia és helytörténet

54 Martos András: Történeti meteorológia és helytörténet

(Réthly Antal: Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 662 p.)

1870. április 8-án kelt a „Meteorológiai és Földdelejtési Magyar Központi Intézet” létrehozását elrendelő királyi alapítólevél. Réthly Antal professzor, a magyar meteorológusok doylene (sorainak írásakor 93 éves, a Meteorológiai Intézet nyug. igazgatója), az Intézet 100 éves fennállásának emlékére írta meg könyvét. Úgy érezzük, szakmaszeretettét nemesebben, őszintébben e könyvnél nem bizonyíthatná semmi.

Könyve önálló kötet, de egyúttal folytatása is „Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig” (Bp., 1962) című munkájának (ismerteti Csatkai Endre SSZ. 1964, 94–95). Az 1920-as évek elején Kövesligethy Radóval közösen a földrengés okozta katasztrófákat is feldolgozta.

Az időjárás kilengéseit, ingadozásait ma már legtöbb országban, közel két évszázadra visszamenőleg műszeres megfigyeléssel is nyomon követhetjük. Budán 1780 óta van észlelés. A XIX. század 60-as éveiben az akkori Magyarország területén 14 állomás működött. 1970-ben – 100 évvel az Intézet alapítása után – 901 csapadékmérő és 75 olyan állomás működött, ahol az összes klímaelemek értékeit mérik. Helytörténeti szempontból különösen értékes, hogy a XVIII. század elején Magyarországon és elsőnek Sopronban 1701–1709. Loew András városi orvos, majd utóda Gensel János 1711–13. és 1717–1718-ban végzett rendszeres meteorológiai megfigyelést. Gensel Jánsonak F° osztású hőmérője és barométere is volt. A megfigyelési anyag Sydenham angol orvos közleményeiben és a Sammlung von Natur und Medicin című kiadványaiban jelent meg, de Réthly is közli e könyvben, így most hozzáférhető.

A Sopron városban folyt meteorológiai észlelések további sorsáról, az észlelekről és népszerűsítő munkáról

és az állomás jövő sorsáról Várkúti János ad képet az SSz. e számában.

Még ha hosszú megfigyelési sor is van egy adott helyről, nem biztos, hogy az egész környék éghajlatát is jellemzi. Például Kecskemét met. állomása jól feltárja Bács-Kiskun megye homokvidékének éghajlatát, de a változatos felszínű, kitettségi és magassági Sopron-környék éghajlati viszonyait a Soproni Met. Állomás már nem!

A vidék éghajlatának alaposabb megismerését a régi idők feljegyzései nagyon elősegítik. A műszeres megfigyelések adatainak értékelését teljesebbé, pontosabbá teszi a múlt idők időjárásának alaposabb tanulmányozása.

Bár 1780-ban Magyarországon, Budán működött meteorológiai állomás, mégis Réthly egy kevésbé ismert munkájában¹⁽¹¹⁰⁾ a krónikákból összegyűjtött anyag alapján 1925-ben tesz eleget a Vöröskereszt-Egyesületek Nemzetközi Központ felhívásának. A felhívás kéri az egyes országokat, hogy adatszolgáltatással segítsék a Ciarolo-javaslat²⁽¹¹¹⁾ megvalósítását.

55 Réthly Antal könyve különleges segítséget ad azoknak, akik Sopron vidékének természeti (éghajlati) adottságait kívánják alaposabban feltárni. Mielőtt konkrét példát hoznánk ennek bizonyítására, tekintsük át a könyv tartalmát, felépítését.

Fontos fejezete a könyvnek a régi terület-, hossz-, ür- és súlymértékek ismertetése és ezek kapcsolatai mai mértékegységekkel.

Az I. rész helységenként és időrendben tartalmazza az időjárási események vagy csapások leírását 1701–1800-ig.

A II. rész naplókivonatokat és műszeres feljegyzéseket közöl: Gyöngyösről, Erdélyből, Eperjesből, Szikszóról, Egerből, Miskolcra, Temesvárról és Kecskemétről.

Majd pótlások következnek az 1701 előtti évek megfigyeléseihez. Név, helynév, tárgymutatók, ill. irodalmi források jegyzéke teszi könnyen kezelhetővé és használatóvá a művet.

1964-ben a Magyar Meteorológiai Társaság X. Vándorgyűlésén elhangzott előadásomban³⁽¹¹²⁾ 23 csapadékmérő állomás adatát elemeztem és mutattam rá a vidék rendkívül változatos csapadéeloszlására. Mexikó-pusztá adatai alapján feltételeztem, hogy a Fertő tó medencéjében van területünk legszárazabb foltja, Apetlon–Podersdorf–Andau–Mexikó-pusztá által határolt területen belül. A Bécsi-domb K-i oldalán és a Tóalmi medencében egy másik – az előbbinél mérsékletesebb – száraz területet tárt fel állomáshálózatunk. Ellenőrzésképpen osztrák adatokat is igénybe vettem.

Különböző feldolgozási módszerek eredményei arra engedtek következtetni, hogy hagyományos bortermelő vidékünkön a kontinentális erdőszyepp klímához nagyon hasonló klíma jelentkezése elég gyakori. Réthly professzor könyvének megjelenése arra ösztönzött, hogy az ott található adatok révén is próbáljam bizonyítani vagy végképp elvetni ezt a feltevést.

A klímát a bor minőségével próbálom jellemezni. Feltételezem, hogy az uralkodóan termelt szőlőfajta azonos a ma is termelttel, azaz későn érő fajta. 100 évből 99 évre meg is találtam a bor minőségi és mennyiségi jellemzését, de ugyanakkor az időjárás alakulását is sikerült nyomon követni a leírások alapján. Előbb megállapítottam a klíma jellegét, majd megnéztem milyen minőségű borokról szólnak a krónikák.

A következő csoportokat képeztem:

Minőségi jelzések: I. kitűnő (fenséges, erős, égetett, nagyon jó, igen nemes, igen finom); II. jó (rövid kijelentés); III. közepes (rövid kijelentés); IV. gyenge (rövid kijelentés); V. rossz (silány, savanyú, penészes, bűdös).

A mennyiséget nem használhattam a klíma jellemzésére, mert a különböző károk csökkentették azt, pl., tavaszi fagy, jégverés, zivatar okozta „lekopasztás” stb.

A klíma nem volt értékelhető 1710-ben, de a bor minősége ezt az évet erdőssztyepp klímába sorolja.

A bor minősége nem volt feltüntetve 1749-ben, de az időjárás leírása erdőssztyepp klíma uralmára utal, így a minőséget a „jó” (II.) csoportba soroltam.

56 Ellenőriztem, hogy a bor minősége hány %-os valószínűséggel azonosítja a klímát, továbbá mikor téved ± 1 és ± 2 klímával. Ha a tévedés ± 2 klíma, ez durva hiba! Leginkább abból adódik, hogy a különböző krónikák szerzői (Bruckner, Fauth, Petz stb.) egymással ellentétesen nyilatkoznak mind a minőség, mind az időjárás jellegét illetően. Legtöbbet téved Petz, feljegyzéseit mégsem vehettem el, mert egyes években csak ő közöl adatokat.

Az értékelés eredménye az 1701–1800-ig terjedő feljegyzések alapján.

Kitűnő (I.) és jó (II.) minőségű bor az erdőssztyepp jellegű klímában terem, ide sorolható 52 évjárat, 52% (ebből kontinentális erdőssztyepp klíma jellegű 47, szubmediterrán jellegű 5 év).

Közepes minőségű borok (III.) az átmeneti klímát jellemzik, 23 év, 23%.

Gyenge (IV.) és rossz (V.) minőségű borokat a Köppen-féle Cfbx klíma érlel, 25 év, 25%.

Megnéztem ezek után azt, hogy ha ismerjük a bor minőségét, ebből milyen biztonsággal határozhatjuk meg az év klíma jellegét.

Erdőssztyepp klíma:

a) kontinentális erdőssztyepp jellegű klíma: száraz periódus aug., szept., okt. (közepéig), 47 év, 90%. A klímát a minőség azonosítja 41 esetben, 87%-os valószínűséggel; téved -1 klímával 3 esetben 7%-os valószínűséggel; téved -2 klímával 3 esetben 6%-os valószínűséggel.

b) Szubmediterrán erdőssztyepp klíma: száraz periódus jún. (közepétől), júl., aug., esetleg szeptember (közepéig), 5 év, 10%. A bor minősége a klímát azonosítja 5 esetben 100%-os valószínűséggel. (Igen kis számban fordul elő, az azonosítás véletlen is lehet.)

Az erdőssztyepp jellegű klímát a kitűnő és jó minőségű borok 88%-os valószínűséggel azonosítják, jellemzik!

Átmeneti klíma:

Jelentkezik 23 évben, a közepes (III.) minőségű bor a klímát

azonosítja 14 esetben 61%-os valószínűséggel;
téved $+1$ klímát 5 esetben 22%-os valószínűséggel;

téved –1 klímát 4 esetben 17%-os valószínűséggel.

Cfbx klíma:

Jobbára csapadékos, többnyire hűvös vagy mérsékelt hűvös a jún., júl., aug. és szept.; a bor gyenge (IV.) és rossz (V.); 25 év. A klíma a bor minőségét

azonosítja	17 esetben 68%-os valószínűséggel;
téved +2 klímát	1 esetben 4%-os valószínűséggel;
téved +1 klímát	7 esetben 28%-os valószínűséggel.

Összefoglalva: a bor (must) minősége, végső soron a szőlő, klímajelző növény. A kitűnő és jó minőségű bortermés legbiztosabban az erdőssztyepp jellegű klímát jellemzi. A bor minőségét nézve jó évszámú évekre 52%-os valószínűséggel számolhatunk, ez egyúttal azt is jelenti, hogy a hagyományos borvidékünkön a klímában nagyfokú szárazsági hajlam jelentkezik. Így itt a legbiztonságosabb mezőgazdasági kultúrnövény a szőlő, mert közepes, jó és kitűnő minőségű bort 75%-os valószínűséggel termelhetünk. Kétségtelen, e számadataink az erdőssztyepp jellegű klíma jelenlétét bizonyítják. Jelentkezése – 100 éves átlagban – minden második évben várható. Az 52%-os valószínűséget – klimatikus szempontból – mégsem fogadhatjuk el. A műszeres mérések adatainak is ezt kell majd bizonyítaniuk. Ha hosszú megfigyelési sorok júliusi (vagy augusztusi) 14 órás viszonylagos légnedvességi értéke 50% alatt lesz, feltételezésünk (hogy ti. a Fertő-medencében és a Fertőmenti dombvidék K-i oldalán erdőssztyepp klíma uralkodik nagy gyakorisággal) bizonyítottá válik. Fertőrákosi méréseink 2 év júliusi 14 órás légnedvesség adatai 52%-os értéket mutatnak.

A növényzet (szőlő és klímajelző fafajaink) összhatást jeleznek. Ezért nemcsak a klímát, hanem a talaj vízgazdálkodását is figyelembe kell venni. Számolnunk kell azzal – erdőssztyepp tapasztalatok alapján –, hogy egy sekély rétegű meszes, rossz vízgazdálkodású talaj a valódi klímaképet eltolja. Ez azt jelenti, hogy sekély talajon a növényzet olyan képet mutat, mintha erdőssztyepp klímában élne, holott a valódi klímajellegek csak az átmeneti klíma jelenlétét igazolják.

Közel sem tártuk fel mindazt, amit e könyv lehetővé tesz. A kiragadott példa vidékünk éghajlatának egy kevésbé ismert sajátosságát mutatja be. A bor mennyiségére ható tényezők feltárása önmagában is külön tanulmány.

Itt közölt adatainkkal igazolni szeretnénk volna azt, hogy Réthly professzor könyve milyen nagy segítséget nyújthat a klímák kutatóinak. Az Akadémiai Kiadó is bizonyítottan láthatja, érdemes volt a könyvet kiadni, mert hasznos ügyet szolgált.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Várkúti János: Meteorológiai megfigyelések és észlelések Sopronban

Várkúti János: Meteorológiai megfigyelések és észlelések Sopronban

1970. április 8–12 között tudományos szimpoziium keretében ünnepelte meg a Magyar Országos Meteorológiai Szolgálat fennállásának 100. évfordulóját.¹⁽¹¹³⁾

A centenárium egyúttal a soproni meteorológiai állomás jubileumát is jelentette: a már 1856 óta működő állomás 1870-től kezdve az osztrák császári és királyi központi meteorológiai és geodinamikai intézet hálózatából a többi, kevés számú magyar állomással együtt az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet hálózatába került át. Ez idő óta szinte megszakítás nélkül végzi a kezdetben napi háromszori, ma már óránkénti észleléseket és jelentéseket.

E sorok célja az, hogy az ország egyik leggazdagabb régi időjárás megfigyelésekkel és feljegyzésekkel rendelkező városa, Sopron meteorológiai múltjáról-jelenéről olyan részletességű vázlatos áttekintést nyújtson, amelyre egy nem szakmai jellegű folyóirat olvasóközönsége igényt tarthat.

A beszámoló tájékoztatást kíván adni:

I. Régi időjárás megfigyelésekről és feljegyzésekről kb. 1850-ig, amikor a megfigyeléseket és feljegyzéseket még nagyrészt a spontaneitás jellemezte.

II. Szervezett s immár műszeres észlelésekről napjainkig.

III. Az időjárás-éghajlattal kapcsolatos egyéb soproni vonatkozásokról (kutatás, oktatás, tájékoztatás stb.).

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Várkúti János: Meteorológiai megfigyelések és észlelések Sopronban / I.

I.

Az első időjárás megfigyeléseket a múlt századok feljegyzéseiben (kórnikák, családi levéltárak, egyéni naplók) találjuk. Ezek a dokumentumok a családi, gazdasági és társadalompolitikai vonatkozású feljegyzések mellett néha részletes leírást tartalmaznak időjárás-éghajlati jelenségekről is. Megörökítik a szélsőséges időjárást (szigorú telek, aszályos esztendő), az elemi csapásokat (jégverés, árvizek), vagy fenológiai megfigyelésekről számolnak be (korai rügyfakadás, kései szüret stb.).

⁵⁸Réthy Antal, az Országos Meteorológiai Intézet nyugalmazott igazgatója szerint Sopron első helyen áll hazánkban az időjárás eseményeket is megörökítő krónikaírók tekintetében.²⁽¹¹⁴⁾ Ez a tény némileg kötelez is bennünket arra, hogy nevük megörökítésük e folyóirat hasábjain is.

Időrendi sorrendben a múlt században élt Bruckner Gottlieb családi naplóját kell először megemlíteni. Bár kórnikáíró társai (Fauth, Payr, Csányi stb.) pár száz évvel korábban éltek, mégis Bruckner német nyelvű krónikájában találjuk az eddig ismert legrégebbi soproni időjárás feljegyzéseket:

„1410: Rossz bortermő év volt” (Réthy–I, 46).

„1411: Esős év, drágaság... a termés a földeken rothadt...” (Uo.)

Majd a következő évszázadból:

„1539: Tél nem volt. 1538 decemberétől 1539 januárjáig a kertek teljes virgázásban pompáztak” (Réthly–I, 70).

„1629. április 21: ...nagy havazás volt, de nem okozott kárt” (Réthly–I, 149).

„1716. május 15.: Délben 1/2 12 körül nagy záporosó volt... 3/4 1-kor borsónagyságú jégzemek is esetek 2–3 Miatyánknyi hosszú ideig.”³⁽¹¹⁵⁾

Bruckner a következőket írja naplójának bevezetésében: „...Több krónikát kaptam olvasásra, melyeket kezdtem lemásolni. Az első a Bendig Mihály-féle volt, a második a Völker Mátyás-féle, és a harmadik Amtmann Mihálytól való volt. 1840 óta, amikor mindezeket már lemásoltam, évről évre folytattam a krónikaírást egészen a mai napig.”⁴⁽¹¹⁶⁾

Csatkai szerint a korabeli feljegyzések hiteleseknek tekinthetők, az idézett s mindmáig ismeretlen krónikaíróktól átvett adatokat azonban helyenként fenntartással kell fogadni.⁵⁽¹¹⁷⁾

Az időjárással kapcsolatban sok feljegyzés látható Fauth Márk 1579-től, Payr György és Payr Mihály 1586-tól, valamint Csányi János 1671-től vezetett német nyelvű naplójában. Mindegyikük a kortárs hitelességével örökíti meg az eseményeket, így időjárási feljegyzéseik is igen értékes adalékot szolgáltatnak Sopron éghajlati múltjának megismeréséhez.

Szemelvények az idézett krónikákból:

a) Fauth-krónika: „1579. február 23–24. Mátyás napján, előtte és utána is oly hatalmas havazás volt, hogy egyes házakat a külvárosokban annyira behavazott, hogy azokból kijönni nem lehetett, hanem szomszádainak kellett kiásnia. Az előváros kapui is 14 napon át be voltak havazva” (Réthly–I, 95).

b) Payr-krónika: „1586: Az 1586-i nagy borév volt, ezután nagyon hideg lett és igaz szigorú tél keletkezett (1586–87), amelyben a szőlőtőkék elfagytak” (Réthly–I, 101).

c) Csányi-krónika: „1671. július 26: A jég elverte a Lóverek, az Angerek, a Mélyút szőlőit és részben más szőlőket” (Réthly–I, 208).

A négy neves krónikaírónak méltó követői Ritter János György, valamint ifj. és id. Petz Dániel. Előbbi az 1700-as évek elejéről, utóbbiak az 1778–1829 közötti évek eseményeiről írtak feljegyzéseket, amelyeknek időjárási vonatkozásai ugyancsak megtalálhatók Réthly idézett könyvében.

⁵⁹A régi soproni észlelők sorában előkelő helyet foglal el Gensel János Ádám, Sopron város főorvosa, a kor nyelvén: főfizikusa. Ő tekinthető Magyarországon az elsőnek, aki műszeres időjárási megfigyeléseket végzett. Az első legfontosabb használható műszerek, a hőmérő és légnyomásmérő (barométer) az ő korában kezdtek ismertté és hozzáférhetővé válni. Gensel a beszerzett műszerekkel éveken át napjában többször is megmérte és feljegyezte a levegő hőmérsékletét és nyomását. Adatait elődjének (Loew András főfizikus) feljegyzéseivel együtt Sydenham angol orvos jelentette meg gyűjteményes munkájában, majd az 1717-ben megindult SAMMLUNG (Bresslau-Szászország) természettudományi folyóirat közli Gensel soproni észleléseit.⁶⁽¹¹⁸⁾

1. kép: Gensel János Ádám soproni polgár, a bölcséleti és orvostudományok doktora, az Academia Naturae Curiosum tagja, Sopron szab. kir. város főorvosa, a soproni tanulóifjúság részére létesített ösztöndíj alapítója (A latin felirat fordítása)

60Az első műszeres magyar észlelő olajportréja vársouunk Patika Múzeumában látható (1. sz. kép).

Illő, hogy feljegyzéseiből egy-egy idézetnek itt is helyet szorítsunk:

„1718 január: A hónap eleje fagyos, 9-én eső, 14-ig mérsékelt időjárás, 15-től végig erős hideg, hófúvással.

1718 május: ...derült és kedvező, 5-én a meleg 15 fokra süllyedt” (Réthly–II, 78).

A századbeli naplóiírók sorában még Drinóczy György kanonok és Michel János sekrestyés nevét kell megjegyeznünk. Brucknerhoz hasonlóan ők is régi feljegyzések átmásolásával kezdték, majd saját napló vezetésével folytatták és gazdagították az időjárásra vonatkozó feljegyzések gyűjteményét (Réthly–II, 582).

Michel naplójából: „1787: Ebben az évben ismét eltiltották a zivatar elé harangozást. Sokszor a harangozás félelmetesebb volt, mint a zivatar” (Réthly–II, 350). Hogy mennyire nehéz a köztudatba belegyökerezett hiedelmek ellen küzdeni, bizonyítja, hogy a többszöri eltiltás ellenére is (Mária Terézia, II. József) szinte napjainkig dívott a „felhők elleni” harangozás.⁷⁽¹¹⁹⁾

Krónikásaink időjárás feljegyzései – érthetően – elsősorban a terméseredmények alakulására tartalmazznak sok utalást (jó bortermés, üszkös gabona, gyenge szénakaszálás stb.), ugyanakkor közvetve lehetőséget nyújtanak az időjárás által érintett lakosság mindennapi életének megismerésére is.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Várkúti János: Meteorológiai megfigyelések és észlelések Sopronban / II.

II.

Az önkéntes és főként egyéni érdeklődéstől ösztönzött megfigyeléseket és feljegyzéseket az 1850-es évektől kezdve mindinkább a szervezett s így hivatalos jellegű műszeres észlelés váltja fel. Sopron már 1856 óta tagja a bécsi központtal rendelkező osztrák hálózatnak, egészen az Országos Meteorológiai Intézet (OMI) 1870. évi megalakulásáig.

Az első hivatalos soproni észlelő 1856-ban Kutilek térparancsnok⁸⁽¹²⁰⁾, akitől még abban az évben Greilinger Nándor gőzmalomtulajdonos veszi át az állomás vezetését, és egészen 1862-ig végzi az észleléseket.

Rövid megszakítás után, 1865-től Kugler Henrik aranyműves folytatja a megfigyeléseket és feljegyzéseket 1870-ig, majd az OMI megalakulásával 1871-től dr. Filiczky Tódor városi főorvos a meteorológiai állomás vezetője.⁹⁽¹²¹⁾ Az észlelések ideje: 7, 14 és 21 óra. A műszerek nem a legmegfelelőbb környezetben, a város egyik kétemeletes házának udvarán voltak elhelyezve. Az igen lelkiismertes észlelések 1881-gyel, Filiczky megbetegedésével, majd 1882-ben bekövetkezett halálával megszakadnak.

Az OMI évkönyveinek tanúsága szerint Filiczky idejében az állomás már rendelkezett a fontosabb műszerek jó részével: higanyos barométerrel, hőmérőkkel, csapadékmérővel, szélvitorlával. Hygrométer még nem lehetett, hiányzik a feljegyzésekből a relatív páratartalom; napfénytartammérő is csak jóval később kerül felállításra.

A hőmérők a kor szokásainak megfelelően falra rögzített bádogernyős házikóban voltak elhelyezve, így óvták azokat a napsugárzástól és a csapadéktól. Több időjárási elemet (borultság, harmat-dér, zivatar, halo-jelenségek) érzékszervi megfigyelés alapján rögzítenek.

1871-ben Sopron is küld már távirati jelentéseket a központi intézetbe (összesen 9 állomás).

61A Filiczky halála okozta néhány éves szünet után, 1885. nov. 21-vel újra megindulnak az észlelések az állomás új székhelyén: A Lähne-féle tanintézetben.¹⁰⁽¹²²⁾ Hosszú ideig, több mint 30 évig nyújt otthont az állomásnak az intézet; az észlelések csak 1918-ban, Lähne Vilmos, az intézet tulajdonosa és igazgatója halálával szűnnek meg.

A meglehetősen hosszú idő alatt az intézet tanárai végezték az észleléseket, akiknek az intézet jutalomdíj és a város évi 200 K szubvenciója együttesen fizetéspótlékot is jelentett. A sűrűn váltakozó tanárok-tanítók közül hosszabb ideig észleltek (időrendi sorrendben): Frühwirt Adolf, Stelzer Lajos, Szántó János, Suppanezt Guidó, Marer Zsigmond, Burgmann Rudolf, Kiss Pál (a leghosszabb ideig), Kameniczky András, majd 1915-től Lähne Vilmos.¹¹⁽¹²³⁾

Az észlelések a napfénytartam mérésének kivételével¹²⁽¹²⁴⁾ az összes időjárási elemre kiterjedtek (légnyomás, hőmérséklet, relatív nedvesség, párányomás, borultság, szélirány és szélerősség, a csapadék mennyisége és alakja, különleges időjárási események). A feljegyzésekből megtudjuk, hogy 1910. febr. 4-én éjjel óriási hóvihár dühöngött, s a városban megrongálta a villamos vezetékeket: „... a szépemlékű Lähne-bál veszélyben forgott” (Szerencsére még időben sikerült elhárítani a hibát).

A megfigyeléseket és mért adatokat az intézet által nyomtatott „Meteorológiai észleletek a Lähne intézetnél Sopronban” felzetű űrlapra vezették, amelyet – feltehetően – alkalmas helyen az intézetben ki is

függesztettek. Erre enged következtetni az is, hogy „Kilátás a jövő időre” címszó alatt prognózist is adtak.

Az előrejelzések váltakozva magyar és német nyelven íródtak, rövid ideig mindkét nyelven.

Szemelvények az előrejelzésekből:

„1887. I. 2. Hónagyobbodás mellett változó időt várhatni, csapadékkal.

1889. X. 25. A tegnapi időjáráshoz hasonló ma is várható.”

A német nyelvű prognózisok megfogalmazása jobban sikerült. Elvértve irigylésreméltó biztossággal közlik: „Borús, szeles idő lesz!”

Az állomás „Lähne-korszak”-át 1918. okt. 14-vel egy újabb oktatási intézmény vendéglátása váltja fel: a mai József Attila Gimnázium épületében működő M. kir. Áll. Felső Leányiskola, illetve M. kir. Áll. Leánygimnázium ad szállást a megszűnt Lähne-intézetből költözködő állomásnak.¹³⁽¹²⁵⁾

Az állomás új helyén az iskola pedellusa, Törtl György végzi az észleléseket, a felügyeletet meg a gimnázium igazgatója, kezdetben dr. Visnya Aladár, majd távoztával Schwartz Kálmán igazgató látja el. Az új állomás tengerszint feletti magassága 222 m, a Lähne-intézetben 230 m volt.

A meteorológiai állomás 1925. szept. 22-ig maradt a leánygimnáziumban, majd a közben Sopronba menekült selmecbányai Erdészeti és Bányászati Főiskola Erdővegytani Tanszéke vette át az állomást, s így az elhelyezés intézményes és végleges megoldást nyert (tengerszint feletti magasság 234 m). Az észleléseket az OMI volt selmecbányai észlelője, Dankó István laboráns végezte a tanszékvezető Vági István professzor ellenőrzése mellett.¹⁴⁽¹²⁶⁾

⁶²Az új állomáson a műszerek csak ideiglenes helyre kerültek. Az ún. alaplasműszerek közül a pszichrométert (száraz-nedves hőmérőpár) a tanszék épületének ÉK-i oldalán egy ernyős fedelű bádogházikóba szerelték fel, majd később a többi műszerrel együtt a korszerű és ma is használatos fából készült redőnyös hőmérőházikóba (ún. angol bódéba) helyezték át. A szabadban felállítandó műszerek végleges helyéül a főiskola parkjának közepén elterülő gyepes részt jelölték ki az épületektől távol, s így csak a felnövekvő fák árnyékoló hatásától kell időnként mentesíteni az állomást (2. sz. kép).

A következő évek során a felszerelés kibővült napfénytartammérővel,¹⁵⁽¹²⁷⁾ talajhőmérőkkel, öníró műszerekkel (hőmérséklet, légnyomás, légnedvesség, csapadék, szél), egyszóval a kor színvonalának megfelelő elsőrendű klimatológiai, illetve szinoptikai állomássá fejlődött a soproni állomás. A műszerek egy része kezdetben a főiskola tulajdonát képezte, ma már saját műszerparkkal rendelkezik az állomás.

Az észleléseket 1945 áprilisáig Dankó István végezte. Elköltözése után a tanszék dolgozói és társadalmi észlelők látják el szerény tiszteletdíjért vagy egyéni lelkesedésből a nagy lekötöttséggel járó szolgálatot (Asztalos Dezső, Hauer Béla, Kovács Béla, Orth Béla, Szendrey István, Dezsényi Ede, Babos Károly, Várkúti János, Weszely Sándor, Leyrer Figyes).

Az észlelési naplók percnyi pontossággal jelzik, hogy az adott időpontban milyen volt Sopronban az időjárás. S miként az elődök sokrétű feljegyzései, úgy ezek a füzetek is tartalmaznak helyenként nem a „profiljukba” vágó bejegyzéseket. Így pl. megörökítik a II. világháború légiriadóit, megemlékeznek a város két gyászos emlékű napjáról:

„1944. dec. 6: 11⁴⁰–2-ig bombatámadás! Világítás, telefon hiányzik.”

„1945. márc. 4: Bombatámadás miatt a megfigyelés lehetetlen. Világítás nincs. Út járhatatlan.”

Az akkori lelkiismeretes észlelő érdeme, hogy a háború okozta nehéz időkben is helytállt, s ezzel biztosította az észlelések folyamatosságát.

A háború utáni évek a romok eltakarításával, a megmaradt értékek számbavételével, az újraépítéssel telnek el. Az 50-es évektől kezdve már nagyarányú fejlődésnek vagyunk szemtanúi. A meteorológiai szolgálat is olyan mérvű állami támogatásban részesül, amely a háború előtti időkben szinte elképzelhetetlen arányú fejlődést tesz lehetővé. Ennek köszönhető, hogy a soproni állomás is 1956. február 1-től már 1 főhivatású (+ 1 társadalmi) észlelővel, ugyanez év nyarától már 2, majd később 4 főhivatású dolgozóval lássa el az immár óránkénti észleléseket és jelentéstovábbításokat megkövetelő munkáját, ugyanakkor éghajlati feldolgozásokat is végezzen.

Az időjárási számkulcsos táviratok továbbítása hosszú ideig a posta közvetítésével történt. 1961 óta az állomás saját rádió adó-vevővel rendelkezik. 1967. aug. 4-től kezdve URH adó-vevő készülékkel továbbítja a jelentéseket.

Az állomás – határmetni fekvését tekintve – fontos láncszeme az országos viharjelző szolgálatnak. Mint ismeretes, az erős széllel, viharral párosult időjárási frontok igen gyakran Ny-ÉNy felől törnek be a Kárpát-medencébe, s órák alatt gyökeres változást okozhatnak hazánk időjárásában. Az idegenforgalom óriási arányú növekedése idején elsőrendű érdek, hogy időben történjék veszély esetén a balatoni vagy dunai strandolók riasztása.

A soproni állomás, amely egyúttal a repülés biztonságát szolgáló veszélyjelentő hálózat tagja is volt, már 1934 júniusa óta küldött a balatoni viharjelzés céljaira jelentéseket.¹⁶⁽¹²⁸⁾ Ez a jelentőszolgálat a II. világháború alatt felbomlott, s csak 1951. június 30-ával indult meg újból a viharjelzés. Az újjászervezett hálózatból természetesen a soproni állomás sem maradt ki, észlelőgárdája igen megbízhatóan látja el az ország ÉNy-i kapujában rábízott őrtálló feladatát.

Az állandó jellegű napi munkák elvégzése mellett az állomás rendelkezésére áll mindazoknak a hivataloknak vagy személyeknek, akik valamilyen időjárás-éghajlati adat iránt érdeklődnek. Gyakori ügyfelük az Állami Gazdaság, többször érdeklődik az építőipar, a vasút, posta, rendőrség, Városi Tanács s természetesen az üdülők, kirándulók.

Szívesen látják az állomás dolgozói az iskolákból érkező tanulócsoportokat. Az érdeklődő osztályoknak, szakköröknek megmutatják az állomás műszerkertjét, s rövid ismertetést adnak mindennapi munkájukról.¹⁷⁽¹²⁹⁾ A meteorológiai ismeretek oktatásából is tevékenyen kiveszik részüket: az Erdészeti Szakközépiskola II. o. tanulói járnak ki váltakozva az állomásra, és itt egészítik ki a szakmájukhoz szükséges meteorológiai alapismereteket, amelyeket elméleti felkészülésük során a tankönyvekből már elsajátítottak.

Az elmondottak után felmerülhet a kérdés: mi lesz az állomás további sorsa? Várható-e fejlődés, s milyen irányban? Már 1950-ben felvetődött egy – a főiskolától független – meteorológiai obszervatórium építésének gondolata. A terv azóta hol elaludt, hol feléledt, s közben több változáson ment keresztül.

A létesítendő obszervatórium színhelyéül szóba jött kezdetben a Panoráma út környéke. A terv szerencsére elejtődött. A hegyes-dombos Ny-i szektor nagymértékben zavarta volna a megfigyeléseket horizontális

irányban.

E tekintetben viszont előnyösnek kell mondanunk a második elképzelést. A háromszintes obszervatórium a város DK-i részének egyik kiemelkedő pontján, a Kurucdombon lenne felépítve. A Kuruc körút 6. sz. alatti műemlék jellegű romos szélmalom épület és telek megvásárlásáról és a célnak megfelelő átalakításáról a tárgyalások már eléggé előrehaladott stádiumban vannak. Ezúttal úgy látszik, hogy az obszervatórium ügye hosszas vajúdas után belátható időn belül megoldódik. Az állomás múltja, földrajzi fekvése, valamint Sopron város tradicionális érzeke a kultúra és a tudományos létesítmények támogatása iránt feltétlenül kötelez és biztosíték arra, hogy a régóta húzódó ügy egyszer s mindenkorra megnyugtatóan rendeződjék.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Várkúti János: Meteorológiai megfigyelések és észlelések Sopronban / III.

III.

A megfigyelések és észlelések történetének vázlatos áttekintése után néhány szóban említést kell tenni azokról a periférikus helyzetű meteorológiai tevékenységekről is, amelyek nem kimondottan az állomásra és dolgozóira vonatkoznak.

Maga az a tény, hogy az állomásnak a főiskola-egyetem a vendéglátó gazdája már 1925 óta, egymagában is meghatározza szoros kapcsolatát az egyetemi meteorológiai oktatás vonatkozásában is. A kikerülő erdőmérnökök az állomás műszerparkjában ismerték és szerezték meg azokat a gyakorlati tudnivalókat, amelyek elmélyítik az éghajlattani előadásokon szerzett elméleti ismereteket. (Erre a célra a tanszék ma már saját műszerállománnyal rendelkezik.)

A II. világháború előtti években a hazai egyetemeken alig volt időjárás-éghajlattani előadás; Sopronban már a 30-as években kötelező szigorlati tárgy.¹⁸⁽¹³⁰⁾ Végzett erdőmérnökeink ⁶⁴meteorológiai felkészültsége elsősorban szakterületükön igen eredményesnek bizonyult. Főiskolai-egyetemi előadók kiváló elméleti felkészültségű, ugyanakkor jó gyakorlati érzékkel rendelkező egyetemi tanárok, mérnökök voltak. Oktató tevékenységük mellett aktív kutatómunkát – elsősorban ökológiai vizsgálatokat – végeztek, számos egyetemi jegyzetet és tankönyvet írtak. Ismertebb nevek a régiek közül: Botvay Károly, Fehér Dániel, Ijjász Ervin, Roth Gyula, Szántó István, Vági István stb.¹⁹⁽¹³¹⁾

Napjainkban elsősorban Martos András egyetemi adjunktus és Csapody István erdőmérnök nevét kell megemlítenünk. Csapody István a botanikában használja fel igen konstruktív módon a klimatológiai kutatások eredményeit. Martos András már 1954 óta – még akkoriban Botvay Károly kezdeményezésére²⁰⁽¹³²⁾ – igen alapos és munkaigényes kutatómunkát végez a Sopron-környéki erdők csapadékeloszlásának tanulmányozása céljából.²¹⁽¹³³⁾

Pödör János (a meteorológiai állomás vezetője) és Csanády Etele a légköri csapadékban fellelhető oldott anyagok kvantitatív vizsgálatára végeztek az oldatok vezetőképességén alapuló méréseket.²²⁽¹³⁴⁾

Az időjárás függvényeként jelentkező országfásítási problémák is érintették Sopront.

Már 1922-ben elrendelte a földművelésügyi miniszter, hogy „... a m. kir. Erdészeti Kísérleti Állomás Sopron, a m. kir. Meteorológiai Intézettel karöltve, tegye tanulmány tárgyává az alföldi erdők és

kisebb-nagyobb facsoportok kihatását a széljárásra”.[23\(135\)](#)

1950-ben a Magyar Meteorológiai Társaság közgyűlése az országfásítás meteorológiai alapjainak és meteorológiai következményeinek megvitatása céljából munkabizottságot szervez, amelynek dr. Botvay Károly, a soproni Műszaki Egyetem Termőhelyismerettani Tanszékének tanára is tagja.

1950. június 10-i, majd 1950. okt. 16-i felszólalásában dr. Botvay Károly bejelenti, hogy tanszéke is ütemtervet dolgozott ki a fásítások mikroklimatikus hatásának vizsgálatára, felhívja a figyelmet a szélvédelem esetleges negatív kihatásaira is, továbbá a vizsgálatok metodikai kérdéseivel foglalkozik.[24\(136\)](#)

A város meteorológiai múltjának megismeréséhez kívánczok az a feljegyzés is, amely szerint 1935-ben, a friedrichshafeni aerológiai kongresszus egyik határozatának következményeként Sopronban 3 napig magassági szélméréseket végeztek az Alpok keleti lejtőin szép anticiklonos időben fellépő ún. „magyar szél” tanulmányozására.[25\(137\)](#)

Szeptember 1–3 között 18 felszállás történt, közülük 3 az éjjeli órákban, villanylámpákkal ellátott léggömbökkel. A méréseket a Szőlészeti és Borászati Szakiskola kertjében végezték a Meteorológiai Intézet tisztviselői: Tóth Géza és Béll Béla.

65A Szakiskola különben ugyancsak végzett időjárás-észleléseket; feljegyzései az 1928–1944 közötti időszakról megtalálhatók az Országos Meteorológiai Szolgálat (OMSz) Archivumában.

A városunkkal határos községek jó részében is folynak csapadékmérések, de ezek működésének ismertetése nem feladatunk.

Meg kell azonban még röviden emlékezni a Magyar Tudományos Akadémia soproni Geofizikai és Geodéziai Kutató Intézetének a légköri elektromosság- és ionoszférakutatásokra irányuló immár 10 éves munkájáról.

2.kép: A meteorológiai állomás műszerkertje

A légköri villamosság múlt századbeli szervezett észlelői közül – ami akkoriban a zivatarészleléseket jelentette – Sopron sem maradhatott ki. Héjas Endre ismert monográfiájában²⁶⁽¹³⁸⁾ Sopron előkelő helyet foglal el; elsősorban dr. Filiczky észleléseit emeli ki a szerző. A zivatarmegfigyelő hálózat 1910 körül megszűnik, ezentúl a csapadékmérő állomások jegyzik fel a zivataros napok számát.

66A légköri elektromosságra vonatkozó vizsgálatok azonban nem merülhettek ki csak a zivatarmegfigyelésekben. A kutatómunka a műszerek és módszerek tökéletesedésével az elmúlt 100 év alatt nagymértékben kiszélesedett. A MTA soproni Geofizikai Laboratóriumának hazai és külföldi szakirodalmi publikációi is igen jelentős és eredményes kutatómunkáról számolnak be, amelyek főként a légköri feszültségesés regisztrálására és a csúcskiszülési áramok vizsgálatára irányulnak (Márcz Ferenc–Bencze Pál).

Az ionoszférakutatások elsősorban az E-rétegben folyó elektronáramlások és a földmágnességi összetevők közötti összefüggéseket vizsgálják (Bencze Pál–Wallner Ákos),²⁷⁽¹³⁹⁾ továbbá az ionoszférikus abszorpció

változásainak mérésére irányulnak. Az igen kis rezgésszámú elektromágneses hullámok tanulmányozásával gyakorlati célokat is követnek, ugyanis a feltevések szerint ezek a hullámok befolyásolhatják a kémiai reakciók lefolyását, így az emberi szervezetben végbemenő fiziológiai folyamatokat is.²⁸⁽¹⁴⁰⁾

1964 újabb dátum krónikánk adattárában: az erdészeti felsőfokú oktatással rendelkező s történelmi múltú város vonzóereje mellett bizonyára szerepe volt Sopron meteorológiai miliójének is abban, hogy a Magyar Meteorológiai Társaság 1964-ben itt tartotta X. vándorgyűlését „Az erdészeti meteorológia néhány kérdése” összefoglaló címmel. Az elhangzott előadások erdő-központúságuk mellett igen értékes megállapításokat tettek városunk és környékének éghajlati, fásítási, hidrológiai és orvosmeteorológiai kérdéseiről, a Fertő tó nádasklimájáról.

A soproniak mindenkori széleskörű érdeklődését és fogékonyságát az új iránt bizonyítja az is, hogy az ún. Lambrecht-féle „Időjelző” magyarországi megjelenése után alig néhány évvel már városunk is rendelkezik ilyenrel: 1911-ben a Városszépítő Egyesület saját költségen felépített egyet a Deák téren. A díszes kivitelezésű létesítmény, amelynek műszerei már felújításra szorulnak, ma is kedvenc találkozóhelye a kirándulásra induló természetjáróknak.²⁹⁽¹⁴¹⁾

A tanulmányomban közölt táblázatban néhány közérdeklődésre számot tartó éghajlati adatot mutatok be az elmúlt évtizedek időjárás feljegyzéseiből. Noha a legtöbb időjárás elemről már 100 vagy közel 100 éves anyag áll rendelkezésre, azok homogén tételéhez (az állomás helye többször is változott) és a feldolgozásokhoz huzamosabb idő szükséges. Azonban a 40–50 éves átlagok már elég jól karakterizálják egy vidék időjárását-éghajlatát, így mindenképpen hasznosak lehetnek azok számára, akik munkaterületükön (mezőgazdaság, építőipar, turisztika, sport stb.) egyik-másik éghajlati adat figyelembevételét nem mellőzhetik. A közölt adatok az OMSz kiadványából származnak.³⁰⁽¹⁴²⁾

67 ÉGHAJLATI ADATOK SOPRON (EGYETEM) 1901–1950

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.
<i>Légnymás mm</i>										
700+	43,6	42,2	41,1	39,6	40,7	41,3	41,2	41,7	43,1	42,
<i>Hőmérséklet C°</i>										
Átlag	-1,3	0,2	4,8	9,6	14,5	17,6	19,7	18,9	15,3	9,
Abs. max.	17,0	18,4	23,6	29,4	32,0	35,6	37,7	36,5	33,6	28,
év/nap	48/14	44/01	38/22	47/28	45/12	35/28	50/05	43/22	42/04	42/0
Abs. min.	-22,2	-29,9	-15,1	-6,8	-2,0	3,4	6,0	5,2	-1,5	-12,
év/nap	42/24	29/11	29/02	29/06	35/02	28/03	30/13	40/21	39/29	08/2
<i>Fagyos nap</i>	24,9	20,7	12,8	3,1	0,3	.	.	.	0,02	2,
<i>Csapadék mm</i>										
Átlag	35	35	39	51	70	75	90	71	66	5
Maximum	111	97	109	151	196	131	330!	185	208	15
Év 1900 +	48	47	37	21	36	10	14	24	22	4
Minimum	3	3	2	5	12	17	12	7	5	

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.
Év 1900 +	04	13	21	46	37	32	04	14	32	2
24 órai max.	29	33	43	37	58*(143)	80	78	58	81	5
<i>Havas nap</i>	6,0	5,4	3,8	1,2	0,0	0,
<i>Derült nap</i>	2,3	3,0	3,9	2,9	3,4	3,3	4,1	5,5	6,1	4,
<i>Borult nap</i>	15,6	12,3	11,2	9,9	8,2	7,9	5,8	5,6	7,5	11,

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

68 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Házi Jenő: István, az első soproni városbíró (1277)

Házi Jenő: István, az első soproni városbíró (1277)

1. Nagy idő által megérlelt nagy ember volt István, az első soproni városbíró, egy soproni várjobbágyból felemelkedett köznemes, akinek oroszlánrésze volt abban, hogy Sopron királyi vár 1277-ben királyi városi rangot nyert, így Sopronnak ő lett az első városbírája. Ennek 1977-ben lesz 700 éves jubileuma!

2. 1273. aug. 7-én II. Otakár cseh király Laa alatt összegyűlt nagy hadseregével átkelt a Morva folyón és megindult Magyarország ellen. Rövidesen elfoglalta Pozsonyt, majd északra fordulva hatalmába kerítette Nagyszombat városát és csapatai elkalandoztak Csejte váráig, amelyet elfoglalni azonban már nem tudtak. Innét visszafordult, Dévény alatt a Dunán vert fahídon átkelt a folyam jobb partjára, majd előnyomulva Mosont és Magyaróvárt, utóbb pedig Győrt vette birtokába, átkelt a Rábán is. Itt a vele szembenálló magyar sereg már mind erősebb ellenállást tanúsított, ezért a cseh király letett arról a szándékáról, hogy tovább törjön előre az ország belseje felé: visszafordulva, a Rábaközön át okt. 3-án Sopron falai alá érkezett. Mivel a vár, amelyet Péter várnagy védett, szépszerével nem adta meg magát, ezért azt seregével körülkerítette és a várfalakat 14 faltörővel kezdte ostromolni.¹⁽¹⁴⁵⁾

A vár védői kezdetben nagy bátorsággal védekeztek, mert bíztak a felmentő magyar seregben, amelyet Héder-nembeli János soproni ispán vezetett. Ez a csapat Lozs és Peresztég mellett valóban sikerrel verekedett, ahhoz azonban gyöngye volt, hogy Sopron várát felszabadítsa.²⁽¹⁴⁶⁾

Mikor nyilvánvalóvá lett, hogy a vár felmentésére segítség nem érkezhetsz, Péter várnagy hajolt a cseh király

megvesztegető ajánlatára, éppen ezért a várvédő várjobbágyokat és a lakosságot igyekezett rábeszélni, hogy hódoljanak meg a cseh királynak. István tímár és testvérei: Péter és Schwärzel (*Suerchel*) a többiek nevében is ennek kerekén ellenmondottak, mire Péter várnagy „bünt bünre halmozva” e három testvért kivégeztette, és az így megrémített várvédők zavarát felhasználva, a várat árulással az ellenség kezére játszotta.³⁽¹⁴⁷⁾ A cseh király kegyes volt a meghódolt várhoz és annak védőihez, amennyiben azzal a kiváltsággal tüntette ki őket, hogy mint az osztrákok, szabadon, békében járhatnak mindenütt a birodalmában, de hűségük biztosítására a legelőkelőbb családok fiait túsokul magával vitte.⁴⁽¹⁴⁸⁾

Sopron teljes 3 éven át volt a cseh király birtokában. Ez idő alatt azonban II. Otakár felett, kit idáig a hadi szerencse elkényeztetett, vészes felhők kezdtek tornyosulni. Még 1273. okt. 1-én a német választófejedelemek Habsburg Rudolf grófot királynak választották meg. Mivel II. Otakár egy éven és egy napon belül Rudolftól nem kérte hűbére megerősítését, 1274. nov. 19-én a német birodalmi gyűlés Nürnbergben őt minden birtokától megfosztotta. Az új királyra, Habsburg Rudolfra várt, hogy ennek a határozatnak érvényt is szerezzen, amit csak háborúval lehetett elérni. Rudolf nem sietett e határozat végrehajtásával, csak 1276. jún. 24-én üzent meg II. Otakár cseh királynak a háborút, és egyben kimondta rá a birodalmi átkot.

69II. Otakár Csehországban várta a támadást. Rudolf azonban a Duna jobb partjára nyomult előre és okt. 18-án Bécs alatt állott, mire a stájer és a karinthiai urak, valamint az osztrákok elpártoltak a cseh királytól,⁵⁽¹⁴⁹⁾ ugyanakkor pedig IV. László magyar király hadserege, szövetségben Rudolffal, Sopron felé közeledett.

Sopron élén Pero halála után a mi Istvánunk állott mint a vár bírása, akinek döntenie kellett, hogy a soproniak túsokul elhurcolt fiaikra való tekintettel ellenálljanak-e a törvényes királyuknak, vagy a túsokat sorsukra hagyva meghódoljanak. Nem volt könnyű a döntés, mivel Istvánnak is Miklós nevű fia és két nővérének is egy-egy fia ott volt a túsok között. Így hát az édesapai szív küzdött a hazaszeretet, a kötelességteljesítés parancsával szemben. Végül is győzött a hazához való ragaszkodás elemi parancsa, melynek hatására a vár kapu megnyíltak, hogy a nemsokára feltűnő királyi lovass csapatokat alattvalói hűséggel és boldog örömmel befogadhassák.⁶⁽¹⁵⁰⁾

Sopronnak ez az elhatározása rendkívül kedvező benyomást keltett mind a fiatal IV. László királyra, mind a környezetében tartózkodó főurakra, akik ellenállásra számítottak. Az önkéntes meghódolás jutalma nem maradhatott el. Ennek a jutalomnak első megnyilvánulása az 1277. jan. 17-én kiadott királyi oklevél volt, amely a lövéri nyilasok másik felét is a soproni várhoz kapcsolta a megfoglyatkozott várvédők gyarapítására.⁷⁽¹⁵¹⁾ Természetesen ezek a várhoz kapcsolt lövérek magukkal hozták a birtokaikat, így nemcsak a mai Lővér nyaralótelep másik részét, hanem a mögöttük elterülő hatalmas erdőséget is. Vajon a mai polgárok, miközben ebben az erdőségben turistáskodnak felüdülés céljából, gondolnak-e arra, hogy ezt a nagyszerű természeti kincset annak a haza iránti töretlen hűségnek köszönhetik, amelyért István tímár és két testvére: Péter és Schwärzel életüket adták, utóbb pedig a túsok hasonlóképpen a vérükkel fizettek? Aligha hinném, hogy bárkinek is eszébe jutna erre gondolni. Most, hogy készülünk a 700 éves jubileumra, elérkezett az ideje annak, hogy minden soproni polgárnak emlékezetébe vessük: ezt a gyönyörű nyaralótelepet és hatalmas erdőségeket – magának IV. László királynak szavai szerint – annak lehet köszönni, hogy 1276 őszén a soproni várvédők nem kímélve meg saját fiaikat, kiket kénytelenek voltak a cseh királynak túsul adni, a soproni várat sértetlenül a magyar királynak visszaadták.

Ezt a királyi kegyet még ugyanabban az évben, 1277. nov. 20-a táján követte a városi kiváltságokat adományozó oklevél kiállítása. A legfontosabb oklevél, amit Sopron hosszú évszázadok folyamán

felmutathat.

3. IV. László király 1277. nov. 11-én Hainburg táján találkozott Rudolf német királlyal, kivel szövetségét a cseh király ellen megújította, majd innét Sopronba vette útját, ahol egy hétig időzött. Ez idő alatt e vár helyzete és állapota is bőséges megbeszélés tárgya volt. Ezeknek a megbeszéléseknek és a várlakók kérésének lett az eredménye annak a latin nyelvű oklevélnek kiállítása, amely eredetiben ma is megvan, a városi levéltárnak féltett kincse. Néhány fontosabb része fordításban így hangzik:

„László, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galicia, Lodomeria, Kunország és Bulgária királya, minden Krisztus hívőnek, aki jelen sorainkat látja, üdvöt a mindnyájunk Üdvözítőjében! E sorainkkal akarjuk mindenki tudomására adni, hogy a mi hűséges soproni polgáraink szívnünk elé járulván tőlünk alázatosan könyörögve azt kérték, hogy mi őket királyi bőkezűségünkől kegyeskedjünk abban a szabadságban megtartani, amelyet a mi drága elődeink, a boldog emlékü dicső magyar királyok, Béla nagyatyánk és István atyánk adományoztak nekik. Mi tehát köteles kegyességből illendő kérésükre hajolván és figyelembe véve azt a kedves hűséget és becses szolgálatokat, amelyet irányunkban fáradhatatlanul e polgárok kifejtettek a soproni várunk megvédelmezésében és minden másban – országunk halálos ellensége, a cseh király ellenében, aki zsenge korunkban sok 70pusztítást és fosztogatást gonoszul elkövetni nem szégyellt, azután sok várunkat is elfoglalt, részint erőszakkal, részint csalárdul –, és akik súlyos szükségtől kényszerítve gyermekeiket a cseh királynak túszokult átadták, de mégis, hogy irányunkban hűségüket megőrizhessék, nem kegyelmezve fiaiknak, az említett várunkat nekünk sértetlenül visszaadták, nem törődve azzal a veszéllyel sem, hogy gyermekeik a cseh király hatalmában maradtak, erre való tekintettel megígértük és megígérjük, hogy e polgárainkat sértetlenül meg fogjuk őrizni abban a szabadságban, amelyet még Magyarország dicső királyai, nagyatyánk, Béla úr és atyánk, István, kiváltságleveleik által adományoztak vagy rendeltek nekik.

Ezenkívül azt akarjuk, hogy ezek a polgárok mentesek és kivételezettek legyenek minden bárónknak, de különösen a mindenkori soproni ispánnak joghatóságától, hatalmától és ítéletétől, olyanformán, hogy a köztük felmerülő nagyobb és kisebb perekben, úgyszintén a vérontásban és az emberölésben e polgárok által minden év Szent György napján közös akarattal megválasztott mindenkori bíró ítélkezék és döntsön a székesfehérvári polgárok, valamint az országunkban élő egyéb vendégek szokása szerint...

Hasonlóképpen akarjuk, ha bárki a nemesek vagy szabad állapotú emberek közül kíván beköltözni a mi soproni várunkba, azt szabadon megtehesse és ott biztonságban lakozzék, és a nemesek birtokaikat az előbb említett polgárok szabadságában megőrizhessék. Ha pedig valaki ebből a várból távozni akar, azt megteheti, ha minden ügyét elintézte, az épületeit eladta, és ha az igazságos földbért megfizette.

Ugyancsak megengedjük, hogy minden hét keddjén minden vámtól mentes szabad vásár tartassék úgy, hogy ezen a napon a mindenkori soproni ispán sem az országunkban lakó idegenektől, sem a polgároktól vámot nem szedhet, azok a kereskedők pedig, akik külföldi országból jönnek be, a szokásos vámot fizessék meg...”⁸⁽¹⁵²⁾

Sopron városának későbbi fejlődését és jelentőségét ennek az ünnepélyes királyi oklevélnek imént kiragadott részei biztosították: a megyeispántól való függetlenség; szabadon választott bírójuk főbenjáró perben is ítélkezik; a szabad beköltözés és eltávozás; a vámmentes hetivásár mint az ipar és kereskedelem legfontosabb előmozdítója.

Mindezeket a pontokat a városi tanács évszázadokon keresztül sértetlenül meg tudta őrizni mindenféle ellentétes áramlattal szemben, így elmondhatjuk, hogy István bíró elhatározása, mikor 1276 novemberében

a túsokat feláldozva a várkapukat megnyitotta a törvényes magyar király előtt, olyan sorsdöntő tett volt, amelyhez foghatóan csupán 1921-ben a soproni népszavazást tekinthetjük.

4. 1971-ben, amikor Sopron egykori nagy polgármesterének, Lackner Kristóf születésének 400. évfordulója volt, Sopron város hálából, nagyon helyesen, kőbe faragtatta mellképét. Úgy illenék, hogy 1977-ben, amikor a várossá fejlődés 700 éves jubileumát fogjuk megünnepelni, István városbíró egész alakját bronzba öntessük. Ennek a szobornak jobb helyet sem lehetne találni, mint az Új utca és a Szent György utca találkozásában lévő kis teret, ahol néhány ház állott, amelyeket az 1944. dec. 6-i légi bombázások elsöpörtek a föld színéről.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Csepregi Horváth E. János: Soproni Társaskör Budapesten (1881–1888)

Csepregi Horváth E. János: Soproni Társaskör Budapesten (1881–1888)

A Budapesten működő Sopron Társaskör 1881. április 7-én alakult meg. Alapszabályait 1881. május 1-én hagyta jóvá a belügyminisztérium 20447. szám alatt. A rövid életkort, alig 7 évet elért egyesület példát szolgáltatott arra, milyen nehéz összefogni a szűkebb szülőföld szétszóródott gyermekeit.

71 Egyébként a társaskör, azaz kaszinó nemcsak a városból toborozta tagjait, hanem kiterjeszkedett az egész vármegyére, sőt azon túl a vonzó központba eső egész vidékre. Résztevői közt találunk más megyékből származókat, sőt kivételesen pestieket is, utóbbiak valószínűleg másodnemzedékesek, és olyanokat, akiket baráti karonfogás vezetett a rokonszenves társaság körébe. Az összeforrasztó tényező meg nem lehetett más, mint a hajdani iskolatársi viszony, amely mindannyiukat a város kultúrájával oltotta be. Természetesen az egyesület nem találhatta pusztán célját az egyhangú klubéletben vagy baráti poharazgatásban; magasabb közérdekű tartalommal is meg kellett tölteni.

Az 1884-ben kibocsátott taggyűjtő ívek egyik példányára a Kör akkor titkára, Csepregi Horváth János,¹⁽¹⁵³⁾ idők múltával ezt jegyezte fel: „Felélesztettük, de nem tudtunk semmire sem menni. Nem volt már semmi összetartás!” Ebben foglalhatjuk össze a Társaskör végzetének alakulását.

Az előzményekről és a megalakulásról nincsenek különös adataink. Okmányok alig készültek, csupán a kaszinójellegű összejövetel indult meg. Az alapítók dr. Hoffmann Pál²⁽¹⁵⁴⁾ elnöke és vezetése alatt bocsátják ki felhívásukat ezzel a szöveggel: „Alulírottak felkérjük mindazon fővárosi lakosokat, akik egy Soproni társaskörnek Budapesten leendő alakulására szövetkezni hajlandók”, az Arany Sas vendéglő különtermében jelenjenek meg. Aláírói Hoffmannon kívül dr. Zsivora György,³⁽¹⁵⁵⁾ ítéltáblai tanácselnök, Péterfy Sándor⁴⁽¹⁵⁶⁾ és Kurz Sámuel tanárok, dr. Hauer Sándor ügyvéd, valamint Falvay Antal⁵⁽¹⁵⁷⁾ tanár. De később többen is jelentkeznek. A Társaskör alapszabályai különleges rendelkezéseket nem tartalmaznak. „Tagja lehet minden olyan feddhetetlen jellemű egyén, a ki a Soproni Társaskör s annak céljai iránt érdeklődik.” Helyi korlátozások, kizáró meghatározások tehát nincsenek. Célkitűzései kétirányúak: „1. Anyagi és erkölcsi támogatása azon társaskör tagjai által ajánlt ifjaknak, a kik Budapesten továbbképzetésük céljából tartózkodnak; 2. A társas érintkezésnek létesítése s fenntartása a társaskör tagjai közt, azonban az egyesület pénztárának igénybevétele nélkül.” A 2. pont a szokott kaszinói tevékenység alapjait veti meg. Figyelemreméltó azonban az 1. pont, mert ez szociális, vagy mint akkoriban

mondták, „humánus” feladatot tűz ki működésük elé. Nagyon korszerű kívánság volt ez akkoriban. Megindult és folyt a versenyfutás a nagyváros és vidék közt a kibontakozó értelmiségi középosztály kereteinek megszállására. A vidék szorongva érezte, hogy előnyversenybe került, hol tehetségeinek gátakat kell elhárítaniok, hogy a társadalmi kiválogatás keretében a nagyvárost ellensúlyozhassa. Amint később látjuk, a 4 §-nak ez az 1. pontja lesz az a fogantyú, amellyel a tagokat a Társaság életének meghosszabbítására ráveszik. Ennek a szempontnak a felkarolója Csepregi Horváth János, aki a társadalmi kiválogatás hasonló hajszálcsovein, nehéz küzdelmek után kerül fel a főváros életébe és veti meg itt a lábát.

72A különféle tagsági díjakat az alapszabály nem szabta magasra. Rendes tag lehetett minden Budapesten tartózkodó, önálló egyén, ha évi 2 forint „tagságdíjat” fizet. Az alapító tagok 50 forintos tagságából azonban alapot kellett létesíteni. Ennek csak kamatait használhatták fel. Mint említettük a Társaskör 1881-től 1883-ig terjedő első szakaszának nem sok nyoma maradt. Az 1883. április 21-én tartott rendkívüli közgyűlésen méltó jellemzést adott a pangásról Horváth, aki az első jelentkezők közül való, választmányi tag, és így jól ismerhette a viszonyokat. A vezetőség megbízásából, bár nem szíve szerint, ő számol be a sikertelenségről és a belső élet bajairól. Elmondja, hogy a társas összejövetelekre 3–4-en jártak el, az ösztöndíjasok anyagi segélyezése és erkölcsi támogatása pedig tökéletesen abbamaradt. Mindezt a tisztikar lanyha magatartásának tulajdonítja. Nincs tehát értelme, hogy a Kört továbbra is fenntartsák. Beterjeszti a választmány 1883. évi április 15-i üléséről, hivatalos megbízásból a feloszlásra vonatkozó javaslatot. A feloszlási indítvány ezen, a budapesti Holzward-féle vendéglőben tartott közgyűlésen határozattá is válik. Megjegyezzük, hogy ez a közgyűlés az április 15-re összehívott, határozatképtelen ülés megismétlése volt. Mindkettőn 10–10 tag vett részt és döntött az egyesület sorsáról, amellet, hogy az ülés összehívása körül súlyos alaki hibák történtek. Ez az összevisszaság nem is csodálható, hiszen a Társaskörnek nincs gazdája. Titkára, akinek neve sem rögződött, Budapestről eltávozott, lemondott és tisztét nem töltötték be újra. Romokat kellett tehát csak eltakarítani.⁶⁽¹⁵⁸⁾

Az érdektelenségbe fulladt közgyűlés végül határozott az egyesületi vagyon hova fordításáról is, és úgy intézkedett, hogy azt átadja a Soproni Irodalmi és Művészeti Körnek, mivel ez „a társas közszellemet nem csak felébresztette, hanem folyton ébren is tartja és fejleszti.” Az idevonatkozó döntésről szóló értesítést a közgyűlési jegyző, mert Horváth akkor csak, mint ilyen működött, megszerkesztette ugyan, de – úgy látszik – Tomsich Bertalan elnök címére nem adta postára, mert vagy nesztét vette a tagok lázadásának, vagy ennek tüzet épen ő gyújtotta fel, hogy megmenthesse a Társaskör általa sokra tartott ösztöndíjazási programját. Az egyesületi forradalom légüres térben indult meg. Érthető, hiszen az április 21-én tartott közgyűlés csak a valódi helyzetet szentesítette. Hoffmann Pál elnök nem is hajlandó tovább foglalkozni a Társaskör ügyeivel. A belügyminiszterium leiratát később nem is veszi át.

Az ellenzék fő mozgatója Falvay Antal mellett Horváth, ami kitűnik abból, hogy minden fogalmazvány az ő keze írása, tehát ő szerkesztette azokat. Igaz ugyan, hogy 1883-tól kezdve jóformán az összes okmányok rá emlékeztetnek. Az ellenzék, jelen esetben a széthullott és lomha tagtestület többsége a feloszlást a hatóságoknak jelentő beadványra fellebbezéssel válaszol (május 8-i kelettel). Hivatkozik az alapszabályok rendelkezéseinek meg nem tartására. Ez volt a sebezhető pont, mert a lényeges különben, hogy az egyesület sorsa felől csekély számú tag döntött. A közgyűlésen így is hárman a Kör további fennmaradása mellett foglaltak állást (Talabér Dezső, Vághi Lajos magánzó és Matavovszky Béla kir. tanfelügyelő), ami azonban nem változtathatott a helyzeten. A valóságban azzal az érveléssel forgatták ki a feloszlató határozatot, hogy a vezetőség nem tartotta be a közgyűlés összehívására és meghirdetése határidejére vonatkozó rendelkezéseket. A fellebbezési beadvány indokolása azonban bőven kitér arra is, hogy a Társaskör megszűntével humánus feladata, a tanulmányaikat folytató tanuló- és iparosifjak támogatásának lehetősége

is veszendőbe menne. Mint látjuk, ez a cél mindinkább hangsúlyt kap.

73A feloszlásra vonatkozó felterjesztés azután a belügyminiszteriumból a főváros IV. kerületi elöljáróságához kerül véleményezés végett. Az elöljáróság tájékozódni akar, de nem tud mást megidézni, mint Horváthot, a közgyűlési jegyzőt. Ő pedig csak az alaki hibák elkövetését igazolhatja.

A június 4-i kihallgatás után nemsokára megszületik a miniszteri döntés is. Érvényteleníti a feloszlató határozatot. Az ezt közlő leíratot azonban nincs, aki hivatalosan átvegye. Nemcsak az elnök tagadja meg ezt, hanem Hauer Sándor, az alelnök is. Végül Falvaynak kézbesítik. Ezzel kezdetét veszi a Kör újjáélesztése, működésének második szakasza.

A fej nélküli testület 1884. február 18-án megkísérel közgyűlést tartani, de csak a következő alkalommal, március 3-án válik határozatképesé. Az ülést Falvay Antal vezeti. Egyhangúlag kimondják, hogy a Társaskört „próbaként” továbbra is fenn kívánják tartani, de működésük gerince már nem társas összejövetelek rendezése, hanem „a Sopronmegyei ifjak anyagi segélyezése és pártfogása” lesz. A titkári tisztet ideiglenesen betöltő Horváth beszámol arról, hogy a Társaskör élete a valóságban egy pillanatra sem szűnt meg, mert a közgyűlési határozattól függetlenül tovább folytak az összejövetelek, de a feloszlási beadvánnyal és a miniszteri leírat át nem vételével olyan huzavona keletkezett, amely elállította Kör vérkeringését. Az új tisztikar élére Falvay Antal kerül elnöknek. Alelnökök lesznek: Erdélyszky Mihály tanár, az egyik kétkedő és Balskovich Ödön kereskedelmi miniszteriumbeli tisztviselő. Csepregi Horváthot most már véglegesen titkárnak választják. A pénztárosi teendőket továbbra is a jelen Brocskó Lajos⁷⁽¹⁵⁹⁾ gondnok vállalja, aki a Társaskörben folyamatos működésével az állandóság megszemélyesítője. A választmány 12 tagot számlál. Köztük több, később országos hírre szert tett névvel találkozunk.

A Soproni Társaskör, mint kaszinó nem nyújthatott sokat tagjainak. Fiatal pályájuk kezdetén álló emberek sereglettek köréje. Ugródeszkának alig használták. Akkor még egyedül Hoffmann Pál kimagasló személyiség, de már cserbenhagyta őket. Egyébként a tagnévsorban szereplő előkelőségek csak nevüket meg forintjaikat adják. A Társaskör ennek ellenére igyekszik szerény kedvezményeket nyújtani tagjainak. Megkísérli, hogy az 1885. évi Országos Kiállításra tiszteletjegyeket szerezzen, de csak kedvezményes belépőket kap. Ez is valami. Kirendeltséget, irodát akar szervezni ez alkalomra, amely azután pártfogásba venné az érkező soproniakat, szállást szerezne nekik, kalauzolni őket a helyszínen. Május 7-én testületileg képviselteti magát a Sopron megyei születésű író, Franburg Adolf⁸⁽¹⁶⁰⁾ temetésén. Majd 1884. november 8-án kedvelt társastanyáján, a ferenciek bazárjában működő Holzwart-féle vendéglőben⁹⁽¹⁶¹⁾ estélyt, bált rendez. Ennek megszervezésével a tevékeny és vállalkozó Brocskó Lajost bízzák meg.

Az úgynevezett „humánus” célt is becsülettel szolgálják. Két pályadíjat tűznek ki 25–25 forintos összegben, de ezt a számot, mivel tíz kérvény érkezik be – Odor Rudolf miniszteri osztálytanácsos indítványára –, a választmány háromra emeli fel. A május 16-án tartott választmányi ülés az ösztöndíjakat ki is osztja Ferstl Lajos műegyetemi hallgatónak, Laubhaimer Géza budapesti törvényszéki díjnoknak, Steiger Frigyesnek, a budai polgári iskola tanítóképezde hallgatójának, akik mind Sopron város szülöttei. A pályázók között akadtak a megyéből, sőt a szomszédos vármegyékből származók is, de csak olyanok, akik iskoláikat Sopronban végezték. Később – olvassuk majd a jelentésekben – a segélyezettek száma 4-re emelkedett és többeket „correpetitori és nevelő álláshoz juttattak”. Az 1884. év tehát eredményesen végződik. Évi jelentés számol be a sikeres működésről. Meglátszott, hogy agilis, tevékeny ügyvezető vitte a Társaskör dolgait.

74Az utolsó választmányi ülés jegyzőkönyvét 1885. március 25-én veszik fel. Ezen az ülésen főként az

Országos Kiállítás támogatásának részletkérdéseivel és a közgyűlés időpontjával foglalkoznak. Vele az iratok folyamatossága megszűnik. Okmányok híján nem lehet megállapítani, hogy az április 14-ére összehívott közgyűlést egyáltalán megtartották-e? Újfént ráborul a Társaskörre a haldoklás csendje.

Hogy mi történt az 1885-től számított nem egész három év alatt, azt az 1888. november 3-án tartott rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyve világítja meg. Tiszta alakszerűség, ami itt lebonyolódik. Beszámolót már nem is az elnök vagy a titkár tart, hanem a derék Brocskó Lajos pénztáros, kizárólag pénzügyekről. Másról nem lehetett megemlékezni. Elmondja, hogy az utóbbi időben a tagsági díjakat már senki sem fizette be, tehát a Társaskör anyagi alapja végleg megingott. A Társaskört egyszerűen feloszlottnak nyilvánítják. A közgyűlés határozatát a belügyminiszterium 1889. február 4-én 8117/VII. szám alatt tudomásul veszi, és erről Falvay Antalt a főváros tanácsa értesíti. A Társaskör vagyonának maradékát, 183,27 forintot a Tanítók Eötvös Alapja kapja. Péterfy Sándor tanárt a Soproni Társaskör választmányi tagját, aki egyúttal az alap elnöke, értesítik a pénz kiutalásáról.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Domonkos Ottó: „Múzeumi Hónap” Sopronban (1963–1972)

Domonkos Ottó: „Múzeumi Hónap” Sopronban (1963–1972)

A tizedik éve megrendezésre kerülő „Múzeumi Hónap” a múzeum éves munkájában jelentős helyet foglal el. Az 1962-ben országosan megrendezett és meghirdetett Múzeumi Hónap még csak felkészülésre serkentette a soproni múzeumot. Ugyanis a Fabricius-ház megszerzése, ebben az évben, a régészeti gyűjtemény költöztetését és az új állandó kiállítások megrendezését, szervezését tette elsődrendű feladattá.

A Múzeumi Hónap meghirdetése a múzeumok belső munkájának megismertetésére, a népművelési feladatok fokozására, újabb múzeumlátogató rétegek megnyerésére irányult. Egyúttal a múzeumok munkájának jelentőségét, a közművelődésben való szerepének felismerését, bizonyítását is jelentette a program. A múzeumokat sok helyen csak öncélú intézményeknek tekintették, mint amelyek csak a múlttal foglalkoznak, nem segítik a ma kérdéseinek a megoldását. Bizonyos, hogy voltak múzeumok, amelyek alapot adhattak az ilyen vélemények kialakulására, a legtöbb múzeum azonban személyi és anyagi lehetőségei között tudatosan törekedett a múzeum anyagának közzétételére, a helyi művelődés és helytörténet fontos központjává válni. Ez annál is inkább tény, mivel a magyar múzeumok 1950-ben bekövetkezett államosítása után a központi irányítás azonnal megkezdte a régi szemléletű kiállítások átrendezését a jelentősebb múzeumokban. Így a kiállítások vezérfonala a társadalmi fejlődés tudatos bemutatását, a törvényszerű változás és fejlődés szemléltetését a marxizmus szellemében írta elő. Az új kiállítások megvalósulása a szakemberek szemléletében is változást hozott, de egyúttal közvetlen kapcsolatba is került a múzeumok anyaga a marxista oktatásnak fokozatos fejlődést tárgyaló fejezeteivel, a

történelmi materializmussal. Az őskori kultúráktól kezdve mutatták be ezek a kiállítások a termelőeszközök fejlődését, és ilyen alapon értékelték az egyes társadalmi változásokat, a fejlettebb eszközökkel rendelkező népcsoportok térhódításait stb.

A soproni múzeum mindig a jelentősebbek közé tartozott, és így az új elvek megvalósítására az első között került sor múzeumunkban. Ennek Csatkai Endrében a legkedvezőbb személyi feltételei is adva voltak. Talán a vidéki múzeumok között elsőnek ismerte fel azt, hogy az általános fejlődési vonal bemutatása mellett a részletek kidolgozására és közzétételére a legalkalmasabb a különkiállítások módszere. 1947 ⁷⁶és 1963 között több mint 80 különkiállítást rendezett, szinte kizárólag a múzeum és a városban található műkincsek anyagából. Tehát a Múzeumi Hónap céljának és elveinek első hivatalos meghirdetésekor itt már 15 éves gyakorlata volt. Ebben a munkában természetesen a múzeum munkatársai mind részt vettek, és így sem szemléletükben, sem gyakorlatukban nem okozott különösebb nehézséget az országos mozgalomhoz való csatlakozás.

1. kép. Schumtzer Jakab (1753–1813) tanulmányfeje (Adorján Attila felvétele)

A helyi adottságok azonban jelentősen befolyásolják a múzeum éves munkájának elosztását. A Soproni Ünnepi Hetek fellendülése nagyjából egybeesik a Múzeumi Hónappal, sőt Sopronban mindkettő egy azonos évben, 1963-ban vette kezdetét. A múzeum tehát arra is törekedett, hogy a június–júliusban tartott városi rendezvényekre, vagy már azt megelőzően újdonsággal jelentkezzen. Így pl. állandó kiállításai szinte mind tavasszal vagy közvetlenül az Ünnepi Hetek előtt nyíltak meg, tehát a múzeumi munka legreprezentatívabb eredményei nem a Múzeumi Hónap keretében kerültek a közönség elé. Ennek ellenére úgy vélem, hogy a

tízéves munka summázásakor jelentős eredményekről számolhatok be.

1963–1972 között kerekén ötven kiállítást rendeztünk, amelyből 23 esik az októberi Múzeumi Hónap idejére. Ez a belső munka évközi menetét tekintve arányosnak mondható. Tervszerű és tartalmas munka eredményei voltak ezek a kiállítások. Azt a régi hagyományt igyekeztünk erősíteni, hogy elsősorban a helyi múzeumi anyag kerüljön feldolgozásra és bemutatásra. Ez természetesen több és alaposabb munkát jelentett, mint kész vándorkiállításokat fogadni, ki- és becsomagolni. A Múzeumi Hónapot alkalomnak tekintjük arra, hogy a belső feldolgozás eredményeit mindenki számára érthetően bemutassuk, a gazdag raktári anyagot hozzáférhetővé tegyük a látogatók számára is.

Az 1963–65 között megnyílt új állandó kiállítások egy sor tanulsággal is jártak az egyes korok anyagának szükséges kiegészítésére vonatkozóan. Meggyorsultak a városban és környékén folyó ásatások, kedvezően alakultak vásárlási lehetőségeink (az utóbbi években jelentősen romlottak), körvonalazódtak távlati terveink és feladataink a város 700 éves jubileumával kapcsolatban. A kijelölt néprajzi, helytörténeti, régészeti és művészettörténeti gyűjteményfejlesztési célok fokozatos megvalósítása rendkívül jelentős anyaggyarapodást eredményezett minden gyűjteménycsoportban. A feldolgozásnak folyamatosnak kell lennie, hogy az új állandó kiállítások már ezek eredményeire épülhessenek 1973–77 között. Egy-egy résztéma alapos feldolgozását tűztük magunk elé, amely számbaveszi a meglévő anyagot és értékeli, kijelöli a még szükséges kiegészítéseket, az eredményeket pedig a Múzeumi Hónap keretében kiállításon, előadásokon, majd ezt követően tudományos publikációkban tesszük közzé a Soproni Szemle, az Arrabona, Ethnographia, Néprajzi Értesítő, Archeológiai Értesítő, Műemlékvédelem stb. hasábjain.

Az ilyen téma-összefoglaló kiállítások közül kiemelkedik a Brennbergbányán 1968-ban megnyílt bányatörténeti és munkásmozgalmi együttes. Öt évvel korábban határoztuk el egy kis bányász emlékmúzeum létesítését. Nagy szorgalommal folyt a munkásmozgalmi emlékek gyűjtése, írott és tárgyi anyagra kiterjesztve a figyelmet, sőt ezt még egy, a századfordulóra jellemző bányászlakás berendezési tárgyaival is bővítettük. A megnyitás a KMP megalakulásának 50. évfordulójához kapcsolódott, tekintve, hogy az egykori Sopron megye területén a legjelentősebb munkásmozgalmi múlttal és szervezettséggel a bányászok rendelkeztek. A munkásmozgalmi évfordulókkal kapcsolatban egy sor olyan forrás és visszaemlékezés került begyűjtésre, amely megkönnyítette pl. az 1905-ös oroszországi forradalom, majd pedig a Nagy Októberi Forradalom hatásának megyebeli felmérését, értékelését. Hasonló módon gazdag anyag került feldolgozásra a Magyar Tanácsköztársaság soproni és Sopron megyei történetére vonatkozóan. Mindezek a témák nemcsak a város központi rendezvényeinek voltak fontos megnyilvánulásai, hanem mindegyikből készült vándorkiállítás is a soproni járás számára. Kisebb kiállítás indult vándorútra a KMP történetéről. A sokféle megjelent kisebb adatok egyesítését és értékelését végezte el a közelmúltban megnyílt kiállítás (a Művelődési Ház előcsarnokában) a második világháború alatti antifasiszta mozgalmakról. Nagyon tanulságos kép rajzolódott ki belőle a németellenes magatartás sokféleségéről és sajnos szervezetlenségéről is.

2.kép. A brennbergi bányamúzeum megnyitása 1968 (Adorján Attila felvétele)

78A helytörténeti kutatás 25 éves eredményeit foglalta össze az e című kiállítás a Fabricius-házban, jelentős helyet biztosítva a római kori város továbbélése kérdésének az ispáni vár helyének meghatározására. A várostörténet két rendkívül fontos problémája tárgyi bizonyítékokkal kerül a nagyközönség elé, túlnöve jelentőségén is.

Rendkívül sok összehasonlító anyag felhasználásával került értékelésre és bemutatásra a XV–XVIII. századi kályhacsempe anyag. A dunántúli és ausztriai kapcsolatokon túl a városi polgárság életmódjába betekintés mellett a kor divatjával való lépéstratását, a magyar városok között előkelő rangját is bizonyította. Részleteiben meghatározta a „köznép” és módos polgárság által használt típusokat, a készítési központokat stb. A kérdésről készült tanulmány az Arrabonában kerül közlésre.

Néprajzi vonatkozásban hasonló vállalkozás a most látható kiállítás: „Népművészet I.: A vallásosság népies emlékei”. A bemutatott szobrok, festmények, házi áldások, szentképek, valamint a kézműipar által sokszorosított vallásos tárgyú készítmények (mézeskalács, emlékkorsók, viaszbábuk stb.) a hagyományos paraszti életforma szerves részét képezték. Nagyon tanulságos, hogy tömeges terjedésük, témájuk ellenére is árucikk jelleget öltött, párhuzamosan a parasztság lakáskultúrájának gazdagodásával, az ipari termékek jelentőségének növekedésével egyidőben. Az eredeti kegyszobor vagy kép másolatainak ezrei terjedtek el kisebb-nagyobb változatokkal. Természetesen egyedi alkotásokkal is találkozunk, melyek egyéni ízléssel

valóban a népművészet alkotásainak tekinthetők. Az egyes típusok előképeinek felkutatása művészettörténeti feladat, amelynek megoldása részben megtörtént, részben folyamatban van.

Az iparművészet területéről kiemelendő a „Nyugat-Magyarország könyvművészete” című kiállítás, amely Sopron, Győr és Vas megye könyvkötő központjainak termékeit, céhes fejlődését és művészeti kapcsolatait mutatta be együttesen. Öröm volt látni a soproni anyag gazdagságát, kiemelkedő jelentőségét.

A képzőművészetek köréből a „Védett műkincsek Sopronban”, valamint „A múzeum barokk rajzai” szolgáltatott alkalmat számbavételre, illetve feldolgozásra. Az utóbbi együttes néhány darabjának meghatározását Csatkai Endre a Soproni Szemlében tette közzé. A soproni járás műemléki értékű szobrainak felmérése éppen az idei Múzeumi Hónap alkalmával készült el. Igaz, hogy csak két tablóval szerepel a kiállításban, de feldolgozása folyamatban van. E 17–19. századi anyag ismerete nagyban elősegíti majd a soproni kőfaragás történetének feldolgozását és művészettörténeti értékelését. A fertőrákosi volt püspöki kastély néhány termének ideiglenes múzeumi hasznosítása tette szükségessé az épület építéstörténetének rövid összefoglalását. A díszes termekben elhelyezett iparművészeti tárgyak mellett, a folyosókon és egy kisebb szobában bemutatott vázlatos falutörténet és tárgyi emlékei jó kontrasztját adják a győri püspökség egykori fényűzésének.

Kiállításainknak egy másik csoportját képezik azok, amelyek a város aktuális évfordulóihoz kapcsolódnak vagy pusztán csak ismeretterjesztési célokat szolgálnak. Ilyen volt pl. a Zeneegyesület 140. évfordulója, Liszt Ferenc születésének 150. évfordulója. Ezek részben már ismert anyaggal emlékeztek meg e fontos dátumokról. A közvetlen ismeretterjesztést szolgáló képzőművészeti, iparművészeti kiállításoknak is mindig nagy sikerük volt, hogy csak a nyugat-magyarországi kapcsolatokban igen gazdag „Habán kerámia”-t említsem.

Külön kell szólni a műemléki kérdésekről. 1971-ben hivatalosan bővült a program „Múzeumi és Műemléki Hónap” megjelöléssel, kifejezve a törekvést a két terület szorosabb együttműködésre, a szükséges propaganda fokozására. Ezen a területen megint csak szép hagyományokkal rendelkezünk, hiszen a soproni múzeum már 1964-ben, az OMF Soproni Kirendeltségének művészettörténészével „Sopron város műemléki helyreállítása” címmel dokumentációs kiállítást rendezett. Ismertettük a rekonstrukciós helyreállítások eredményeit, a következő évek feladatait. A kiállítás soproni üzemekben is körbejárt, így a Zárgyár, Öntöde, Asztalosárugyár, Sörgyár, Ruhagyár, Pamutipar, Selyemipar és a Határország kultúrhelyiségeiben került bemutatásra. ⁸⁰Az anyag a járás területén megfordult Ágfalva, Balf, Fertőrákos, Újkér és Lövé községekben. 1967-ben pedig a „Soproni járás műemlékei” címmel került összesítésre egy stíluskorszakokat járási anyaggal dokumentáló kérdéscsoport. Azt reméltük, hogy a román, gótikus, reneszánsz, barokk és kalsszicista stílusú helyi emlékek megkönnyítik részben az iskolai oktatást, másrészt elősegítik a kérdés iránt érdeklődők stílusismereteinek bővítését, biztonságot nyújtanak esetleg hiányos ismereteik kiegészítéséhez. 1972 októberére terveztük, a magyar műemlékvédelem centenáriumának tiszteletére a várostoronnyban a soproni veduták sorozatban való bemutatását és a római romokat védő épületben egy, a római kori városkapu környékének életét érzékeltető kiállítás megnyitását. A terv az építkezések elhúzódása miatt csak 1973-ban valósul meg.

3.kép. XV–XVIII. századi kályhacsempék (1971). Adorján Attila felvétele

4. kép. Liszt Ferenc emlékkiállítás (1971). Adorján Attila felvétele

Kiállítási tevékenységünket a továbbiakban is a fentiek szerint folytatjuk, mert úgy véljük, hogy a múzeum másik fontos feladatát, a népművelést, szintén csak a tudományos munkára alapozva végezheti a kor színvonalán.

A Múzeumi Hónap előadásait tíz év óta a TIT keretében tartjuk, annak klubjában. Általában 4–5 előadásra került sor változó érdeklődés mellett. Volt év, amikor száz fős átlagot könyvelhettünk el, az átlag azonban 30–40 fő körül mozog. Általában az olyan előadások voltak jobban látogatottak vagy éppen zsúfoltak, amikor a szemléltetést is meghirdettük. A diapozitív, mozgófilm nagy vonzerő. A klub méretei azonban egy kicsit szűknek bizonyultak, illetve kívánatos volna nagyobb közönséggel ismertetni a múzeum eredményeit, hiszen ezek az előadások a honismeret, várostörténet stb. köréből kerülnek ki. Az előadók mindig lelkiismeretesen felkészültek, maguk is élvezték a feladatot, hiszen legtöbbször kedvelt kutatási feladataikról számoltak be. Általában szerencsésen megtalálták a színvonalas népművelésben használatos **81** kifejezésmódot, és így nem a szakma tolvajnyelve volt az uralkodó, hanem a közvetlen ismeretközlés.

Az előadások témája sokszor az éppen megnyílt kiállításához kapcsolódott, vagy újabb ásatási eredményeket közölt, a múzeum terveiről, gyűjteményeinek általános helyzetéről, fejlesztéséről, aktuális évfordulók, személyiségek tevékenységéről, életéről szólt. Mindig igyekeztünk szemléltető anyagot is használni a téma élvezetesebb és jobb megértése érdekében.

5. kép. Emléktábla az Előkapu 11. sz. ház falán (1971). Adorján Attila felvétele

Úgy tűnik azonban, hogy ilyen irányú munkánk akkor válhatna teljes értékűvé, ha a múzeum saját előadóteremmel rendelkezne. Ott az eredeti tárgy bemutatása, ⁸²mint az előadás szemléltető anyaga, minden nehézség nélkül megoldható volna. Bízunk benne, hogy az elkövetkező években sikerül egy 60–80 fős terem biztosítanunk az előadások számára, ahol a megfelelő technikai felszereltség mellett az előadások száma is szaporítható volna. Meg kell azonban jegyezni, hogy a 4–5 múzeumi hónapi előadás mellett évente még 25–30 más előadást is tartanak a múzeum munkatársai üzemekben, a KISZ-ben, iskolákban és

a TIT-ben is.

A Múzeumi Hónap sikere a múzeum minden dolgozójának szívügye. A szűkös anyagi ellátottság az évek során rákényszerített bennünket arra, hogy a technikai kivitel is elsajátítsuk, bizonyos dekoratív munkákat szintén magunk végzünk. Így egy-egy kiállításon együtt dolgozott a néprajzos, a történész, a régész, restaurátor, hivatalsegéd, jóllehet a téma pl. műemléki anyag volt. Mindenki segíti a másik kiállítási vállalkozását, örülünk egymás sikereinek. Úgy vélem, hogy az ilyen jellegű összefogás segíti a jó kellektíva kialakítását, az új munkatársak beilleszkedését, biztosíték a következő évek még nagyobb feladatainak sikeres megoldására:

Kiállítások:

- 1963 Védett műkincsek Sopronban
- 1964 Sopron műemléki helyreállításai (Dávid Ferenc, OMF)
- 1965 A múzeum antik kályhái (állandó kiállítás)
A múzeum barokk rajzai
- 1966 Fejezetek a munkásmozgalom történetéből
300 éves a Berzsenyi gimnázium könyvtára
A Sopronharpácsi Kutató Intézet munkája
- 1967 A soproni járás műemlékei (Dávid Ferenc, OMF)
A fertőrákosi volt püspöki kastély története
A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása Sopron megyében
A NOSZF hatása Sopron megyében (vándorkiállítás)
- 1968 A brennbergi bánya és mozgásmozgalom története
Fertőrákos vázlatos története
A KMP megalakulása és tevékenysége Sopron megyében
- 1969 Nyugat-Magyarország könyvművészete (az Iparművészeti Múzeummal közösen)
140 éves a Soproni Zeneegyesület
A soproni járás a Tanácsköztársaság idején (vándorkiállítás)
- 1970 A helytörténeti kutatás 25 éve Sopronban
- 1971 A habán kerámia (Iparművészeti Múzeum)
XV–XVIII. századi kályhacsempék Sopronban
Liszt Ferenc emlékkiállítás
- 1972 Zsolnay-kerámia (Iparművészeti Múzeum)
Népművészet I.: A vallásosság népies emlékei
Antifasiszta mozgalmak Sopronban a második világháború alatt

Előadások:

- 1963 Csatkai Endre: A soproni műgyűjtés története
Domonkos Ottó: Sopron megye népművészete
Nováki Gyula: Vaskohászati emlékek Sopron környékén
- 1964 Csatkai Endre: Soproni képrombolók

- Dávid Ferenc: Sopron műemléki helyreállításai
 Nováki Gyula: Ásatásaink újabb eredményei
 Környei Attila: A XX. század irodalmának és képzőművészetének kapcsolatai
- 1965 A Soproni történelem és rajz szakos általános iskolai tanárok továbbképzése keretében:
 Tomka Péter: Sopron és környéke régészeti emlékei
 Domonkos Ottó: A soproni céhek emlékei
 Környei Attila: A múzeum helytörténeti kiállítása
 Domonkos Ottó: A múzeum népművészeti anyaga
- 831966 A soproni járás történelem és rajz szakos tanárainak továbbképzése az előző évi megosztásban:
 Domonkos Ottó: Sopron műemlékei (Ágfalva, Fertőrákos)
 Környei Attila: Sopron műemlékei (Balf, Újkér, Lövő)
- 1967 Domonkos Ottó: Sopron megye népviseletei
 Tomka Péter: Újabb ásatások eredményei
 Környei Attila: A NOSZF hatása Sopron megyében
- 1968 Domonkos Ottó: A soproni múzeum újabb eredményei
 Környei Attila: A polgári demokratikus forradalom és a KMP
 Környei Attila: A polgári demokratikus forradalom és a KMP (KISZ)
 Tomka Péter: Az avarok temetkezési szokásai
- 1969 Domonkos Ottó: A soproni mesterségek művészete
 Tomka Péter: A IX. század kérdései
 Környei Attila: Politika és kultúra a század eleji Sopronban
 Környei Attila: Sopron felszabadulása (Richards-gyáregység)
- 1970 Domonkos Ottó: A soproni múzeum 25 éve
 Póczy Klára: Sopron római kori topográfiája
 Dávid Ferenc: Sopron településtörténete
 Környei Attila: Újkori kutatások Sopronban
- 1971 Katona Imre: A habán kerámia
 Dávid Ferenc: Sopron műemléképítésze
 Domonkos Ottó: Népi műemlékek
 Görömi János: A középkori régészeti feltárások újabb eredményei
 Környei Attila: Helytörténeti kutatásunk újabb eredményei
- 1972 Dávid Ferenc: Népies szobrok
 Gömöri János: Sopron környéki vaskohók
 Laczkovics Emőke: A nő a nagycsaládban
 Környei Attila: Antifasiszta mozgalmak Sopronban a második világháború alatt
- Emléktábla avatás 1971-ben Csatkai Endre volt lakóházán (Előkapu 11.).

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1972. évre

Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1972. évre

Sopron 1972. évi bibliográfiáját a tavalyi kilenccel szemben tíz tudományterületre bontottam. Az irodalmi ismertetések öröndetesen megnövekedett, illetve állandóan növekvő mennyisége tette ezt célszerűvé.

Az adatgyűjtés munkájában Csapody István, Kubinszky Mihály, Mastalir Ernőné, Mollay Károly, Palásti Kálmán és Papp István segítettek. Az egyeztetés, osztályozás, válogatás és leírás munkáiban Mastalir Ernőné nyújtott nagy segítséget. Munkájukért, készségükért ezúton is köszönetemet fejezem ki.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1972. évre / ÁLTALÁNOS MŰVEK

ÁLTALÁNOS MŰVEK

Beszámoló az Országos Műemléki Felügyelőség 1970–1971. évben végzett munkáiról. Műemlékvédelem XVI, 1972, 193–207. p.

Bráz János: Diákszeminárium Sopronban. Egyetemünk V, 1972, 19. sz. 6. p.

Csomor Tibor: Magyarország. Honismereti bibliográfia. I. Bp. 1972, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 955 p.

84 Domonkos Ottó: A Liszt Ferenc Múzeum 1971. évi munkája. SSz. XXVI, 1972, 367–368. p.

Faller László: A magyar műemlékvédelem bibliográfiája 1966–1969. Vö. Magyar műemlékvédelem 1969–1970. 451–469. p.

Garád Róbert: Beszámoló a Sopron város közfürdő helyzetével foglalkozó ankétról. Sopron, 1969. február 26. Vö. Vitális György (Szerk.): Hidrológiai tájékoztató 176–177. p.

Gunda Mihály (Főszerk.): A MTESZ Sopron Városi Szervezete 20 éves működése 1952–1972. (Sopron, 1972, Erdészeti és Faipari Egyetem Jegyzetsokszorosító Részlege). 113 p.

Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1971. évre. SSz. XXVI, 1972, 86–91. p.

Horváth Zoltán: A Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltár (Sopron) 1971. évi munkájáról. SSz. XXVI, 1972, 182–183. p.

- Király Pál: Burgenlandi tanulságok. Erdőgazdaság és Faipar 1972, 8. sz. 8–9. p.
- Kovács János: Születőben a világ első alumíniumipari múzeuma. Életünk 1972. 1. sz. 60–63. p.
- Lászlóffy Woldemár (Szerk.): A Fertőtáj bibliográfiája. (Bibliographie des Neusiedlersee–Gebietes). Győr, 1972, Győr–Sopron megye Tanácsa. 294. p.
- Lengyel György: Együtműködési szerződés az Erdészeti és Faipari Egyetem, valamint az Erdészeti Tudományok Intézet között. Az Erdő XX, 1972, 183–184. p.
- Márkát jelent a FORFA. Erdőgazdaság és Faipar 1972, 5. sz. 15–16. p.
- Maros Dénes: Fényben tündöklő firmák. Soproni diákhagyományok. Népszabadság XXX, 1972. nov. 19.
- Rácz Gáborné (Szerk.): A soproni gyógypedagógia évkönyve. Kiadja a (soproni) Foglalkoztató, Kisegítő Iskola és Nevelőotthon. Sopron, 1972, TIT. 97 p.
- Szabó Lajos: A Liszt Ferenc Művelődési Központ 1970/71. évadja. SSz. XXVI, 1972, 81–83. p.
- Tanévnyitó az Egyetemen. Erdőgazdaság és Faipar 1972, 11. sz. 3–4. p.
- Ulbrich, Karl: Allgemeine Bibliographie des Burgenlandes. VIII. Teil: Karten und Pläne. Eisenstadt, 1972, Burgenländisches Landesarchiv und Burgenländische Landesbibliothek. XLV + 994 p.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1972. évre / TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

- Billédi Ferencné: Tájékoztató az AGROINFORM szakirodalomterjesztési versenyéről. Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója 1972, 1–2. sz. 18–20. p.
- Dobos Tibor: Műszaki – mérnöki és technikai – ellátottság Sopronban és környékén 1966-ban. SSz. XXVI, 1972, 65–71. p.
- Hárs József: Az első idegenvezető-képzés Sopronban. SSz. XXVI, 1972, 354–355. p.
- Hiller István: Az Erdészeti és Faipari Egyetem Könyvtára a mezőgazdasági szakkönyvterjesztési versenyben. Könyvtáros XXII, 1972, 666–667. p.
- Hiller István: Az Erdészeti és Faipari Egyetem Könyvtárának műemlék állományáról. Az Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztályának Közleményei V–VII, 1972, 124–132. p.
- Hiller István: Magyar egyetemi és főiskolai bajnokságok. Sopron, 1972. április 7–20. Sopron, 1972, Erdészeti és Faipari Egyetem Jegyzetsokszorosító Részlege. 13 lev.
- Hiller István: Leszohozjajsztvennüj i leszopromüslennüj universzitet. Sopron, 1970 (1972), Állami ny. 70 p.
- Kállay István: Szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában. Bp. 1972, Akadémiai Kiadó.

200 p.

Kelényi Ferenc: Nemzetközi nevelési szeminárium Sopronban. SSz. XXVI, 1972, 279–282. p.

Losonczy Zsuzsanna: A soproni Laehne-féle nevelőintézet és gimnázium története (1853–1903). I–II. SSz. XXVI, 1972, 228–245. és 289–307. p.

85 Vörös Györgyné: Eredmények és problémák a mezőgazdasági és élelmiszeripari felsőoktatási könyvtárakban. Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója 1972, 1–2. sz. 8–17. p.

Zoltán Zoltán: Városaink infrastrukturális ellátottsága. Városépítés 1972, 5. sz. 26–29. p.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1972. évre / TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

Donászy Ernő: A Fertő tó limnológiai kutatásainak eredményei 1966–1968. (Rövid összefoglalás). Vö. Vitális György (szerk.): Hidrológiai tájékoztató 151–152. p.

Kárpáti István–Kárpáti Nagy Vera–Borbély György–Szekér Lajos: A Fertő tavi vegetáció-kutatásaink célkitűzése és eredményei. Vö. Vitális György (Szerk.): Hidrológiai tájékoztató 156–158. p.

Kárpáti Zoltán–Terpó András: Alkalmazott növényföldrajz. (Bp.), 1971 (1972), Tankönyvkiadó.

Kozmáné Radnai Katalin (Szerk.): Országos Meteorológiai Szolgálat. Beszámoló az 1969-ben végzett tudományos kutatásokról. Bp. 1972, Házi sokszorosítás.

A környezetvédelem a soproni egyetem tanrendjében. Erdőgazdaság és Faipar 1972, 7. sz. 8. p.

Löffler Heinz: Adalék a Fertő tó üledékeinek ismeretéhez. Vö. Vitális György (Szerk.): Hidrológiai tájékoztató 158–159. p.

Mollay Jánosné: A soproni közjóléti erdők. Az Erdő XXI, 1972, 148–154. p.

Neuhuber Friderike: Adatok a Fertő tó kémizmusához. Vö. Vitális György (Szerk.): Hidrológiai tájékoztató 151–155. p.

Pichler János: A Fertőtáj üdülővidékké alakítása és tudományos feltárása. SSz. XXVI, 1972, 99–115. p.

Posza István: A Fertő tavi hóhártás mérések első eredményei. Vö. Kozmáné Radnai Katalin (Szerk.): Országos Meteorológiai Szolgálat. Beszámoló az 1969-ben végzett tudományos kutatásokról.

Schiemer Fritz: A Fertő tó bentosza, különös tekintettel a Nematodákra. Vö. Vitális György (Szerk.): Hidrológiai tájékoztató 159–161. p.

Smuk Antal: A Fertő titkaiból. Búvár XXVII (XVII), 1972, 96–100. p.

Vitális György (Szerk.): Hidrológiai tájékoztató. Bp., 1970 (1972), Magyar Hidrológiai Társaság és a

Forrás Tanácsai és Vízügyi Vállalatok Egyesülése. 192 p.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1972. évre / ALKALMAZOTT TUDOMÁNYOK

ALKALMAZOTT TUDOMÁNYOK

Az Északdunántúli Vízgazdálkodási Társulatok 1961–1971. évek között végzett munkája. (Győr, 1972, Északdunántúli Vízgazdálkodási Társulatok Területi Választmányja. 44 p.)

Garád Róbert: Régi, műemléki és szigetelésnélküli épületek felújítása, karbantartása, elektroozmotikus falszáritási eljárások soproni tapasztalatai. Vö. Vitális György (Szerk.): Hidrológiai tájékoztató 84–85. p.

Horváth Róbert: Két nagy soproni statisztikus: Schwartner Márton és Thirring Gusztáv. Statisztikai Szemle L, 1972, 1056–1067. p.

Horváth Róbert: A statisztikai módszer és elmélet kérdései Berzeviczy Gergely műveiben. (Bp.) 1972, Statisztikai Kiadó. 138 p. (Statisztikatörténeti közlemények 1.)

Urbán István: Szerkesztési (statikus) munka a műemlékek helyreállításánál. I–II. Műemlékvédelem XVI, 1972, 109–116. és 246–251. p.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1972. évre / MŰVÉSZET

MŰVÉSZET

Állami Szanatórium, Sopron. Építés: Kun Attila (ÁÉTV). Magyar Építőművészet 1972, 1. sz. 48–50. p.

Berecz Dezső: Blaha Lujza és vetélytársai a soproni színpadon. SSz. XXVI, 1972, 72–76. p.

86Berecz Dezső: A Nemzeti Színház és Sopron. SSz. XXVI, 1972, 258–365. p.

Dávid Ferenc–Gergelyffy András: Az Országos Műemléki Felügyelőség falkutatásai 1969–1970. Vö. Magyar műemlékvédelem 1969–1970. 431–436. p.

Dercsényi Dezső: Egy műemlékes emlékeiből: A soproni Káptalan ház megmentésének drámai története. Magyar Nemzet. XXVIII. 1972, nov. 12.

Dercsényi Dezső: Műemlékvédelem és művészettörténet. Műemlékvédelem XVI, 1972, 65–72. p.

Entz Géza: Az utolsó negyedszázad kőszobrászati helyreállító tevékenysége. Magyar Építőművészet 1972, 2. sz. 44–49. p.

Gál István: Lajtha László utolsó éveire. Életünk 1972, 2. sz. 178–180. p.

Gáspárdy Sándor: A soproni képzőművészeti élet alakulása 1970-ben és 1971-ben. SSz. XXVI, 1972, 277–279. p.

- Gerő László: Váraink műemléki védelméről. Magyar Építőművészet 1972, 2. sz. 34–43. p.
- Gerő László: Városaink történelmi magjának védelme. Városépítés 1972, 2. sz. 5–8. p.
- Gimes Endre: Kapuvár. Útikalauz. Kiadja a Győr-Sopron megyei Idegenforgalmi Hivatal. (Bp.) 1972, Panoráma Kiadó. 74 p.
- Gimes Endre (Szerk.): Sopron. Útikalauz. Kiadja a Győr-Sopron megyei Idegenforgalmi Hivatal. 6. átdolg. kiadás. Bp. 1972, Panoráma. 119 p.
- Granasztói Pál: Műemlékvédelem és városrendezés. Műemlékvédelem XVI, 1972, 21–24. p.
- Heitler László: Kisalföldi tárlat. Életünk 1972, 6. sz. 547–550. p.
- Hiller István: Egy érdekes soproni kiállítás margójára. Újítók Lapja XXIV, 1972, 20. sz. 9–11. p.
- Horler Miklós: Műemlékvédelem és mai építészet. Magyar Építőművészet 1972, 2. sz. 26–33. p.
- Horler Miklós: A Velencei Carta alkalmazása a magyar műemlékhelyreállítási gyakorlatban. Vö. Magyar műemlékvédelem 1969–1970. 185–224. p.
- Jancsovics Antal: Fertődi Zenei Napok. 1972. június 17–július 2. SSz. XXVI, 1972, 373–374. p.
- Kisházi Ödön: Százéves a magyar műemlékvédelem. XVI. 1972. 1–2. p.
- Kiss Ákos: A hisztorizmus a magyar iparművészetben. Művészettörténeti Értesítő XXI, 1972, 104–119. p.
- Kissné Nagypál Judit: Sopron „falai”. A városmag rekonstrukciós gondjairól. Magyar Építőművészet 1972, 2. sz. 18–25. p.
- Kissné Nagypál Judit: A történeti városmag műemléki rekonstrukciója Sopronban. Vö. Magyar műemlékvédelem 1969–1970, 289–300. p.
- Kocsis József–Kissné Nagypál Judit: Műemléki rekonstrukció – rehabilitáció Sopron védett belvárosában. Városépítés 1972, 2. sz. 28–31. p.
- Kovács József László: Lackner Kristóf (1571–1631) ismeretlen rajzai a soproni Állami Levéltárban. Művészettörténeti Értesítő XXI, 1972, 231–233. p.
- Kovacsics József: Az építés – igazgatás szervezési problémái a tanácsapparátusban. Városépítés 1972, 1. sz. 15–18. p.
- Kubinszky Mihály: Két foghíj beépítése Sopronban. Magyar Építőművészet 1972, 6. sz. 56–57. p.
- Levárdy Ferenc: Száz év a műemlék kiállítás tükrében. Műemlékvédelem XVI, 1972, 217–224. p.
- Lóránt Ödön: Kilátók Sopronban. SSz. XXVI, 1972, 170–176. p.
- Losonci Miklós: „Művésztelep '72”. (A XV. Soproni Ünnepi Hetek képzőművészeti kiállítása.) SSz. XXVI, 1972, 371–372. p.
- Magyar műemlékvédelem 1969–1970. Bp. 1972, Akadémiai Kiadó, 479 p. (Országos Műemléki

Felügyelőség Kiadványai VI.)

Marót János: Fertőd. Győr-Sopron megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala. Ötödik kiadás. Bp. 1972, Panoráma Kiadó. 106 p. (Német és francia nyelvű kivonattal).

87 Mersic, Martin: Zwei neuentdeckte kroatische Gesangbücher aus der Reformationszeit. Burgenländische Heimatblätter XXXIV, 1972, 24–32. p.

Pamer Nóra: Az Országos Műemléki Felügyelőség ásatásai 1969–1970. Vö. Magyar műemlékvédelem 1969–1970. 427–430. p.

Rácz Endre: Fertőd. (Fotóalbum). Bev.: Marót János. Bp. 1972. Corvina Kiadó. 12 p. 65 t.

Román András: A magyar műemlékvédelem nagy napjai. Az ICOMOS III. Közgyűlése és Kollokviuma. Műemlékvédelem XVI, 1972, 209–216. p.

Román András: A műemlék lakóházak problémái. Vö. Magyar műemlékvédelem 1969–1970. 315–329. p.

Sedlmayr János: Az Országos Műemléki Felügyelőség helyreállításai 1969–1970. Vö. Magyar műemlékvédelem 1969–1970. 377–385. p.

Semmelweis, Karl: Der Buchdruck auf dem Gebiete des Burgenlandes bis zu Beginn des 19. Jahrhunderts (1582–1823). Burgenländische Forschungen, Sonderheft IV. Eisenstadt, 1972, 98 p. 68 t.

Soproni Állami Szanatórium. Magyar Építőipar 1972, 1. sz. 6–7. p.

Szabó Jenő: Mende Gusztáv és művészete. SSz. XXVI, 1972, 40–54. p.

Szakál Ernő: Az Országos Műemléki Felügyelőség kőszobrászati helyreállításai 1969–1970. Vö. Magyar műemlékvédelem 1969–1970. 417–419. p.

Szigeti Kilián: Halper János (1817–1888) orgonaépítő mester élete és működése. SSz. XXVI, 1972, 307–320. p.

Thier László: A Zettl–Langer gyűjtemény Sopronban. (Die Sammlung Zettl–Langer in Sopron.) Átdolgozta: Gimes Endre. Kiadja a Győr-Sopron megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala. 3. átdolgozott kiadás. Győr (Bp.), 1972, Panoráma. 65 p.

Winkler Gábor: Soproni műemlékek építési idejére vonatkozó adatok. SSz. XXVI, 1972, 357–358. p.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1972. évre / NYELVTUDOMÁNY, IRODALOM

NYELVTUDOMÁNY, IRODALOM

Ferenczy Imre–Troostl Rudolfné: A soproni eszperantó mozgalom kezdetei (1910–1914). SSz. 1972, 365–367. p.

Fried István: N. Apáthi Kiss Sámuel arcképehez (1796–1861). SSz. XXVI, 1972, 263–267. p.

- Hajdú Mihály: Sopron környékének magyar becéző nevei (1700–1970). Bp. 1972. Sokszorosítás. 59 p. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 128. sz.)
- Honti Pál: Hany Istók nyomában. Győr, 1972, Sokszorosítás. 24 p. (Kisfaludy Károly Könyvtár Füzetek 1.)
- Kovács József: Bakó József Sopronban. Életünk 1972, 1. sz. 52–56. p.
- Környei Attila: A Liszt Ferenc Múzeum Diebold Károly emlékkiállítás. SSz. XXVI, 1972, 370–371. p.
- Kranzmayer, Eberhard: Die burgenländische Siedlungsnamengebung innerhalb des Rahmens der Zweisprachländer im Lichte der strengen Gruppenforschung. Vö. Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1969. 121–126. p.
- Kunszeri Gyula: Aszalay József és Melczer István. SSz. XXVI, 1972, 355–356. p.
- Manherz Károly: A nyugat-magyarországi német nyelvjárások társadalmi rétegződése. Általános Nyelvészeti Tanulmányok. 8. Nyelv és Társadalom. 1972, 328. p.
- Martinkó András: Petőfi életútja. Bp. 1972, Kossuth Kiadó. 263 p.
- Németh Gyula: Gombocz Zoltán. Bp. 1972, Akadémiai Kiadó. 258 p. (A múlt magyar tudósai).
- Petrányi Iлона: Pap Károly elfelejtett novellája és regényrészlete. Irodalomtörténet 1972, 734–742. p.
- P(flagner), M(arget): Ödenburger Impressionen. Burgenländisches Leben XXIII, 1972, 14–15. p.
- Prickler, Harald: Pfarrernamen aus dem 17. Jahrhundert. Burgenländische Heimatblätter XXXIV, 1972, 188–189. p.
- 88 Probst, Franz: Die Dichterin Therese von Artner (19.4.1772–25.11.1819). Volk und Heimat XXV, 1971/72, 8. H.
- Rózsa Béla: Bakó József indulása. Életünk 1972, 1. sz. 41–52. p.
- Ruffy Péter: Az ország szélén. Útjegyzetek. Magyar Nemzet XXVIII, 1972, 83. és 89. sz.
- Szatmári István: Befejeződött Győr-Sopron megye földrajzi neveinek összegyűjtése. SSz. XXVI, 1972, 253–257. p.
- Tirnitz József: Michel János soproni krónikáiró. (Adalék a soproni katolikus alsófokú oktatás történetéhez.) SSz. XXVI, 1972, 271–276. p.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1972. évre / FÖLDRAJZ, TÖRTÉNELEM

FÖLDRAJZ, TÖRTÉNELEM

Alma Mater. (Bevezető a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem életébe.) Írták: Béldi Ferenc, Igmándy Zoltán, Tamás László, Németh András, Papp István. Sopron, 1972, Erdészeti és Faipari Egyetem

Jegyzetsokszorosító Részlege. 129 p.

Auer, Gisela: Der Erbhof Bayer in Donnerskirchen – Geschichte einer burgenländischen Bauernfamilie. Burgenländische Heimatblätter XXXIV. 1972, 80–92. p.

Augusztinovicz Elemér: Sopron 1848–49-ben. Vö. Hiller István (Szerk.): A Szabadság-szobor leleplezése Sopronban. 37–41.

Baraczkai István: Győr-Sopron megyei adatok a XVI. század derekáról a Nádasdy számadásokban (1544–1554). SSz. XXVI, 1972, 55–65. p.

Barkóczi, László-Mócsy, András: Die römischen Inschriften Ungarns (RIU). 1. Lieferung: Savaria, Scarbantia und die Limes–Strecke Ad Flexum–Arrabona, Bp. 1972, Akadémiai Kiadó. 230 p.

Becht Rezső: Évfordulók a Storno-házban. SSz. XXVI, 1972, 267–270. p.

Czirák József: A Dunántúl ásvány- és gyógyvizei. Vö. Vitális György (Szerk.): Hidrológiai tájékoztató 82–83. p.

Dex, Josef: 100 Jahre Eisenstädter Bank Aktiengesellschaft Eisenstadt 1872–1972. Die Geschichte eines Geldinstitutes. Wien, 1972, Eisenstädter Bank A. G. 118 p.

Ernst, August: 50 Jahre Burgenländische Landesbibliothek. Burgenländische Heimatblätter XXXIV, 1972, 49–66 p.

Ernst, August: Zur Geschichte des Burgenlandes. Vö. Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogensdorf 1969. 29–45. p.

Farkas István: Tallózás a „húséges” város körül. Életünk 1972, 4. sz. 349–352. p.

Fekete Ferenc: 50 éves a Soproni Pamutipar. 1922–1972. Sopron, 1972, Soproni Pamutipar. 168 p.

Feuer Istvánné: Magyarországi középkori zsinagógák az általános európai fejlődés tükrében. Vö. Évkönyv 1971/72. Kiadja a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete. 43–61. p.

Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története (1921. augusztus–szeptember, 1921. szeptember–november). II–III. SSz. XXVI, 1972, 23–29. és 115–129. p.

Harich, Johann: Über das Schloss Esterházy zu Eisenstadt und die Burg Forchtenstein. Unbekannte Archivadokumente. Burgenländische Heimatblätter XXXIV, 1972, 14–24, 130–138. és 145–169. p.

Hárs József: Rákosi források. SSz. XXVI, 1972, 276. p.

Házi Jenő: A soproni polgári családok (1535–1848). Az Artner család. (Beszámoló egy elkészült munkáról.) SSz. XXVI, 1972, 160–168. p.

Hiller István: Adatok a szervezett ismeretterjesztés soproni történetéből (1841–1972). SSz. XXVI, 1972, 334–343. p.

Hillet István: Egy soproni forradalmár tudós életrajzához. SSz. XXVI, 1972, 176–181. p.

Hiller István: Emlékezések, tények (1945). Vö. Hiller István (Szerk.): A Szabadság-szobor leleplezése

Sopronban. 55–61. p.

Hiller István (Szerk.): A Szabadság-szobor leleplezése Sopronban. Sopron, 1972, Sopron Város Tanácsa. 80 p.

89Huszár Lajos: Bajor pénzek forgalma a középkori Magyarországon. SSz. XXVI, 1972, 145–159. p.

Huszár Lajos: Pénzforgalom és pénzürtékviszonyok Sopronban. Kny. a Századok 1971. évi 6. számából. Bp. 1972, 1150–1184. p.

Internationales Kulturhistorisches Symposion Mogersdorf 1969 in Mogersdorf. Österreich und die Türken. Eisenstadt, 1972, Amt der Burgenländischen Landesregierung, Landesarchiv. 211 p. (Internationales Kulturhistorische Symposion Mogersdorf. Band 1.)

Karasszon, Dénes: Gensel and Sydenham. Orvostörténeti Közlemények. Supplementum 6: Medical History in Hungary. 1972, 113–118. p.

Katona Imre: Merkúr-keresztes soproni ház. SSz. XXVI, 1972, 350–354. p.

Katona János: Csorna fejlődése a felszabadulás után. SSz. XXVI, 1972, 8–23. p.

Kietaihl, Hans: Als unschuldiges Blut auf dem ausgetrockneten Neusiedler Seeboden floss. Volk und Heimat XXV, 1971/72, H. 2.

Kovács József László: Lackner Kristóf és kora (1571–1631). Sopron, 1972, Győr-Sopron megyei ny. 140 p. (A Soproni Szemle kiadványai. Új sorozat: 6.)

Kovács József László: A Szent Mihály templom leltára 1551-ből. SSz. XXVI, 1972, 344–345. p.

Kovács József László: Wirt Mihály soproni diák Wittenbergben (1555–1556). (A legrégebb magyarországi tanulmányi jelentés.) SSz. XXVI, 1972, 345–350. p.

Krammer Jenő: Néhány mozzanat a 90 éves kismartoni polgári iskola (Hauptschule) múltjából. SSz. XXVI, 1972, 76–81. p.

László Gyula: „Inter Sabariam et Carnuntum...” SSz. XVI, 1972, 320–333. p.

Loiberseck, Josef: Bernstein. Volk und Heimat. XXV, 1971/72, H. 9–10.

Loiberseck, Josef: Lutzmannsburg. Volk und Heimat XXV, 1971/72, H. 1–2.

Loiberseck, Josef: Pinkafeld. Volk und Heimat XXV, 1971/72, H. 3–8.

Mastalirné Zádor Mária: Schwartner Márton soproni kapcsolatai. SSz. XXVI, 1972, 245–254. p.

Mikó Sándor: A Mária Terézia-féle úrbérrendezés előzményei és következményei Sopron vármegyében. I–II. SSz, XXVI, 1972, 129–145. és 211–227. p.

Milei György: Krasznajarszktól Budapestig, harcban a szabadságért. Pataki Ferenc születésének 80. évfordulója. Népszabadság XXX, 1972. dec. 3.

Mollay Károly: Népi hiedelmek kutatása. (Hozzászólás Schram Ferenc könyvéhez). SSz. XXVI, 1972,

257–263. p.

Paintner, Hans: Vor 50 Jahren. Volk und Heimat XXV, 1971/72, H. 5.

Papp István: Sopron az 1960–70 közötti történeti irodalomban. SSz. XXVI, 1972, 185–191. p.

Papp István: Soproni képek 1919-ből. Vö. Hiller István (Szerk.): A Szabadság-szobor leleplezése Sopronban. 45–49. p.

Pflagner, Margit: Die keltischen Hochöfen von Klostermarienberg. Burgenländisches Leben XXIII, 1972, H. 9–10. 10–13. p.

Prickler, Harald: Verlauf und Folgen der Bocskay Rebellion im österreichisch–ungarischen Grenzraum. Vö. Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1969. 157–174. p.

Sági Károly (Szerk.): Georgikon 175. Bp. 1972, Mezőgazdasági Kiadó. 278 p.

Scheiber Sándor: A magyar zsidóság történetének kutatása. Vö. Évkönyv 1971/72. Kiadja a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete. 245–257. p.

Scheiber Sándor (Szerk.): Évkönyv 1971/72. Kiadja a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete. Bp. 1972.

Scheiber Sándor (Szerk.): Magyar–zsidó oklevéltár. XIV. kötet. 1742–1769. Bp. 1971 (1972), 571 p.

Szabó Miklós: A kelták nyomában. Bp. 1972, Corvina. (Hereditás sorozat.)

Szita Szabolcs: Együtt Sopronért. Vö. Hiller István (Szerk.): A Szabadság-szobor leleplezése Sopronban. 67–74. p.

Szita Szabolcs: Szovjet őrnagy visszaemlékezései Sopron vármegye felszabadulásáról. SSz. XXVI, 1972, 2–8. p.

90 Tompos Ernő: Sopronban őrzött címeres levelek. SSz. XXVI, 1972, 193–211. p.

Vörös Károly: A helytörténeti kutatásról. Valóság XV, 1972, 42–51. p.

Walter, Hans G.: Ein Nachtrag zu dem Aufsatz Hans Kietaiabls: „Aus dem ältesten Matrikenbuch der Pfarre Purbach am Neusiedlerses” in den Burgenländischen Heimatblättern 1971, XXXIII. Heft 3. S. 123, ff. Burgenländische Heimatblätter XXXIV, 1972, 41–44. p.

Zakar János: Sopron vármegye térképe egy 1802–1811. között készült magyar atlaszban. SSz. XXVI, 1972, 168–170. p.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1972. évre / KÖNYVISMERTETÉSEK

KÖNYVISMERTETÉSEK

Fogarassy László: Hochenbichler Eudard: Republik im Schatten der Monarchie. Das Burgenland, ein europäisches Problem. Europa Verlag, Wien–Frankfurt–Zürich 1971, 183 lap. SSz. XXVI, 1972,

379–380. p.

Fogarassy László: 50 Jahre Burgenland. Vorträge im Rahmen der landeskundlichen Forschungsstelle am Landesarchiv. (Burgenländische Forschungen, Sonderheft III.: Festgabe) Eisenstadt 1971, 214 lap + számos kép. SSz. XXVI, 1972, 94–95. p.

Fogarassy László: Soproni Szemle (Sopron, 1937–1945; 1955–) Irodalmi Szemle XV, 1972, 273. p.

Fogarassy László: Soós Katalin: Burgenland az európai politikában (1918–1921). Akadémiai Kiadó, Budapest 1971, 193 lap. SSz. XXVI, 1972, 282–284. p.

Kovács József László: Csatkai Endre: Sopron (Képzőművészeti Alap 1971). Életünk 1972, 6. sz. 564–565. p.

Kovács József László: Magyar humanisták levelei – XV–XVI. század. Közredja V. Kovács Sándor: Életünk 1972, 4. sz. 377–379. p.

Könyvekről: Rácz Endre: Fertőd. Fotó XIX, 1972, 384. p.

Kubinszky Mihály: Lőrinczy György: Sopron. Magyar építőművészet 1972, 2. sz. 64. p.

Mollay Károly: Allgemeine Bibliographie des Burgenlandes. VIII. Teil: Karten und Pläne. 1. Balband: Karten. Bearbeitet von Karl Ulbrich Eisenstadt, Im Selbstverlag des Amtes der Burgenländischen Landesregierung, Landesarchiv, 1970, XLV + 994 lap. SSz. XXVI, 1972, 284. p.

Mollay Károly: Dercsényi Dezső–Entz Géza–Havassy Pál–Merényi Ferenc (szerk.): Magyar műemlékvédelem 1967–1968. Budapest, Akadémiai Kiadó 1970, 446 lap + számos kép. SSz. XXVI, 1972, 377–379. p.

Mollay Károly: Galavics Géza: Program és műalkotás a 18. század végén. Egy festmény születése és fogadtatása. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, 71 lap + 21 kép (Művészettörténeti füzetek 2.) SSz. XXVI 1972, 92–93. p.

Mollay Károly: Herpay Imre (Szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián Sopron 1919–1969. Sopron, Erdészeti és Faipari Egyetem, 1970, 331 lap + számos kép. SSz. XXVI, 1972, 191. p.

Mollay Károly: Imre Samu: A felsőöri nyelvjárás. Akadémiai Kiadó, 1971, 101 lap. (Nyelvtudományi Értekezések 72. sz.). SSz. XXVI, 1972, 284–285. p.

Mollay Károly: Kaufmann, Jacques: Eine Studie über Die Beziehungen der Habsburger zum Königreiche Ungarn in den Jahren 1278 bis 1366. Eisenstadt, 1970, 124 S. (Burgenländische Forschungen Heft 59). Magyar, Arnold: Schicksal eines Klosters. Das erste Fraziskanerkloster von Eisenstadt im Rahmen der Geschichte der Marianischen Ordensprovinz 1386–1625. Eisenstadt, 1970, 164 S. (Burgenländische Forschungen Heft 60). Gál, Károly (Red.): Ethnographia Pannonica. Sozialhistorische und ethnologische Studien zum Pannonischen Raum. Eisenstadt, 1971, 117 S. (Burgenländische Forschungen Heft 61). SSz. XXVI, 1972, 93–94. p.

Mollay Károly: Lőrinczy Gyula: Sopron. Corvina, Budapest, 1971, 14 lap + 122 kép. Rácz Endre: Fertőd, Corvina, Budapest, 1972, 12 lap + 65 kép. SSz. XXVI, 1972, 285–286. p.

Mollay Károly: A magyar történettudomány válogatott bibliográfiája 1945–1968. Összeállította a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének 91 munkaközössége. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, 856 lap. SSz. XXVI, 1972, 91–92. p.

Papp István: Markos György: Vándorló fegyház. Bp., Magvető Kiadó, 1971, 489 p. + 5 kép és 1 térkép. SSz. XXVI, 1972, 380–381. p.

Prickler, H(arald): Josef Breu: Die Kroatensiedlung im Burgenland und in den anschliessenden Gebieten. Franz Deuticke, Wien, 1970, XIV. und 246 S. 17 Karten u. 32 fotografische Aufnahmen. Kart. S. 340. Burgenländische Heimatblätter XXXIV, 1972, 46–48. p.

Rét Rózsa: Ortutay Gyula (Főszerk.): A múlt magyar tudósai. Bp. 1971, Akadémiai K. Magyar Tudomány XVII (LXXIX), 1972, 398–400. p.

S. Cs.: Az ékszerdobozváros. Könyvvilág XVII, 1972, 3. sz.

Semmelweis, K(arl): Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600. – Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum 1473–1600. (Alte ungarländische Drucke). Herausgegeben von der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und der Széchényi-Bibliothek. Verlag Akadémiai Kiadó, Budapest 1971. I. Bd. 1473–1600. Bearbeitet von Gedeon Borsa, Ferenc Hervay u. a. 928 Seiten, 42 Tafeln. Burgenländische Heimatblätter XXXIV, 1972, 45–46. p.

Wendelberger, G.–Machura, L.: Brücke über den Neusiedler See – ja oder nein? Ism. Az Erdő XXI, 1972, 93–94. p.

Zimmermann, F.: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Hg. von der Österr. Akademie der Wissenschaften. Leitung Leo Santifaller, bearb. von Eva Obermayer – Marnach. 18. bis 21. Lieferung, je 96 Seiten. Burgenländische Heimatblätter XXXIV, 1972, 191. p.

Zimmermann, F.: Wiener Neudrucke – Neuausgaben und Erstdrucke deutscher literarischer Texte – Band 2 „Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottanerin (1439–1440)”. Herausgegeben von Karl Mollay, Österreichischer Bundesverlag, Wien 1971. 91 Seiten, davon 4 Bildtafeln. Burgenländische Heimatblätter XXXIV, 1972, 191. r.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1972. évre / KÖSZÖNTŐK

KÖSZÖNTŐK

Horváth Zoltán: Házi Jenő 80 éves. SSz. XXVI, 1972, 97–98. p.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1972. évre / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉSEK

Augusztinovicz Elemér: Lóránt (Lipner) Ödön. (1896–1972). SSz. XXVI, 1972, 184–185. p.

Becht Rezső: Kónya Lajos (1914–1972). SSz. XXVI, 1972, 374–377. p.

Csatkai Endre 1896–1970. Numizmatikai Közlöny. LXX–LXXI, 1971–1972.

Gunda Mihály: Stasney Albert (1889–1971). SSz. XXVI, 1972, 83–85. p.

Környei Attila: Diebold Károly (1896–1969). Fotó XIX, 1972, 338–344. p.

Meghalt dr. Pálffy Miklós, az evangélikus teológiai akadémia dékánja. Magyar Nemzet XXVIII, 1972. nov. 14.

Vendel Miklós: Boronkai Pál 1897–1970. Vö. Vitális György (Szerk.): Hidrológiai tájékoztató 7–8. p.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hajdú Mihály: Sopron környékének magyar becézőnevei (1700–1970). Budapest, 1972, 59 lap (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 128. szám)

Hajdú Mihály: Sopron környékének magyar becézőnevei (1700–1970). Budapest, 1972, 59 lap (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 128. szám)

A névtanon belül a becézőnevek vizsgálata hosszú múltra tekint vissza. Mindmáig azonban főleg elméleti munkák jelentek meg, melyek többnyire a becézőnév-rendszer felállításával, egyes jelenségek vizsgálatával, illetőleg bizonyos névalakok magyarázásával foglalkoztak. Tüzetes anyaggyűjtésen nyugvó munka alig akadt, eddig mindössze Gálffy Mózesnek „Keresztneveink becéző alakjai a Borsavölgyén” (Kolozsvár, 1921) és Szabó T. Attilának „A kolozsvári becenevek a XVI–XIX. században (Bp., 1968) című műve, továbbá néhány, egy-egy községre kiterjedő feldolgozás jelent meg. Hajdú Mihály kandidátusi értekezésével igyekezett pótolni ezt a hiányt. „Keresztneveink és becézőneveink újabbkori vizsgálata (1770–1970)” című, több mint ezer lapra terjedő munkájában az egész ország területén (kiválasztott kutatópontokon) végezte el a gyűjtést, s ennek alapján adott képet az utóbbi 200 év becézési módjairól. Ennek a nagy munkának a része az ismertető rövidebb dolgozat: „Sopron környékének magyar becéző nevei”. Ebben a szerző Sopron megye becézőneveit vizsgálja, elemzi, rendszerezi. Feldolgozza a Soproni Állami Levéltárban található népesség- és adóösszeírások, periratok és céhiratok, végrendeletek és levelek névanyagát, valamint az Országos Levéltárban őrzött egyházi anyakönyvek mikrofilm másolatait. Az e századi becézőneveket a helyszínen gyűjtötte össze. Mivel e 250 év anyagában nem az egyedi eseteket, kuriózumokat kereste, hanem általános törvényszerűségekre akart rámutatni, s a becézési tendenciákat megragadni, ezért elegendőnek tartotta a jelenkori gyűjtést mindössze két községben, Völcséjen és Agyagosszergényben. Itt azonban nagy alaposítással dolgozott: falvanként 30–40 adatközlőt kérdezett meg, férfiakat is, nőket is, gyerekeket, középkorúakat és időseket egyaránt. A történeti adatok időbeli felosztásakor általában névtani szempontból jelentős eseményekből indult ki: az anyakönyvezésben bekövetkezett változások szolgálnak határköként. Ilyen az 1930-as év, melytől kezdve a katolikus anyakönyveket magyar nyelven vezették, de csak 1850-ig (ez újabb korszakhatár). Ekkor ugyanis ismét a latin lépett a magyar helyébe. Az 1870-es évek elejétől újból magyar az anyakönyvezés nyelve; az 1895-ös év pedig azért jelentős, mert ekkor indult meg az állami anyakönyvvezetés. Hajdú Mihály tisztában van vele, hogy ez a korszakolás nem ad teljes hű képet az egyes korok becézési szokásairól; aránytalanságok keletkeznek. Ugyanis a latin nyelvű anyakönyvek nem sokat

mondanak a magyar becézőnevekről, hiszen ezekben a magyar neveket is lefordítva, illetőleg latinosított formában jegyezték fel.

Hajdú Mihály összesen 7239 történeti adatot dolgozott fel (ebből 5864 női és 1375 férfi név), jelen munkájának azonban nem az a célja, hogy ezeket mind bemutassa, hogy az egyes keresztnemekhez tartozó becéző változatokat teljes számban felsorolja, hanem – mint már említettem – törvényszerűségeket, névváltozási tendenciákat igyekszik felvázolni.

A módszertani szempontokat összefoglaló bevezető rész után rátér a becézőnevek alaki rendszerezésére, sorra tárgyalja a rövidüléssel, képzéssel, ikerítésből való kiválasztással, szótagismétteléssel alakult neveket, majd a névcsereéről is ejt néhány szót. Az áttekinthetőség kedvéért egyszerre csak egy jelenséget vizsgál. A magyar becézés jellegéből adódóan a legtöbb név a képzéssel alakultak közé sorolható, itt tehát szükségessé válik a további felosztás: egyszerű és testesebb képzőkre, majd ez utóbbin belül egy-, illetőleg többmássalhangzós képzők szerepelnek, s ezek is bennük található mássalhangzó vagy mássalhangzók szerint tipizálva. Az egyes alakulási módokhoz, képzőkhöz, illetőleg az egyes becézőnevekhez, ha szükséges, külön magyarázatot, értékelést is fűz.

A legnépesebb családot az -i képzősök alkotják. A nevek nagyszámú előfordulása miatt Hajdú külön tárgyalja az egyes korok ily módon alakult becézőit. Az első korszakban előforduló *Pali:Palli* alakoktól kezdve a mai népnyelvi *Vëri, Igni* stb. nevekig sorra vizsgálja a becézőneveket, majd levonja a következtetést, miszerint az -i képző a múltban főleg női nevekhez járult (*Nani, Panni, Bábí, Lizi, Sáli:Száli, Trézsi* stb.), mindössze néhány férfinévhez kapcsolódott, ezek a becézők azonban azóta is élnek (*Pali, Józsi, Gyuri*). A mai népnyelvben leggyakoribb képzőnk, elsősorban gyermekek kedveskedő megszólításában szerepel; megterhelése egyre növekszik. A többi képző hasonló tárgyalása után rövid kis összefoglalás következik, melyben Hajdú Mihály rámutat az egyes képzők életére, fejlődésére, gyakoriságára.

Tanulságos a dolgozat következő fő része is, mely a becézőnevek használatával foglalkozik. „Minden korszakban van az egyes neveknek általánosan használt formája, melyet a feljegyzők sokszor meglepő természetességgel írnak le, teljesen mellőzve a hivatalos forma használatát. S él a vidéken az egy-két főváltozat mellett 93több mellékváltozat is, melyek kihalóban lévő, vagy keletkező alakítási módokra utalnak, de ezek csak elvétve kerülnek feljegyzésre. Határozott biztonsággal meg lehet azonban állapítani mindig, hogy melyik az az egy-két becézőnév, amelyik főváltozatnak, táblázat segítségével mutatja be a gyakoribb keresztnemek fő- és mellékváltozatait. A szemléletesség kedvéért emeljünk ki egy női és egy férfinévet a dolgozathoz:

Alapnév:	Korszak:	Főváltozat:	Mellékváltozat:
Katalin	III.	Kata	
	IV.	Kata	Kati
	V.	Kata, Kati	Katica
	VII.	Kati	Kata, <i>Tini</i>
	Népnyelv	Kati	Kata, Katica Katinka, Katus Kató, Katóka
Alapnév:	Korszak:	Főváltozat:	Mellékváltozat:
György	I.	Gyura, Gyurko	

III.	Gyuri	
IV.	Gyuri	Gyura
V.	Gyuri	Gyura
VI.	Gyuri	
Népnyelv	Gyuri	Gyurka

Azt a törvényszerűséget, amely ebből a két példából is kitűnik, Hajdú Mihály az előforduló összes keresztnév becéző változatainak figyelembevételével állapította meg: a férfinévek becézői sokkal állandóbbak, s ha változnak is, az lassúbb folyamat; ezzel szemben a női nevek főváltozataiból négy-öt évtized leforgása alatt mellékváltozat lesz, s az addigi mellékváltozatok közül az egyik főváltozattá lép elő.

A dolgozatot a névváltozatok, illetőleg becézőnevek ábácé szerinti mutatója zárja. Az értekezés fő érdeme, hogy a történeti és a jelenkori adatokat egyaránt vizsgálja, s így a névváltozási tendenciák, az egyes nevek alakulásmódjai a mai napig nyomom követhetők.

Németh Marietta

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Gimes Endre: Nagycenk. Útikalauz. Győr–Sopron Megyei Idegenforgalmi Hivatal, Győr, 1971, 95 lap; Kapuvár. Útikalauz. Győr–Sopron Megyei Idegenforgalmi Hivatal, Győr, 1972, 76 lap; Sopron. Győr–Sopron Megyei Idegenforgalmi Hivatal, Győr, 1972, 119 lap.

Gimes Endre: Nagycenk. Útikalauz. Győr–Sopron Megyei Idegenforgalmi Hivatal, Győr, 1971, 95 lap; Kapuvár. Útikalauz. Győr–Sopron Megyei Idegenforgalmi Hivatal, Győr, 1972, 76 lap; Sopron. Győr–Sopron Megyei Idegenforgalmi Hivatal, Győr, 1972, 119 lap.

Útikönyv-irodalmunknak jelentős szerepe van a helytörténeti ismeretek legszélesebb körű elterjesztésében, hiszen az útikalauzok azokhoz is eljutnak, akik a helytörténeti kiadványokat nem olvassák rendszeresen, akik helytörténeti ismereteiket csak az útikalauzokból merítik. Ezért üdvözljük örömmel a 10 000 példányban kiadott nagycenki, az 5100 példányszámú kapuvári és a 20 100 példányú soproni útikalauz megjelenését. A Sopron útikalauz a Becht Rezső, Csatka Endre, Friedrich Károly, Horváth Ferenc és Thier László által írt korábbi útikalauznak immár hatodik, átdolgozott kiadása, a nagycenki és a kapuvári a nemzeti zarándokhelynek számító Nagycenk és az 1969-ben újra városi rangot nyert Kapuvár első újabb, önálló útikalauza. ⁹⁴Útikalauz-irodalmunknak Diem Gusztáv városi főlevéltáros 1886-ban Sopronban megjelent munkája óta elég gazdag termése volt, amelyet közel 90 éves távlatból érdemes volna most már kritikailag áttekinteni, helytörténeti értékét, a jelen és a közeli jövő szempontjából tanulságait lemérni.

Gimes Endre mindegyik kötet végén irodalmat is közöl, közte folyóiratcikkekre, sőt kéziratok munkákra is hivatkozik (meg kellene azonban jelölni a cikkek és kéziratok lelőhelyét is). Ennek az irodalomnak felhasználása biztosítja, hogy a helytörténeti kutatások eredményei szélesebb körben is elterjedjenek. Ha mégis néhány kritikai észrevételt teszünk, ez további kiadások érdekében történik.

A nagycenki útikalauz a község nevével is foglalkozik. A *cenk* szó „gyáva” (helyesen: „hitvány”)

jelentésére alapozott helyi hagyományt is közli, amely a község nevét a 955. évi augsburgi vereség után visszajött hét „gyázmagyar” történetével hozza kapcsolatba: „Az elcsúfított emberek a mai Cenknél érték el a gyepűt... Itt telepedtek hát le, s lett a helység neve Cenk” (16–17. lap). Az első pillanatra nyilvánvaló, hogy itt a helytörténeti érdeklődés kezdetéig, legfeljebb a XVIII. század végéig visszanyúló, tudáلكos helynévmagyarázattal állunk szemben, amelynek semmiféle történeti alapja sincsen. Ugyanez áll a másik magyarázatra is: „Más felfogás szerint a Chenke szó idegen eredetű, s az Árpádok korában a köznép nyelvén a «Csóka» családnevet jelentette. Ha ez így volna, akkor az 1243. évi oklevél kelte előtt már a Csóka család birtoka lett volna Chenke.” A *Cenk* helynév ugyanis kétségtelenül személynévi eredetű; tehát Sopron vármegye legrégebb helynevei közé tartozik. Ez a személynév az ómagyarban *Szink*>*Szēnk*-nek hangzott, ez pedig feltehetően szláv eredetű (vö. Moór, Elemér: Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Orstnamen. Szeged, 1936, 52). A helynévnek a *cenk* közsóhoz semmi köze (vö. Benkő Loránd [szerk.]: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Bp. 1967).

Nem a kapuvári útikalauztól kérjük számon, de megemlítjük, hogy Kapuvár meglehetősen ismeretlen középkori történetét gazdagíthatjuk azokkal a forrásokkal, amelyekben Kapuvár középkori német *Valbach* neve fordul elő (vö. Ratz, Alfred: Wiss. Arbeiten aus dem Burgenland 35[1966]446–514). Ilyen víz- és helynév nem is egy van Ausztriában (vö. Kronsteiner, Otto: Wb. der Gewässernamen von Österreich. Wien, 1971; Weigl, Heinrich: Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich. Wien, 1964-tól). A helynevek mind a víznévből származnak. A víznév magyarázatai közül a legmegnyugtatóbb Weiglé: vö. német „*val*, *-wes* „*fahl*”; also „*fahle*, lehmfarbene Ache” (II, 177). Kapuvár esetében ez akár egy magyar *Agyagos ér* fordítása is lehet (vö. a Kapuvár közelében fekvő és 1205–1235/1256-tól kezdve adatolt *Agyagos* falu nevét). A soproni városi levéltár legrégebb, 1162. évi oklevele nemcsak Kapuvár, Kecöl és Vica, hanem Beled első említését is tartalmazza: az itt szereplő *Welen* falunév ugyanis nem Velemre (Vas m.) vonatkozik, hanem a *Beled* helynév helyhatározó esetéből (*Beledēn*) bajor nyelvjárású írődeák tollán keletkezett (vö. Mollay: SSz. 1967, 206). A 42. lapon, Hany Istók latin nyelvű anyakönyvi kivonatának közlésében két, fordításában egy hiba (*Meznerne*) van. – Helyes, hogy az útikalauz a közigazgatásilag Kapuvárhoz csatolt községeket is tárgyalja. Az első azonban nem *Babót*, hanem a régi adatok tanúsága szerint is helyesen *Babot*. A helynevek is fontos művelődéstörténeti emlékeink, a műemlékekhez hasonlóan védelmet érdemelnek.

Nagycenk és Kapuvár esetében a helytörténeti irodalom hiányossága, Sopron esetében épp gazdagsága állította nehéz feladat elé a szerzőt. „A megye első ispánja, Suprun után kapta a város a nevét” – olvassuk (9. lap). A mondat elé kívánczik a *valószínűleg* szó, mert Suprun ispán létét igazolni nem tudjuk, erre csak a helynévadás módjából („Suprun vára”) következtetünk. „Idővel a város egyre nagyobb lett. Erre mutatnak a máig fennmaradt utcanevek (Új utca, Újtelek utca)” – írja a szerző (10. lap). Az *Újtelek* utcára ez áll, az *Új* utcára nem, amint ezt a szerző az 51. lapon maga is megállapítja. A Szentlélek templomot nem az ispotályos johannita lovagok alapították, hanem Turnhofer Tamás soproni patrícus (vö. Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 127). Az orgonakarzat falán nem az 1221-es évszám olvasható, hanem *M[CC]CCXXI*, amelyből az első CC utóbb kitörött (vö. Házi Jenő: SSz. 1963, 261). A Rákóczi utca korábbi *Lange Zeil* „Hosszú sor” neve nem 1522-ben, **95**hanem már 1498-ban fordul elő először. Sopronbánfalva nevének magyarázatánál feltétlenül meg kellene említeni, hogy személynévi eredetű ómagyar *Zovány* nevének első szótagját a betelepült némettség *zu* előljárósónak fogta fel, így vonta el belőle a *Wan(dorf)* nevet, amelyből a magyar közigazgatás a XIX. században alakította a *Bánfalva* nevet (vö. SSz. 1961, 117; 1970, 356). „Az ő-soproni ragaszkodik a «löver» elnevezéshez, bár sok foltos pergamen azt bizonyítja, hogy a szó egykor ezen a területen élt besenyő lövészek vagy lövérek emlékét őrzi” (88. lap). A *foltos* és a *besenyő* jelzők itt az újságírói romantika szülöttei, nem a helytörténetírásé, így

jobb, ha a következő kiadásban elmaradnak. A lövérek határőrök voltak.

Megjegyzéseinkkel nem a szerző érdemeit akartuk kisebbiteni, hanem az általa végzett munka fontosságát érzékeltetni.

Mollay Károly

**1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Marót János: Fertőd.
Győr–Sopron Megyei Idegenforgalmi Hivatal Győr, 1972**

**Marót János: Fertőd. Győr–Sopron Megyei Idegenforgalmi Hivatal Győr, 1972⁵,
106 lap.**

A 20 100 példányban megjelent ötödik kiadás bizonyítja, hogy Marót János útikalauzának is nagy szerepe van a helytörténeti ismeretterjesztésben. Az útikalauz elsősorban a kastélyról szól, a községről 1950 előtti *Eszterháza* nevének magyarázatán kívül alig mond valamit, hasonlóan az 1950 óta közigazgatásilag hozzácsatolt, Árpádkori eredetű Süttör községről sem. „*Eszterháza* elnevezésről kétféle felfogás terjedt el. Az egyik szerint a falu az Esterházy családtól kapta a nevét, és eredeti formája Estoras. A másik vélemény (Révai Nagy Lexikon 1912-es kiadása) szerint a család vette fel a község nevét. A falu szláv eredetű lehetett, eredeti neve Stras vagy Szterasz. A család neve a középkorban többféle változatban fordult elő, mint (de) Estoras vagy Zerházy. Ezek a szláv névalakok más-más hangfejlődés szerinti magyarosodásának felelnek meg. Mindkét változat az Estoras névnél köt ki, ez lehetett a család eredeti neve is” (6. lap). Ez a magyarázat két jelentős történetíró, Marczali Henrik és Nagy Géza 1894-ben közzétett (A Pallas Nagy Lexikona, 6. kötet) laikus, sőt délibábos névmagyarázatán alapul. Marót János nem mondja ki, de adataiból kiderül, hogy Eszterháza község a kastély megépítése után, tehát a XVIII. században alakult ki és „először Söjtörnek, majd Süjtörnek, végül Süttörnek nevezték” (6. lap). Ezzel el is dőlt a kérdés egyik része: Eszterháza az Esterházy családról kapta a nevét. Süttört Marót János szerint az Esterházyak először 1681-ben szerezték meg. A Salamon-nemből származó család már a XV. században csallóközi birtoka után nevezte magát; vö. 1425: „Blasyo dicto Zyrhaz”; 1449: „Ladiuslaum filium Blasii Zerhas de Zerhashaza”; 1464: „ladislaum filium Blasÿ de Ezterhaza”; 1469: „possessiones Borsa et Heztherhas haza” (Esterházy-oklevéltár. Bp., 1901, 48, 62, 69, 71). 1540-ben birtokukat („Zerhaashaaza in comitatu posoniensi”) részben elzálogosítják, majd eladják, nevüket azonban megtartják, csak székhelyük változik; vö. 1549: „Benedictus Eszterhas de eadem Galantha” (i. h. 161–177). A *szërhas~esztërhas* magyar képzés a szláv eredetű magyar *szërha~esztërha* „eresz” szóból (vö. Pais Dezső: Magyar Nyelv 1941, 346; Kniezsa István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Bp., 1955, 169). A Sopron vármegyei Eszterháza falu tehát nem lehetett szláv eredetű, eredeti neve sem Stras, sem Szterasz. A család neve a középkorban sohasem volt Estoras, nem ez volt az eredeti neve; az újkorban valóban előforduló *Estoras* változat valószínűleg a családnév olasz–francia kiejtéséből keletkezett. Mindez azt is példázza, milyen csínján kell bánni a nyelvészeti adatokkal, főleg ha településtörténeti következtetéseket is akarunk belőlük levonni.

Egy fertői útikalauzban a *Fertőd* névről is kellene valamit szólni. A középkorban Iván, Sajtoskál és Nemesládony közt volt ilyen nevű falu, de ez volt Kisfaludnak is egy régebbi neve (vö. Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. Bp., 1897, III, 608, 615). Eszterháza nevének

1950. évi megváltoztatásával tehát egy középkori helynevünk kelt új életre.

Mollay Károly

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

96 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis und kurze Auszüge:

Winkler, Oskar: Ödenburger Bautätigkeit in den letzten 26 Jahren I. Teil

Környei, Attila: Zur Geschichte der Klassenkämpfe im Ödenburger Komitat (März–Juli 1919) I. Teil

Kiss, Emmerich: Das Dorf Pásztori im Zeitalter des Feudalismus

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Papp, Stefan: Die Arbeiterbewegung in Ödenburg. Ein Forschungsbericht

Martos, Andreas: Historische Meteorologie und Lokalgeschichtsschreibung

Várkúti, Johann: Meteorologische Beobachtungen in Ödenburg

Kleine Mitteilungen

Házi, Jenő: Stefan, der erste Ödenburger Stadtrichter (1277)

Csepregi Horváth, Johann: Verein der Ödenburger in Budapest (1881–1888)

Kulturelles Leben in Ödenburg

Domonkos, Ottó: Zehn Jahre der Bewegung „Monat der Museen“ (1963–1972)

Bücherschau

Hiller, Stefan: Ödenburg-Bibliographie für das Jahr 1972

Németh, Marietta: Hajdu, Michael: Die Kosenamen in der Umgebung von Ödenburg. Budapest, 1972 (ung.)

Mollay, Karl: Gimes, Andreas: Grosszinkendorf. Raab, 1971 (ung.); Kapuvár. Raab, 1972 (ung.); Ödenburg. Raab, 1972⁶ (ung.). Reiseführer und ihre Bedeutung für die Verbreitung lokalgeschichtlicher

Kenntnisse

Mollay, Karl: Marót, Johann: Fertőd. Raab. 1972⁵ (ung.). Berichtigungen zur Erklärung der Namen Esterházy und Eszterháza

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról. SSz. 1957, 161–187.

2 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár: Sopron város általános rendezési tervéről. SSz. 1961. 97–113.

3 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár: A korszerű építés kérdései Sopron belvárosában. Magyar Építőművészet 1944, 224–230.

4 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár: Új lakóépületek Sopron belvárosában. SSz. 1962, 289–298.

5 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár: A soproni belváros szanálásának egyik fontos kérdéséről. Műemlékvédelem 1958, 135–142.

6 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár: Részletes rendezési tervek Sopron város fejlesztésére. SSz. 1965, 192–207.

7 (Megjegyzés - Popup)

Az osztályharc néhány kérdése Sopron megyében a polgári demokratikus forradalom időszakában (1918 november–1919 március). SSz. 1969, 3–14.

8 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1919. III. 25; Kertész István: Tanácsköztársaság. Sopron 1919. Sopron, 1959, 37–42; Mayer Géza: A vörös dulás nálunk. Sopron és a megye a két forradalom alatt. Sopron, (1919), 27–29; Liszt Ferenc Múzeum. Helytörténeti adattár (a továbbiakban: LFM. Ht.) 315.

9 (Megjegyzés - Popup)

MSzMP Párttörténeti Intézet Archivuma (a továbbiakban: PI. Arch.) A. II. 15/21. Vidéki sajtóosztály, 191.; közli: Hajdu Tibor: A forradalom győzelme vidéken. Századok, 1959, 161.

10 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 203.; közl.: Hajdu i.h. 164.

11 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1919. III. 25; Kertész i.m.) Mayer i.m.; Bors András: Emlékeim a soproni Kommunről. SSz. 1955, 1. sz.

12 (Megjegyzés - Popup)

A szimpatizánsok értéke a későbbiekben a tanács hatalom pillanatnyi erejének és a helyi viszonyoknak függvénye lesz. Közülük pl. Wellesz ellenforradalmárrá válik és Missuray is részt vesz a postások sztrájkjában (jún. 4). A kommunisták értékeléséhez még megjegyezzük, hogy közülük Kiss Kálmán a bukás után fehérré lesz, kommunista emigránsok elrablásában vesz részt (l. egy későbbi közleményünkben).

13 (Megjegyzés - Popup)

Kellner korábbi politikai pályafutására Bors András: Kellner Sándor, az igazi bolsevik. SSz. 1960, 233–245; Szita Szabolcs: Kellner Sándor az internacionalista csapatok egyik szervezője. SSz. 1970, 98–107. E munkák Kellner 1913–14. évi soproni és későbbi oroszországi szereplését ismertetik. Kellner Oroszországból hazatérve a KMP egyik alapítója, a nyomdász kommunista frakció és a budapesti VII. kerületi pártszervezet vezetője volt. Február 22-én letartóztatták és márc. 21-én a kommunista vezetőkkel együtt szabadult. Erre: PI. Arch. 668. f. Nyomdász szakszervezet, I-39, 253–255; PI. Arch. Ig. Min. VI. – 1919–9977. – A kommunisták elleni vizsgálat anyaga: PI. Arch. 603. f. 1. cs. Bp. ügyészség. 1919–IV–13–9014. – Kellner Sándorné kihallgatása: 1919. XII. 7. (PI.Ach.H–h-31); Hikade Aladár (Uo. g-66); Gábor Mózes visszaemlékezése. (Népszava, 1919. II. 26; 1921. XI. 8; Vörös Újság, 1918. XII. 21. 25; 1919. I. 21); Kellner Sándor: Bolsevizmus vagy demokrácia? Typographia 1918. XII. 27.; I.17., 24., 31.; Szociális Forradalom (Moszkva) 1919. I. 15.; Szekszárdy József: Visszaemlékezés. Sarló és Kalapács 1930/4. sz. 38–39; Chlepko Ede: Visszaemlékezés. I. h. 1931/3–4. sz. 55. 1.; LFM. Ht. Magnó: Kellner Sándorné visszaemlékezése. – Kellner le hívására: Soproni Hírlap. 1919. VIII. 31.

14 (Megjegyzés - Popup)

Bors László: Riport a soproni kommunistákról. Soproni Tükör 1919. II. 16; Sopron az őszirózsás forradalom óta. Soproni Munkástanács 1919. V. 1.; Bors András: SSz. 1955, 1960; Mayer i.m. 30; LFM. Magnó: Kellner Sándorné, Bors Pál visszaemlékezése; Bors András közlése. Vö. még Nagy Zsuzsa: Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon. Bp., 1961, 66.

15 (Megjegyzés - Popup)

A belügyi rendelet: GySmL: 2. Direktórium iratok: 199/1919. III. 27. A direktórium új tagjai: Horváth Ödön szociáldemokrata nyomdász, Bummer Károly kommunista vasmunkás. A szociáldemokrata vezetőség bizalmatlanul fogadta Kellnert. Berczeller Richárd közlése szerint Berczeller Adolf félve ment el Kellner fogadására és nagyon meglepődött, hogy megmaradhatott direktórium elnöki tisztségében. LFM. Ht. Magnó.

16 (Megjegyzés - Popup)

Részletesebben közöljük az ügybeosztást, az eredeti iraton található megjegyzésekkel.

Kellner alá beosztva: megyei biztos: Faragó Géza alezredes; városi biztos: Knapp Gábor szabósegéd; közlélemezési biztos: Wellesz Jenő vámhivatali főnök, a közalkalmazott szakszervezet elnöke; tanügyi biztos: Wurdits Antal tanító; néplőti biztos: Fischl László munkásbiztosító pénztári titkár, pártelnök; egészségügyi biztos: dr. Szilvási Gyula orvos; katonai biztos: Entzbruder Dezső főhadnagy; városparancsnok: Pfeiffer János volt tiszthelyettes, a kommunista eszmék lelkes híve, mint Entzbruder is.

Berczeller Adolf direktórium elnök alá beosztva a pénzügyi biztos: Roser Antal pü. tisztviselő, a

közalkalmazott szakszervezet titkára; pénzügyi megbízottak: Lukács Sándor bankigazgató és Kolbe Oszkár bankfőnök, a pénzügyi tisztviselők szakcsoportjának elnöke; ipari szocializálás biztos: Szekeres Márton magántisztviselő; megyei földbirtokszocializálási ügyek: Ferenczy János munkásbiztosító hivatali alkalmazott, Teffer Rezső vasmunkás, vasas szakszervezeti elnök, pártvezetőségi tag; segédhivatal: Rózsa Mátyás törvényszéki irodaigazgató. –

Horváth Ödön nyomdász szakszervezeti tag alá beosztva igazságügyi biztos: dr. Hoffmann Vilmos, ügyvéd, kommunista; propaganda biztos: Lazarovits Miklós hírlapíró, kommunista; sajtóbiztos: Bors László hírlapíró, kommunista; lakásügyi biztos: Mészáros Béla betűszedő, pártvezetőségi tag; a lapkiadó vezetője: Braver Henrik, a volt kereskedelmi alkalmazottak és magántisztviselők szakszervezetének elnöke; lapszerkesztők: Richly Rezső kommunista (Soproni Vörös Újság), Nóti Károly kommunista (Soproni Munkástanács), Singer Róbert kommunista (Oedenburger Arbeiterrat), Lazarovits Miklós kommunista (Der Proletarier).

Bummer Károly vasas pártvezetőségi tag alá beosztva az építésügyi biztos: Eidler Károly kőművesmester; járműbiztos: Pongrácz Simon, a magánalkalmazottak szakszervezet titkára; a papi vagyont leltározó biztos: Zsigmond Lajos betűszedő, pártvezetőségi tag; posta biztos: Missuray Ágoston postafőnök, a postás szakszervezet elnöke; vasúti biztos: Hollán Andor raktárfőnök, a vasutas szakszervezet jegyzője (GySml: 2. Dir. 12. cs.). Faragó IV.1-én vette át az alispáni hivatalt. (GySml: 2. 4996/1919. alisp.)

17 (Megjegyzés - Popup)

A kinevezett politikai megbízottak: dr. Wáhl Ernő ügyvéd (csepregi járás), Bodnár Alajos tanító (csornai járás), Várady Hermann szabómunkás (felsőpulyai járás), Kimár János munkásbiztosító hivatalnok (kapuvári járás), Schwarz Adolf tiszteletbeli főszolgabíró (kismartoni járás), Suchard József rajzoló (nagyartoni járás), Kovách Géza százados (soproni járás). Vö. GySml: 2. Dir. 106/1919. IV. 1. – A megbízottak személyében később változások voltak, legelőbb Wáhl vált meg megbízatásától, helyébe Glába János vasmunkás került. A megbízottak közül Kovách a fehér rendszerben is katonai parancsnok maradt.

18 (Megjegyzés - Popup)

A szakszervezetek vezetőszerpe területünk ügyintézésében a Tanácsköztársaság idején végig elsődleges.

19 (Megjegyzés - Popup)

A március 23-i után különösen az ápr. 13-i és a 20-i soproni népgyűlés volt impozáns, nagy tömegeket megmozgató. Ezenkívül áprilisban szinte minden nagyobb vidéki településen volt nagy tömegű népgyűlés, és a május 1-i ünnep eseményeire is hivatkozhatunk.

20 (Megjegyzés - Popup)

A tanácsválasztásról megjelent rendeletek: SVÚ. 1919. V. 1., 5.

21 (Megjegyzés - Popup)

SVÚ. 1919. IV. 3. – A községek: Fraknó, Pecsényéd, Fraknónádasd, Petőfalva, Fertőrákos, Márcfalva, Nagymarton, Sopronudvard, Pervány, Cirák stb.

22 (Megjegyzés - Popup)

A soproni választási bizottság: Fűrész Gyula párttitkár, Fischl László, Bummer Károly, Hollán Andor, Ferenczy János, Missuray Ágoston és hivatalból Schwarz Sándor dr. (SVÚ. 1919. IV. 5). Sopronban ápr. 6-án este volt választási nagygyűlés. Cirákon a FÉKOSz jelölése alapján népgyűlésen választották (GySmL: 2. Cirák község képviselőtestületének jegyzőkönyve 1919. IV. 4), ugyanígy Baboton is (uo. Babot. 1919. IV. 6); Ágfalván a bányászok és a parasztok külön tanácsot választottak a munkástanács és paraszttanács jelölése alapján. (uo. Ágfalva. 1919. IV.7).

23 (Megjegyzés - Popup)

GySmL: 2. Fertőszentmiklós jkv.; Csapodon már májusban új tanács alakult (SVÚ. 1919. V. 15; Mayer i.m. 103–113; Nagy Károly: A kapuvári ellenforradalom. Zalaegerszeg. 1929).

24 (Megjegyzés - Popup)

GySmL: 2. Dir. 542/1919. IV. 2. A völcseji földmunkások törekvése egyezett a tanácsválasztási rendelet szellemével. Völcsejen új tanácsot választottak IV. 7-én.

25 (Megjegyzés - Popup)

L. erre következő közleményünket a Sopron vármegyei ellenforradalmakról.

26 (Megjegyzés - Popup)

A teljes összeállítást lásd a táblázatban. Összesen 1179 személyt ismerünk az eseményekből. Összeállításunk forrásai: GySmL: 2. községi jkv-ek, direktóriumi iratok, a városi biztos és a katonai biztos iratai, a vörösórség iratai; SVÚ. 1919. IV. 9, 11, 12, 13, 20; a kommunista perek anyaga; Sopronvármegye és Soproni Hírlap 1919–1920. Vö. még Hajdu Tibor: Tanácsok Magyarországon 1918–19-ben. Bp., 1958.

27 (Megjegyzés - Popup)

A városi és a megyei tanács, valamint ezek intézőbizottsága általában együtt ülésezett (GySmL: 2. tanácsjvk.).

28 (Megjegyzés - Popup)

Bors L.: Riport a soproni kommunistákról ih. A kezdeti erős balratolódást az általános forradalmi fellendülés mellett motiválja még az első napokban lezajlott soproni és fülesli ellenforradalmi lázadás is, amely a soproni politikusokat rádöbbenette a helyzet komolyságára, ébresztésre intette őket. – Knapp Gáborról meg kívánjuk még jegyezni, hogy bár a Kommün alatt sok kérdésben szembenállt a kommunistákkal és mint legfelsőbb vezető ő volt a szociáldemokraták jelöltje a megye élére Kellnerrel szemben, munkásságát egészében mégis pozitívan értékeljük, körültekintően kormányozta a megyét, végső soron a megtorpanások idején a proletárdiktatúra mellett foglalt állást, a soproni szociáldemokraták közül a forradalom idején ő fejlődött legtöbbet a kommunizmus irányában.

29 (Megjegyzés - Popup)

GySmL: 2. Dir. 11063/1919; uo. 12. cs. szakszervezeti ügyek. Különféle szakszervezetekre adatok: közalkalmazottak, városi alkalmazottak, pincérek, kéményseprők, ügvedek, fejmunkások, tanítók,

kereskedelmi alkalmazottak, vasutasok stb. A GySmL: 2. Dir. 227., 327., 957., 10820., 13387/1919; XVI/103. városi biztos iratai 115; SVÚ. 1919. IV. 2, 5; V. 20. VII. 6, stb. A csornai szakszervezeti tanácsra; SVÚ. 1919. 10, 13.

30 (Megjegyzés - Popup)

Erre Kellner szájába adott megjegyzést idézünk: „Majd mindennap találkozom olyanokkal, akik azt bizonyítják, hogy teljes meggyőződésükkel kommunisták, sőt már régen annak tudják magukat. De uraim, ne bizonyítsák ezt nekem, hiszen még én magam is csak nagyon rövid ideje vagyok kommunista.” (Soproni Hírlap 1919. IX. 13). A szemináriumok előadásait lelkes kommunisták, Bors László és Telegdi Pál tartják. SVÚ. 1919. IV. 23. 25. V. 3. VII. 7. 31. VIII. 1., GySmL: 2. Intézőbiz. jkv. 1919. V. 14; VII, 4; uo. 13435/1919. polgm.; l. még: Környei: Bors László. Arrabona, 1968, 204–207.

31 (Megjegyzés - Popup)

Völcsej: GySmL: 2. Dir. 542/1919; Sorponhorpács: uo. 7328/1919; Szentmargitbánya: uo. 12. cs., 8631/1919. alisp.; Babot: uo. Babot jkv.; Pásztori: uo. XVI/103, Városi b. 149; Beled: SVÚ 1919. V. 3; Nemesládony: Soproni Hírlap 1920. III. 23.

32 (Megjegyzés - Popup)

Kapuvárott Bacsics Máté, Csepregen Petrik Béla, Nagymartonban Suchard József a párttitkár (SVÚ. 1919. VI. 1., VII. 13).

33 (Megjegyzés - Popup)

GySmL: 2. XVI/103, Városi b. 169; SVÚ. 1919. V. 27. (Nemeskér), VI. 24 (Nagyhöflány 200, Lajapordány 50, Vimpác 300 új taggal), Sopronvármegye 1920. I. 4; Felsőség: GySmL: 2 Dir. 3426/1919. IV. 29.

34 (Megjegyzés - Popup)

GySmL: 2. XVI/301. f. A farádi földmunkások és Kisgazdák Szocialista Pártjának tagnévsora.

35 (Megjegyzés - Popup)

Környei: A csornai ellenforradalom és a győri vörösörök Sopron megyei szereplése 1919-ben. Arrabona, 1969. A farádi földmunkások politikai munkaprogramját ismerjük (l. előző jegyzet). Rábakecöl, Dénesfa, Rábapordány földmunkásai is erőteljes osztályharcot vívtak.

36 (Megjegyzés - Popup)

L. korábbi közleményünket (SSz. 1969).

37 (Megjegyzés - Popup)

SVÚ, 1919. VII. 10. A szocializálási rendelet: uo. IV. 2; LFM. Ht. 519–519.

38 (Megjegyzés - Popup)

A következő üzemek munkástanácsairól vannak adataink: GySEV, Déli vasút (SVÚ. 1919. IV. 22., V.1);

Lajtaújfalusi szénbánya (GySmL: 2. Dir. 8009/191); Lenck téglagyár Sopron (uo. 8249/1919); Alfert Lichtenstein szivarozókészülékgyár, Savanyúkút (uo. 8087/1919); Soproni sörgyár (uo. 471., 7891/191); Haas Fülöp és fiai szőnyeggyár (uo. 4/1919); Pannonia szálloda (uo. 10799/1919); Petőházi cukorgyár (uo. 5181/1919); Kapuvári hengermalom (uo. 6471/1919); Cinfalvi cukorgyár (uo. 2039, 8963/1919); Faszénkereskedelmi és kiviteli rt. Sopron (uo. 8312/1919); Soproni villamosvasút (uo. XVI/103. Városi b. 120); Nagycenki cukorgyár (uo. XVI/102. katonai biztos iratai 531); Soproni vasgyárak (Sopronvármegye. 1919. III. 15); Brennbergi szénbánya (uo. 1918. XII. 15) stb. Szabotázs a savanyúkúti gyárban történt. A bősárkányi néptanács az ottani hengermalom sürgős szocializását kérte Kellnertől „a tulajdonos uzsora üzelmel” miatt (GySmL: 2. Dir. 2931/1919).

39 (Megjegyzés - Popup)

A vasas szakszervezet 8 bizalmit küldött ki az ipari termelési tanács megválasztásához (SVÚ. 1919. VO. 15). A tanács összetétele: elnök: Titz Károly mérnök; vezetőségi tagok: Teffer Rezső, a vasas szakszervezet elnöke, Kappel Rezső, Schachinger Adolf munkások, Löwy Miksa, Madarász Gyula üzemvezetők, Weidinger István asztalosmester; a direktórium küldötteként: Bummer Károly, mint Titz helyettese, Ferenczy János. A szakbizottságok vezetői a fentiek mellett: Szilvási Gyula orvos, Szatmári Sándor szociáldemokrata politikus, Fischl László, Schwarz Viktor hadimilliomos kereskedő, Bettelheim József, a Wellesz és tsa „gumigyár” igazgatója (SVÚ. 1919. V: 16; VII. 28). – A csornai ipari termelési tanács: Steinchorn István főmolnár, elnök, Kernya József, Karácsony István, Tóth Jenő, Király Márton. – Lajtaújfalun: Jósa József, Ertl Ferenc, Czipek András, Kügel Lajos munkások (GySmL: 2. Dir. 6460/1919). – A munkásság többször felszólalt, hogy a kormányzótanács Vida József kinevezését a KITTIB élére vonja vissza és erősítse meg Titz és Bummer megbízatását (GySmL: 2. Dir. 5262., 6867/1919).

40 (Megjegyzés - Popup)

Kellner a kinevezéskor utasította Éber Ernőt, hogy munkáját Tefferrel és Ferenczyvel egyetértésben lássa el (GySmL: 2. Dir. 817/1919. IV. 5).

41 (Megjegyzés - Popup)

Szocializálási ügyvivők: Sopronban dr. Östör József, dr. Kohn Gyula, dr. Hacker Ernő, dr. Gazdag Béla ügyvédek és Vogel József mérnök; Kapuvárott: dr. Nagy Endre, dr. Fábián Illés ügyvédek; Csepregen: dr. Kovács Sándor ügyvéd; Csornán: dr. Halász Manó ügyvéd; Felsőpulyán: dr. Pokorny József ügyvéd; Kismartonban: dr. Schreiner Viktor ügyvéd (GySmL: 2. Dir. 288/1919. IV. 2). Az itt felsoroltak közül Fábiánt már 5-én fel kellett menteni megbízatása alól, később a kapuvári ellenforradalom egyik vezére lett, Östör pedig soha nem is állt munkába, április végén Bécsbe emigrált (GySmL: 2. Dir. 575., 9598/1919). – Sopron megyében még május végén is volt nagybirtok, mert a szocializálást hivatalosan nem hajtották végre. A késlekedés egyik oka szerintünk az is, hogy az ügyosztály a direktóriumon belül a szociáldemokrata Berczeller Adolf alá tartozott.

42 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1920. IX. 22; GySmL: 2. Dir. 3425/1919. IV. 26; uo. községi jkvek (Rábapordány, Csorna, Farád, Egyed, Szil, Bük, stb.; uo. 5771/1919. dir. (Büdöskút). A szocializálás menetére: SVÚ 1919. IV. 30; V. 1., 14., 27., 29.

43 (Megjegyzés - Popup)

Számításaink szerint mintegy 250 000 kh birtokot érintetett a megyében (l. még Kertész i.m. 50–52).

44 (Megjegyzés - Popup)

GySmL: 2. Dir. 9584/1919. VI. 27.; SVÚ. 1919. VI. 29. Grünsberger bérlő lakásán a házkutatáskor nagy mennyiségű árut találtak. – A mezőgazdasági munkabérekre: SVÚ. 1919. IV. 18., V. 16; Sopronvármegye Hivatalos Lapja 1919, 125–126. – Bérmozgalom Rőjtökön és Eszterházán: GySmL: 2. Dir. 3425/1919. IV. 26.

45 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1919. X. 5; 1920. II. 25.

46 (Megjegyzés - Popup)

Ezzel a kérdéssel itt nem foglalkozunk, helytörténeti irodalmunk ezt eléggé feltárta, vö. Kocsis József: Az 50 éves Tanácsköztársaság története és a Soproni Szemle, SSz. 1969. 1.

47 (Megjegyzés - Popup)

Ilyenek: a katonatoborzás, az ellenforradalom elleni állásfoglalás, a tanácsok országos gyűlése küldötteinek beszámolója, stb. (SVÚ. 1919. V. 18., VI. 5., 6., V. 6., VI. 27., VII. 23. stb.).

48 (Megjegyzés - Popup)

GySmL: 2. Intézöbiz. jkv. 1919. IV. 22. Jellemző, hogy ezt Knappnak ki kellett jelenteni. A felszólalásra Bors válaszolt az ülésen, Kellner pedig a sima együttműködésre kérte a két párt képviselőit.

49 (Megjegyzés - Popup)

Május 20-án a közalkalmazottak szakszervezete írt Kellnernek, hogy a biztosi hivatalok tele vannak vagyonos ügyvédekkel, ugyanakkor a háborúból leszerelt szegény és rokkant közalkalmazottak állás nélkül vannak (GySmL: 2. Dir. 6916/1919).

50 (Megjegyzés - Popup)

GySmL: 2. Sopron városi törvényhatósági bizottság jkv. 1919. IX. 27 (Thurner Mihály polgármester öngazoló beszéde).

51 (Megjegyzés - Popup)

A városi biztos szinte valamennyi irata Thurner Mihály kezén ment keresztül (GySmL: 2. XVI/103. Városi b. 129; Tóth Gyula intézkedése: Thurneren keresztül kapja az iratokat!); uo. Vörösórség iratai 4561/1919. rk.

52 (Megjegyzés - Popup)

Első távolléte: ápr. 23–máj. 3. Búcsúzásakor, az intézöbizottság ápr. 22-i ülésén volt az első nyílt összecsapás a tanács szociáldemokrata és kommunista tagjai között. Kellner ekkor helyettesítésével

Berczeller dir. elnököt és Lazarovits Miklóst (német ügyek) bízta meg. – Kellner Sopron megyén kívüli szereplésére: Vörös Újság 1919. IV. 8., 12; V. 1.; Typographia 1919. V. 1. A budapesti központi munkástanács tagja volt, emlékezetes itteni bátor felszólalása a május eleji válság idején (PI. Arch. A munkástanács jkve. 1919. V. 2.). Részt vett a Tanácsok Országos Gyűlésén (erre Hiller István: Kellner Sándor és a soproni küldöttek a Tanácsok Országos Gyűlésén. SSz. 1971, 52–59). A tolnai ellenforradalom leverésében vett részt (Nagy Zs. i.m. 162; K. Balogh János: Tolna megye a Magyar Tanácsköztársaságban. Szekszárd, 1965, 184; PI. Arch. 603. f. 1. cs. Bp. Főügyészség. 1919–IV–13–9014; Kövesdi Sándor: A proletárdiktatúra Szekszárdon. Sarló és Kalapács 1936/10. sz, 14); Gerster Károly: A Visegrádi utcától az odensei olajgyárig. uo. 1933/3–4. sz. 124; Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Adattára Y/IV/1559. Molnár János visszaemlékezése). Egyéb dunántúli tevékenységéről emlékezik meg Majthényi János: LFM. Ht. Magnó. – Kellner június közepétől már alig tartózkodott Sopronban, a keleti fronton volt elfoglalva, ahol is július végén a visszafoglalt tiszántúli területek kormányzótanácsi biztosa lett (OL.Bm.–ln. 1920-36-453, idézi Hajdu Tibor: A Magyarországi Tanácsköztársaság. Bp., 1969, 335.)

53 (Megjegyzés - Popup)

A soproni tanácson belül szociáldemokrata-kommunista ellentéttel helytörténeti irodalmunk nem foglalkozott. A kérdést csak Gerse János és Rác János tárgyalta (Entzbruder Dezső élete. Vasi Szle. 1965, 66–67) s mi érintettük Bors Lászlóról szóló munkánkban (Arrabona 1968, 307–311).

54 (Megjegyzés - Popup)

SVÚ. 1919. V. 23. Az új intézőbizottsági elnökök: városi: Tóth Gyula; megyei: Kellner Sándor. Tóthnak a polgárságot pártoló tevékenységét Thurner is elismeri beszédében (i.h.).

55 (Megjegyzés - Popup)

GySmL: 2. Dir. 5453., 5720., 5796/1919.; uo. Intézőbiz. jkv. V. 13; SVÚ. 1919. V.14; Környei: Bors László I. h. – Schlesinger a lakásbizottsági tagságáról régebben lemondott a bizottság szociáldemokrata tagjaival fennállt elvi ellentétei miatt (GySmL: 2. Dir. 2432/1919. IV. 16). – Máj. 15-én Telegdi Pál ellen is megindult a támadás, lemondatták KIMSz elnöki tisztjéről (GySmL: 2. Intézőbiz. jkv. V. 17). Telegdi később Győrött lett ifjúsági vezető, a soproni ifjúsági szervezett vezetése szociáldemokrata kezekbe került (GySmL: 2. 16187/1919. polgm.). – Entzbruder elleni támadás (uo. Városi biztos. 74./ápr. 14). Ugyanekkor a hadügyi népbiztosságtól is kéri Entzbruder visszahívását (HL. Tanácsköztársaság. Vidéki táviratok (III. IV. 10.1014).

56 (Megjegyzés - Popup)

GySmL: 2. Tanácsjkv. A felsorolt megbízható elvtársak között csak egy kommunista Kellner szerepel.

57 (Megjegyzés - Popup)

SVÚ. 1919. VI. 6.

58 (Megjegyzés - Popup)

Knapp a győri vádbiztosságnál jár el érdekükben (GySmL: 2. Dir. 9696., 10041/1919.; uo. Csorna jkv. 1919. VI. 29.; Nagy Károly: A csornai ellenforradalom. Sopron, 1926², 44.) – Knapp, Berczeller, Fűrész

Gyula, Fischl László, Horváth Ödön, Tóth Gyula, Mészáros Béla ilyen tevékenységéről: Sopronvármegye 1919. IX. 5., X. 24; 1920. V: 4., 6.; Soproni Hírlap 1919. IX. 13, X. 16., 1920., X. 20.; Világosság (Wien) 1920. XI. 24.; Thurner beszéde. I. h.

59 (Megjegyzés - Popup)

A kongresszusi küldöttek beszámolója a szakszervezetek gyűlésén (SVÚ. 1919. VI. 27).

60 (Megjegyzés - Popup)

GySmL: 2. Dir. 11061., 13336/1919; uo. Intézőbiz. jkv. VII. 16). A bizottság tagjai: Farkas Gyula vasutas, Skarba Lajos pincér, Mészáros Béla nyomdász, szakszervezeti vezető (LFM. Ht. Magnó. Sashegyi Lajos visszaemlékezése).

61 (Megjegyzés - Popup)

A bizottság jkvei (GySmL: 2. Dir. 12. cs.; uo. 9072., 10067/1919. 6157/1919. rk; PI. Arch. Tk. Kormtan. Eln. 1919.–XXXVII–2829; SVÚ. 1919. VI. 25.; Soproni Hírlap 1919. IX. 29. Gerse–Rác i.m. 73.).

62 (Megjegyzés - Popup)

SVÚ. 1919. V. 1. 4.; GySmL: 2. 6836/1919. rk.; LFM. Ht. (Magnó, Bors András, Berczeller Richárd visszaemlékezése). Az egész ügyre vö. Környei: Arrabona 1968. – A kör első akciója valószínűleg a Berczeller-féle szabadkőműves szervezkedés szétverése volt (május 1-én éjjel). A szabadkőműves szervezetet Kellner eredetileg betitolta, de ez Berczeller Adolffal az élen mégis ülésezett a postapalotában. Bors László többedmagával kergette szét a gyülekezést. Berczeller Brennerge futott, rövidebb emigráció után tért csak vissza, de a továbbiakban már nem vett részt a tanács vezetésében (GySmL: 2. Tanácsjvk. 1919. V. 4.; Sopronvármegye 1920. X. 16). – A Trockij-kör hatalmi bázisa az Entzbruder mögött álló volt vasúbiztosító őrség volt.

63 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1919. VIII. 31., IX. 12.; Sopronvármegye 1919. IX. 13., 18. – Savanyúkúti tevékenységük Ausztriára is átterjedt (Bors András közlése).

64 (Megjegyzés - Popup)

SVÚ. 1919. VI. 29., VII. 1., GySmL: 2. Tanácsjvk. VII. 15.; uo. 6836/1919. rk. – Az önálló karhatalom: 300 tagú örkönlétszám (SVÚ. 1919. VI. 18). Az örkönlétszám július 4-én ellenségesen lépett fel a Szántó Róbertet és Fennesz Rudolfot kivégeztető Szamuely László és örkönlétszámja ellen (erre vö. GySmL: 2. Dir. 10836/1919., 12165/1919.; uo. Városi biztos. 250–251.; uo. Központi táviratok; Reggeli Hírek 1919. IX. 24.; Pesti Hírlap 1920. I. 10. stb.).

65 (Megjegyzés - Popup)

Wajdits, az SzDP régi soproni titkára, a Tanácsköztársaság Győr megyei biztosa volt. I. erre (Gócze–Perepatits: A vörös Győr. Győr, 1964; A Reggel [Győr] 1919. VI. 5.; Testvériség [uo.] 1919. V. 31; Oedenburger Arbeiterrat 1919. V. 30.). – Ugyanakkor Kalmár német népbiztos Lejer Lajos kinevezését kívánta (PI. Arch. Tk, Bünb. 1015/nb/1919. VI. 8.) – Kellner újabb Sopron megyei megbízatása. Belügyi

Közlöny 1919. VI. 15.

66 (Megjegyzés - Popup)

GySmL: 2. Dir. 10349/1919. VII. 4., 13419.; 14645/1919. VII. 3. polgm.; uo. Intézöbiz. jkv. VI. 28; SVÚ. 1919. VII. 6.; PI. Arch. Tk. Kormtan. Eln. 1919–XXXVII–2943. A hadügyi népbiztosság közli a bü. nb.-gal, hogy nem járulna hozzá Knapp kinevezéséhez.

67 (Megjegyzés - Popup)

Május elején bírta meg Kellner minden távolléte esetére teljhatalmú helyetteséül.

68 (Megjegyzés - Popup)

Csornán jún. 14-én az építómunkás szakszervezet követelte, hogy a tanács adja át a szakszervezeteknek a hatalmat. A tanácsülés visszautasítja a beavatkozást (GySmL: 2. Csorna jkv.). Ekkor már a szakszervezetek minden fontosabb kérdésbe beleszólnak, jún. 27-e után komolyan beszámoltatják a tanács szakbizottságait.

69 (Megjegyzés - Popup)

Az indok: kevesen jelennek meg az üléseken (SVÚ. 1919. VI. 4, 6, 25; VII. 2).

70 (Megjegyzés - Popup)

Természetesen tudatukban ez nem így szerepelt, hiszen a júniusi ellenforradalom idején is visszariadtak ettől a megoldástól. Knapp és elvtársai mindig is ragaszkodtak a hatalomhoz és különösen Knapp minden más kérdésben is ideológiailag osztályharcos alapon állt.

71 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország helységnévtára. Bp., 1967.

72 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Belitzky János: Sopron vármegye története. Bp., 1938. 474.

73 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Wagner, Hans: Urkundenbuch des Burgnlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Graz–Köln, 1955, 115. Az oklevélben szereplő *ab australi parte* „a déli oldalon” kitétel nyilván elírás az a *septentrionali parte* „az északi oldalon” helyett, hiszen a déli oldalról (*a plaga meridionale*) már előzően szó van.

74 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre: Sopron vármegye története. Oklevéltár (a továbbiakban: SoprVmOkl.). Sopron, 1889, I, 154, 158.

75 (Megjegyzés - Popup)

Anjoukori Okmánytár. Bp., 1878, I, 17.

76 (Megjegyzés - Popup)

SoprovMokl. I, 53. Nagy Imre az év nélkül keltezett oklevelet IV. Lászlónak tulajdonítja. Ha valóban IV. Lászlóé, akkor 1290-ig kellett keletkeznie. A 2. jegyzetben idézett oklevéltár második kötetében (Irmtraut Lindeck-Pozza feldolgozása) mindenesetre nem szerepel.

77 (Megjegyzés - Popup)

SoprovMokl. I, 233.

78 (Megjegyzés - Popup)

Kniezsa István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Bp., 1955, 399.

79 (Megjegyzés - Popup)

Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története. Bp., 1948³, 35.

80 (Megjegyzés - Popup)

Pesty Frigyes: A helynevek és a történelem. Bp., 1878, 36.

81 (Megjegyzés - Popup)

Fehértói Katalin: A XIV. századi megkülönböztető nevek. Bp., 1969.

82 (Megjegyzés - Popup)

SoprovMokl. II, 629–635.

83 (Megjegyzés - Popup)

Szabó István: A falurendszer kialakulása Magyarországon. Bp., 1966. 52.

84 (Megjegyzés - Popup)

Szabó i. h.

85 (Megjegyzés - Popup)

Makkai László: A mezővárosi földhasználat kialakulásának kérdései. Kelemen-émlékkönyv. Kolozsvár, 1957, 436–478.

86 (Megjegyzés - Popup)

G. Bolla Ilona: A jobbágytelkek kialakulásának kérdéséhez. Annales Univ. Scientiarum Budapestinensis, Sectio Historica. Bp., 1961, III, 97–120.

87 (Megjegyzés - Popup)

Szamota–Zolnai: Oklevélszótár. Bp., 1902–1906.

88 (Megjegyzés - Popup)

Bárczi Géza: A tihanyi alapítólevél mint nyelvi emlék. Bp., 1951, 39, 66.

89 (Megjegyzés - Popup)

Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. Bp., 1894, II, 421.

90 (Megjegyzés - Popup)

SoprVmOkl. I, 229.

91 (Megjegyzés - Popup)

I. m. II, 28.

92 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 330.

93 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 421.

94 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 582.

95 (Megjegyzés - Popup)

Szabó i. m. 113.

96 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: Sopron vármegye vázlatos története. Vö. Csatkai–Dercsényi (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 59 és 53. jegyzet.

97 (Megjegyzés - Popup)

A két évfordulóra 300 helytörténeti kiadvány jelent meg hazánkban (Párttörténeti Közlemények, 1971, 108). A megyék és városok által megjelentett helyi kiadványok bibliográfiai adatait lásd: Hadtörténelmi Közlemények, 1971, 399–404, 585–605. Vö. még Vass Henrik: Országos és helyi kiadványok a Tanácsköztársaságról. Népszabadság, 1970. márc. 26.

98 (Megjegyzés - Popup)

Világtörténet 1–10. kötet. Főszerkesztő: J. M. Zsukov. Bp., 1962–1966; Magyarország története I–II. kötet. Szerkesztette Molnár Erik, Pamlényi Ervin, Székely György. Bp., 1971.³ A bibliográfiák közül lásd: A magyar történettudomány válogatott bibliográfiája 1945–1968. Összeállította: A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkaközössége. Bp., 1971 (Ismerteti Mollay Károly: SSz.

1972. 91–92).

99 (Megjegyzés - Popup)

A magyar forradalmi munkásmozgalom története 1–3. kötet. A szerkesztő bizottság elnöke: Nemes Dezső. Bp., 1966–1967–1970. A forráskiadványok közül megemlítjük a Párttörténeti Intézet által szerkesztett „A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai” című 10 kötetes sorozatot, amely 1951–1969 között jelent meg és a „Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből” című 3 kötetes sorozatot, amely 1964-ben jelent meg.

100 (Megjegyzés - Popup)

Vö. az erre vonatkozó elvi-módszertani irodalmat: Almási János: A legújabb kori források felhasználása. Történelemtanítás, 1970, 21–22; Bekény István: A kortörténet levéltári forrásai. Századunk, 1970, 558–562; Benda Kálmán: A kortörténet múltja és a jelenkutatás módszertani problémái. Száz. 1970, 570–571; Geccsényi Lajos–Glatz Ferenc: 1918–1919 évfordulója a helytörténeti irodalomban. Párttörténeti Közlemények 1970. 151–167; Glatz Ferenc: Helytörténeti forráskiadásunk módszertani kérdéseiről. Száz. 1971, 1100–1109; Incze Miklós: A kortörténet elvi és módszertani problémái. Száz. 1970, 545–558; Kiss Géza: A tanárok helytörténeti kutatómunkája és a történelemtanítás. Történelemtanítás, 1970, 12–15; Márkus László: A legújabbkori sajtótörténet kutatásának módszertanáról. Történelmi Szemle, 1971, 224–227; Máté György: Helytörténet, honismeret. Népszabadság, 1967. aug. 2.; Pach Zsigmond Pál: Marxista történetírásunk fejlődésének problémái. Száz. 1964, 1011–1053; Történettudomány: a magyar történettudomány 1945 és 1970 közötti fejlődésének összegezése. Magyar Tudomány, 1970, 241–256; Pamlényi Ervin: A magyar történetírás fejlődése a felszabadulás óta. Száz. 1967, 1191–1204; Perényi József: A történész műhelytitkaiból. Bp., 1965; Simon Péter: A jelenkor és a munkásmozgalom történetének kutatása. Száz. 1970, 565–570; Szabó Ferenc: A kortörténet helyi forrásainak néhány kérdése. Száz. 1970, 596–598; Szabolcs Ottó: Korszerű történelmi műveltség az iskolában. Pedagógiai Szemle, 1971, 1073–1081; Rákosi Sándor: A kortörténet párttörténeti forrásai. Száz. 1970, 587–593; Vass Henrik: Munkásmozgalomtörténet és helytörténet. Párttört. Közl. 1971, 3–31, 108–132; Végh Oszkár: A helytörténeti kutatómunka bízató eredményeiről. Népszabadság, 1971. nov. 18; Virág Ferenc: Helytörténet-nevelés. Népszabadság, 1971. szept. 15; Vörös Károly: A helytörténeti kutatásról. Valóság, 1972, 42–51.

101 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Töltési Imre: A honismereti mozgalom Vigilia, 1971, 810–814. Helytörténeti szempontból is értékes a szocialista hazafiságról 1971. október 19–20-án Egerben rendezett országos tanácskozás anyaga (Párttörténeti Közlemények, 1972, 65–88, 121–146; Hadtörténeti Közlemények, 1972, 5–25).

102 (Megjegyzés - Popup)

A gyulai történész vándorgyűlés anyagát ismerteti: Századok, 1971, 221–228; Párttörténeti Közlemények, 1971, 3–31, 108–132. Megemlítjük, hogy a Magyar Történelmi Társulat és Győr Megyei Város Tanács 1971. március 29–31-én Győrött rendezett várostörténeti konferenciát (Ismerteti: Századok, 1971, 859–867). A konferencián Berend T. Iván „Magyarországi városfejlődés a felszabadulás után” címmel tartott előadást, melynek átdolgozott szövegét közli a Valóság, 1971, 10–18. 1971 november 11–12-én rendezték meg a budapesti helytörténeti konferenciát. Ez összegezte a fővárosi helytörténeti kutatások

eredményeit és feladatait (Népszabadság, 1971. dec. 1).

103 (Megjegyzés - Popup)

A két évforduló jelentősebb soproni vonatkozású kiadványai: „A forradalmi évek tüzeiben 1917–1919. Szemelvénygyűjtemény” (Győr, 1970, 245 p.); „Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián...” Sorpon 1919–1969. Az Erdészeti és Faipari Egyetem jubileumi évkönyve. Szerkesztette Herpay Imre (Bp., 1970, 331 p.+137 kép), ismerteti Mollay Károly: SSz. 1972, 191; Lengyel Alfréd, Sáry Zoltán és Tirnitz József: „Az élet megindulása a felszabadulás után Győr-Sopron megyében 1945” (Győr, 1970). Sopron városra és megyére vonatkozó rész: 257–486.

104 (Megjegyzés - Popup)

Vö. SSz. 1969, 1. sz. és 1970, 1. sz. Lásd még Horváth Zoltán: Felszabadulásunk története című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltárban (Sopron). SSz. 1970, 374–380; Domonkos Ottó: A helytörténeti kutatás 25 éve Sopronban című kiállítás. SSz. 1971, 81–84.

105 (Megjegyzés - Popup)

Itt igazítjuk helyre a folyóiratunkban megjelent néhány pontatlanságot. „1917 októberének napjai, ahogyan John Reed találóan mondta, megrengették a világot, megdőlt a cári elnyomás” – olvashatjuk (SSz. 1969, 335). Közismert történelmi tény, hogy a cári elnyomás nem 1917 októberében, hanem 1917 februárjában dőlt meg. Ugyanis ebben az évben Oroszországban két, jellegében is különböző forradalom ment végbe: a februári (polgári demokratikus) megdöntötte a Romanov-dinasztia uralmát, az október (szocialista) a Kerenszkij vezette polgári-liberális rezsimet. – „Mivel a kommunisták a parlamenti választásokat bojkottálták, nem is nyertek tért a tömegek között” (SSz. 1970, 285). A mondat nyilvánvalóan Német-Ausztria Kommunista Pártjának az 1919. február 16-i nemzetgyűlési választásokkal kapcsolatos hibás taktikájára utal. Az osztrák kommunista párt igen szerény tömegbefolyása 1919 elején nem a parlamenti választások bojkottjára vezethető vissza, hanem objektív történelmi-politikai okokra. A párt igen fiatal és tapasztalatlan volt, hiszen 1918. november 3-án alakult meg néhány ezres taglétszámmal. Az üzemekbe még nem tudott behatolni, itt a nagy múlttal rendelkező, tapasztalt és népszerű szociáldemokrata párt uralta a politikai mezőnyt. A párt vezetőségében többsége volt a szektás irányvonalnak, és ezért az 1919. február 9-én tartott pártkonferencián (7 nappal a parlamenti választások előtt) elvetették azt a javaslatot, hogy vegyenek részt a választásokon és szavazzanak a szociáldemokratákra. (Vö. Gábor Sándorné: Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság Bp., 1969, 39–46, 108–117, 154–177, 186–189).

106 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Környei Attila: A helytörténész Csatkai Endre. SSz. 1971, 59–66. Mivel a soproni levéltárban készül már folyóiratunk első 25 évfolyamának tartalomjegyzéke, név- és tárgymutatója, a munkásmozgalmi tárgyú írások bibliográfiai adatainak közlésétől eltekinthetünk. Megemlítjük, hogy a Győr-Sopron megyei múzeumok évkönyve (Arrabona) is folyamatosan közölt munkásmozgalmi tárgyú tanulmányokat.

107 (Megjegyzés - Popup)

A soproni vonatkozású forráskiadás terén jelentős adósságot kell törleszteniünk. A Házi-féle oklevéltár kötetei óta – rövidebb forrásközlésektől eltekintve – tudomásunk szerint egyetlen átfogó igényű

forráskiadvány jelent meg Sopronban. (Horváth Zoltán: Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron, 1965). Vö. még a 7. sz. lapalji jegyzetet.

108 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Papp István: Válogatott bibliográfia Sopron felszabadulásáról és negyedszázados fejlődéséről. SSz. 1970, 17–20. Adalékok Sopron város felszabadulásának történetéhez 1944–1945. Erdészeti és Faipari Egyetem tudományos közleményei 1970, 93–114; Szita Szabolcs: Szovjet őrnagy visszaemlékezései Sopron vármegye felszabadulásáról. SSz. 1972, 2–8.

109 (Megjegyzés - Popup)

A magyar forradalmi munkásmozgalom története 3. kötet. Bp., 1970. Forráskiadványok: A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. Bp., 1967; Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956–1962. Bp., 1964; Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1963–1966. Bp., 1968.

110 (Megjegyzés - Popup)

Réthly Antal: Magyarország elemi csapási. Kísérletügyi Közlemények XXVIII (1925), 3–4. füz. 8–17.

111 (Megjegyzés - Popup)

Ciarolo olasz szenátor a Vöröskereszt-Egyesületek Nemzetközi Központjának azt javasolta, miután a jövőben nem lesznek háborúk, a Vöröskereszt-Egyesületek áldásos tevékenységüket az elemi csapások által leginkább sújtott népek megsegítésére összpontosítsák. Ezért az összes államokat felkérték katasztrófa-katalógusaik elkészítésére, hogy ennek felhasználásával elkészítsék a katasztrófa-világtérképet. Lényegében ebben a cikkben a könyvek magvát megtaláljuk. Az elemi károkat két csoportra bontotta, és 947 év adatát foglalta össze. Megállapítja, hogy 313 évben fordul elő elemi csapás, az esetek 33,1%-ában. Megosztás a 313 katasztrófális év %-ában.

I. Időjárási elemi csapások: 1. Éhínség (ínséges évek) 34,2%; 2. Szárazságok (forróságok) 26,8%; 3. Nedves, hűvös évek 6,1%; 4. Szigorú, hideg telek 9,2%; 5. Árvizek (kiöntések, magas talajvíz) 21,1%; 6. Tűzvészek (nagy szárazság által elősegített) 2,6%; 7. Egyéb időjárási csapások 5,8%.

II. Járványok, állati károk: 8. Járványos emberi betegségek 25,5%; 9. Járványos állati betegségek 16,3%; 10. Sáskájárás (vándorsáska, szöcske) 13,4%; 11. Egyéb rovar és állati károsítók 3,8%; Egyes években többféle kár is előfordul pl. szigorú, nagy hóval rendelkező tél után árvíz, amit követhet egy aszályos év, ezért ha a csoportokon belül az értékeket összeadjuk 100% feletti értéket is találunk. Réthly az adatok alapján kiemeli, hogy Magyarországon mindenkor a szárazság volt a legnagyobb csapás és ma is főképp az. A kimutatásban feltüntetett éhínség az esetek 80%-ában a szárazság eredménye volt. 313 év csapásai közül 80% volt száraz és 20% kimondottan nedves év okozta kár.

112 (Megjegyzés - Popup)

Martos András: Sopron-környéki erdők csapadékeloszlása és ennek termőhelyei vonatkozása. Az erdészeti meteorológia néhány kérdése. A Magyar Meteorológiai Társaság X. Vándorgyűlésén elhangzott előadások és hozzászólások. Bp., 1965, 71–80.

113 (Megjegyzés - Popup)

Valójában már 90 évvel korábban, 1781. november 1-jén indultak meg a rendszeres észlelések a budai egyetem csillagdjában. Buda ebben az időben a Mannheimben 1780-ban alapított Societas Meteorologica Palatina 36 állomásából álló európai hálózatának délkelet felé eső legtávolabbi észlelőhelye volt. Béli Béla: A magyar meteorológiai szolgálat 100 éve. Vö. Szepesiné Lőrincz Anna (szerk.): Fejezetek a magyar meteorológia történetéből 1870–1970. Bp., 1970, 5–6. (a továbbiakban: Fejezetek...)

114 (Megjegyzés - Popup)

Réthy Antal: Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig. Bp., 1962, 14. (a továbbiakban Réthy-I.) Dr. Réthy Antalnak, a magyar meteorológusok nesztorának nevét a nemzetközi tudományos világ jól ismeri és tiszteli. Nincsen senki, aki nála jobban ismerné a soproni időjárási feljegyzéseknek és az állomás működésének történetét. E dolgozat számos adata is csak Réthy professzor szorgos gyűjtőmunkája és rendkívül termékeny írói tevékenysége révén vált számomra hozzáférhetővé és felhasználhatóvá.

115 (Megjegyzés - Popup)

Réthy Antal: Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig. Bp., 1970, 64. (a továbbiakban: Réthy-II.) A könyvet Martos András ismerteti a folyóirat jelen számában.

116 (Megjegyzés - Popup)

Réthy Antal: Bruckner Gottlieb soproni krónikája. AZ IDŐJÁRÁS 1940, 187.

117 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre könyvismertetése Réthy Antal „Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig” című könyvéről (SSz. 1964, 94). Ha egyszer előkerülnek az említett krónikák, akkor az nemcsak a városra vonatkozó régi feljegyzések gyarapodását fogja jelenteni, hanem eldönthető lesz a Bruckner-krónika időjárási vonatkozásainak hitelessége is.

118 (Megjegyzés - Popup)

Réthy-II, 12. Gensel János Ádám (1677. X. 26–1720. VIII. 31.) vázlatos életútja: 1695 jénai egyetem (teológia, orvostudományok), majd Itália. 1703-ban a páduai egyetemen orvosdoktori és bölcséleti oklevél. Hazatérte után Sopronban gyakorlóorvos, 1710-ből főorvos (egyúttal Esterházy herceg és gróf Széchenyi udvari orvosa). Számos orvostudományi munkája tette ismertté nevét. Alapítványt létesített két jogi vagy orvosi pályára készülő soproni tanuló részére. Sopronvármegye 1925. júl. 19; Soproni Krónikás-Naptár az 1913-ik évre. Szerk. és kiadója Gantner Antal Sopron.

119 (Megjegyzés - Popup)

A Győr-Sopron megyei Und községben még ma is meghúzzák a harangot zivatar közeledésekor, de már nem oly gyakran, mint régen. A harangozó megítélésére van bízva, hogy jéggel terhesnek minősíti-e a zivatarfelhőt, s hogy szükségesnek látja-e a „beavatkozás”-t (személyes élményem). Cirákon viszont – még nem is oly régen – a virágvasárnapi szentelt barkáról dobtak egy-egy szemet a tűzbe

villámláskor-dörgéskor, így „óvták” házukat a mennykőcsapástól (Tóth Béláné tanár közlése).

120 (Megjegyzés - Popup)

Thirring Gusztáv: Sopron és környékének hőmérsékleti viszonyai. Adalék Magyarország égalji viszonyainak ismeretéhez. Bp. 1885, 5.

121 (Megjegyzés - Popup)

Réthy: Sopron meteorológiai állomás légnyomás-megfigyeléseiről. AZ IDŐJÁRÁS 1930, 54.

122 (Megjegyzés - Popup)

Losonczy Zsuzsanna: A soproni Laehne-féle nevelőintézet és gimnázium története 1853–1903. SSz. 1972, 3–4. sz.

123 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. (Sopron) T–4/620, valamint az OMSZ Archivumában fekvő és az állomásra vonatkozó korabeli „Meteorológiai feljegyzések”-ből.

124 (Megjegyzés - Popup)

A Vitnyéd-Csermajor Kisgazdaképző iskolájában létesített állomás kapott a harmincas évek közepén egy napfénytartammérőt. A Dunántúlon ebben az időben Sopron megye mellett csak Pécs rendelkezett ilyen műszerrel. Réthy: Siófoki meteorológiai állomás. AZ IDŐJÁRÁS 1928, 163.

125 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a 9. lapalji jegyzetet! Az átmenet éveiben, 1918–19–20-ban az Orsolya-rendi Gimnázium is küld időjárási jelentéseket az Intézetbe.

126 (Megjegyzés - Popup)

Dankó István 1910-től (Sopronban 1925. szept. 23-tól) 1945 áprilisáig végezte az észleléseket. Hosszú és lelkiismeretes munkájáért a Magyar Meteorológiai Társaság még 1936-ban Hegyfok- emlékéremmel tüntette ki. Dr. Réthy Antal: Hegyfok emlékérem alapítása. AZ IDŐJÁRÁS 1936, 75.

127 (Megjegyzés - Popup)

A 60-as évek közepétől egy napfénytartammérő a postaépület tetején volt elhelyezve, de a papírszalagot a közelben tanyázó csókák mindúntalan kitépték a műszerből. Végül is a Károly-kilátó teraszán nyert elhelyezést a napsugárzásíróval együtt. (Az egyetem kertjében felállított műszer reggel és este az árnyékhatás miatt alacsonyabb értéket mutat a valóságosnál, ez tette szükségessé egy újabb műszer szabadabb helyen történő felállítását).

128 (Megjegyzés - Popup)

Tánczer Tibor: Viharjelzés a Balatonon és Dunán (Fejezetek... 121–123). Miként az európai időjárási előrejelző szolgálat megszervezésére az emlékezetes balaklavai katasztrófa (1854. XI. 14) adott indító lökést, ugyanígy a balatoni viharjelzés megszervezésére is két viharra volt szükség: 1933. júl. 16-án, majd

30-án halálos áldozatokat követelt a hirtelen kitört vihar. 1950. május 28-án ugyancsak szomorú vasárnapja volt a Balatonon strandolóknak.

129 (Megjegyzés - Popup)

Várkúti János: A soproni meteorológiai állomás a népszerű ismeretterjesztés szolgálatában. Léggör. Az Országos Meteorológiai Intézet szakmai tájékoztatója. Bp., 1957. június, 6–7.

130 (Megjegyzés - Popup)

Réthly Antal: Tanszék a meteorológiának. AZ IDŐJÁRÁS 1930, 204.

131 (Megjegyzés - Popup)

Vági István: A meteorológia és éghajlati elemei. Sopron, 1929. Botvay Károly egyetemi jegyzetei, valamint több dolgozata az erdészeti meteorológia kérdéseiről (Időjárás, Erdőmérnöki Főiskola Közleményei stb.). Ijjász Ervin tanulmánya a talajfelfagyással kapcsolatban végzett Brand-majori kísérletekről.

132 (Megjegyzés - Popup)

Csapadékmegfigyelő hálózat Sopron vidékén. Léggör. Az Országos Meteorológiai Intézet szakmai tájékoztatója. Bp. 1956. július 12.

133 (Megjegyzés - Popup)

Martos András: Sopronkörnyéki erdők csapadékeloszlása és ennek termőhelyi vonatkozása. Vö. A Magyar Meteorológiai Társaságnak X. Vándorgyűlésén elhangzott előadások és hozzászólások Sopron, 1964. augusztus 28–30: Az erdészeti meteorológia néhány kérdése. (Szerk.: Hille Alfréd és Ambrózy Pál) Bp., 1965, 71–80.

134 (Megjegyzés - Popup)

Pödör János–Csanády E.: Adatok a csapadék oldott anyag tartalmára vonatkozóan. Léggör. Az Országos Meteorológiai Intézet szakmai tájékoztatója. Bp. 1969. 4. szám, 93–96.

135 (Megjegyzés - Popup)

Marczell György: Az erdő hatása a szélre. AZ IDŐJÁRÁS 1925, 137.

136 (Megjegyzés - Popup)

A Magyar Meteorológiai Társaság jubileuma. IDŐJÁRÁS 1950, 134; 245; 340.

137 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Géza: Magassági szélmerések (pilotmérések) Sopronban. AZ IDŐJÁRÁS 1935, 154. A másik kijelölt magyar város Szombathely volt. A mérési eredmények feldolgozása a bécsi intézetben történt.

138 (Megjegyzés - Popup)

Héjas Endre: A zivatarok Magyarországon az 1871-től 1895-ig terjedő megfigyelések alapján. Bp. 1898, 74, 86.

139 (Megjegyzés - Popup)

Flórián Endre: A légköri elektromosság és az ionoszféra kutatások története. Fejezetek... 469.

140 (Megjegyzés - Popup)

Bencze Pál: Az alsó ionoszféra fizikai folyamatai. MTA X. Osztályának Közleményei 3. (1970), 85–101.

141 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. (Sopron) II. 68/911. Létesítésének körülményeiről, működéséről később kívánok beszámolni.

142 (Megjegyzés - Popup)

Országos Meteorológiai Intézet: Magyarország Éghajlati Atlasza. II. kötet. Adattár. Bp.

143 (Megjegyzés - Popup)

Az állomás naplója szerint 1967. május 31-én 101 mm eső esett Sopronban!

A két uralkodó szélirány az ÉÉNy-i (45,4%), illetve a DDK-i (26,5%). A szélcsendes napok gyakorisága 13,5%

144 (Megjegyzés - Popup)

Az állomás naplója szerint 1967. május 31-én 101 mm eső esett Sopronban!

A két uralkodó szélirány az ÉÉNy-i (45,4%), illetve a DDK-i (26,5%). A szélcsendes napok gyakorisága 13,5%

145 (Megjegyzés - Popup)

Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Bp., 1899², II, 313–314. Az ostrom kezdetére, vö. Emler, Josephus–Erben, C. J.: Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae. Prag, 1885–1892, II, 339.

146 (Megjegyzés - Popup)

Mikó Sándor (SSz. 1961, 164) ezt a csatát helytelenül 1273 júliusára teszi.

147 (Megjegyzés - Popup)

Wagner, Hans–Lindeck–Pozza, Irmtraut: Urkundenbuch der Burgenlandes. Graz–Köln, 1955–1965, II, 134.

148 (Megjegyzés - Popup)

Gombos, Albinus: Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad

descendentium. Bp., 1937–1938, I, 510–511, 784.

149 (Megjegyzés - Popup)

Pauler i. h. 318, 327.

150 (Megjegyzés - Popup)

Hazai okmánytár. Bp., 1865–1891, II, 28.

151 (Megjegyzés - Popup)

Wagner–Lindeck–Pozza i. h. 95.

152 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 102–103.

153 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Csepreghi Horváth János született Csepregben 1853. március 1-én, meghalt Budapesten 1945. október 20-án. A magyar szövetkezeti mozgalom egyik úttörője, apostola és történetírója, valamint a századforduló kisiparos szervezkedésnek egyik vezető személyisége. Az előadott események korszakában budapesti ügyvéd. A Társaskör okmányai az ő hagyatékából kerültek elő. Mint a Kör titkára sokat fáradozott a szervezet életképessé tétele érdekében.

154 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Hoffmann Pál született Nagymartonban (Mattersdorf) 1830. február 25-én, meghalt Sopronban 1907. július 28-án. A budapesti tudományegyetemen a római jog nyilvános rendes tanára, országgyűlési képviselő, a Tudományos Akadémia tagja.

155 (Megjegyzés - Popup)

Zsivora György született Sárszentlőrincen 1804-ben, meghalt 1883. november 30-án. A kir. Tábla tanácselnöke. A társaskör alapításában részt vesz, de hamarosan meghal. Valószínűleg Hoffmann vonta a szervezkedésbe.

156 (Megjegyzés - Popup)

Péterfy Sándor született Nemescsón 1841. augusztus 3-án, meghalt Pándorfalván (Pandrov-Parndorf) 1913. augusztus 10-én. Tanítóképezdei tanár, pedagógiai író és lapszerkesztő, az Eötvös-Alap létrehozója.

157 (Megjegyzés - Popup)

Falvay Antal igazgató a Deák téri evangélikus polgári iskolában. A Társaskör mozgalmának jelentékeny előmozdítója. A taglétszám gyarapodása elsősorban neki és az evangélikus egyházköztségnek köszönhető, hol befolyása volt.

158 (Megjegyzés - Popup)

A Társaskör taglétszáma 1884. végén 47 fő, 1885-ben, virágzása tetőpontján 62 fő. Foglalkozás szempontjából a köztisztviselők vezetnek (16 fő). De a tanárok viszik a vezető szerepet (9 fő) és mellettük az ügyvédek (6 fő). Egyébként a tagok közt sok az akkori előkelőség: Esterházy Pál főispán, Pallavicini Ede, Nagy Imre kúriai bíró, Nagy István országgyűlési képviselő, Frankenburg Adolf író, Péterfy Sándor, Kozma Ferenc (Bárd Miklós), Torkos László tanár-költő stb. Köztük van Dr. Thirring Lajos ügyvéd is, a neves soproni család sarja és Kochmeister Frigyes, neves nagykereskedő, Kugler Henrik budapesti cukrász, a Gerbeaud-cég tulajdonosa. Magánzók, háztulajdonosok, kereskedők és iparosok is beléptek a Társaskörbe (15 fő).

159 (Megjegyzés - Popup)

Brocskó Lajos született Pesten 1851. december 15-én. A budapesti evangélikus árvaház gondnoka, majd igazgatója. Pedagógiai író.

160 (Megjegyzés - Popup)

Frankenburg Adolf született Németkeresztúron (Deutschkeutz) 1811. november 21-én, meghalt Gleichenbergben (Stájerország) 1884. július 4-én. A Soproni Irodalmi Kör alapítója és elnöke.

161 (Megjegyzés - Popup)

A Holzwart-féle vendéglő helyén működik ma a Kárpátia Étterem (Károlyi Mihály utca).